

HRVATSKA

PREKRSENA OBECANJA: Prepreke povratku izbjeglica u Hrvatsku

UVOD.....	2
PREPORUKE	5
Hrvatskoj vladi.....	5
<i>O povratu imovine.....</i>	<i>5</i>
<i>O stanarskim pravima na imovinu u drustvenom vlasnistvu.....</i>	<i>6</i>
<i>O obnovi.....</i>	<i>6</i>
<i>O opljackanoj i unistenoj imovini.....</i>	<i>6</i>
<i>O procesuriranju ratnih zlocina.....</i>	<i>7</i>
<i>O zaposljavanju.....</i>	<i>7</i>
<i>O mirovinama.....</i>	<i>7</i>
Medjunarodnoj zajednici1	8
Visokom povjereniku za izbjeglice Ujedinjenih naroda.....	8
Ujedinjenim narodima	8
Organizaciji za europsku sigurnost i suradnju (OESS)	8
Europskoj uniji.....	9
Vijecu Europe	9
PRAVO NA POVRATAK	9
POVRAT IMOVINE	11
Imovinska prava prema hrvatskom zakonodavstvu.....	12
Prepreke povratu imovine	14
<i>Problemi vezani uz pravo legalnog korisnika na alternativni smjestaj.....</i>	<i>14</i>
<i>Neovlasteno i nezakonito koristenje imovine.....</i>	<i>17</i>
<i>Koristenje imovine bez ovlastenja.....</i>	<i>17</i>
<i>Koristenje imovine u druge svrhe, a ne za stanovanje</i>	<i>18</i>
<i>Visestruko koristenje i druge okolnosti koje bi trebalo smatrati nezakonitima</i>	<i>19</i>
<i>Povremeno koristenje imovine od strane privremenog korisnika.....</i>	<i>19</i>
<i>Dijeljenje obitelji</i>	<i>20</i>
<i>Vlasnistvo nad imovinom u Bosni.....</i>	<i>20</i>
<i>Mogucnost nezavisnog pribavljanja alternativnog smjestaja</i>	<i>22</i>
Postupak delozacije	22
Tuzbe vlasnika protiv privremenih korisnika	25
Kradja i unistavanje	26
Povrat imovine etnickih Hrvata u istocnoj Slavoniji.....	28
STANARSKA PRAVA	30
Ukidanje stanarskih prava	30
Prepreke ostvarivanju povrata stanova putem sudova	32
Neuspjeh vlasti u rjesavanju pitanja stanarskih prava putem drugih sredstava	33
Prioritet za sveobuhvatno rjesenje izgubljenih stanarskih prava	34

NAKNADA ZA KORISTENJE IMOVINE.....	35
OBNOVA.....	37
Diskriminacijski zakoni o pomoci u obnovi	39
Prepreke potrazivanjima za osecenu ili unistenu imovinu	40
UHICENJA ZBOG RATNIH ZLOCINA	41
Krivnja zbog povezanosti	43
Ceste oslobadjajuce presude i odbacene optuznice	44
Diskriminacijsko krivicno gonjenje.....	45
Alternativa: privremeno pustanje u ocekivanju sudjenja.....	46
UZIVANJE SOCIJALNIH I EKONOMSKIH PRAVA	46
Diskriminacija prilikom zaposljavanja	46
Mirovine	48
<i>Odbijanje vlasti da konvalidiraju radni staz u razdoblju izmedju 1991. i 1995. godine.....</i>	<i>49</i>
<i>Neisplaceni obroci mirovina za razdoblje nakon 1991. godine.....</i>	<i>50</i>
<i>Propusti u verificiranju doprinosa u mirovinske fondove prije1991. godine.....</i>	<i>50</i>
ZAKLJUCAK	51
ZAHVALE.....	52

UVOD

Između 300.000 i 350.000 Srba napustilo je svoje domove u Hrvatskoj tijekom rata 1991.-1995. Ovaj izvještaj opisuje kontinuirano loše stanje po pitanju raseljenosti Srba iz Hrvatske te identificira glavne preostale prepreke njihovog povratka. Najvažniji problem je poteskoća s kojom se Srbi suočavaju u nastojanju da se vrate u svoje predratne domove. Uprkos opetovanim obećanjima, Hrvatska vlada se pokazala nesklonom i nemoćnom da riješi ovaj problem za veliku većinu raseljenih Srba. Nadalje, strah od arbitrarnog uhićenja zbog optužaba za ratne zločine te diskriminacija kod zapošljavanja i mirovinskih povlastica također sprecavaju povratak. Human Rights Watch smatra da su ovi problemi posljedica prakse etnicke diskriminacije hrvatske vlasti u odnosu na Srbe. Izvještaj završava s listom preporuka vlastima Republike Hrvatske i međunarodnoj zajednici kako riješiti ove stalno prisutne probleme i konačno izvršiti obećanje o povratku.

Ne postoje precizne statistike o tome koliko se raseljenih Srba od preko 300.000 vratilo. Prema Visokom povjereniku za izbjeglice Ujedinjenih naroda (UNHCR), do lipnja 2001., vratilo se otprilike 100.000 do 110.000 hrvatskih Srba.¹ Broj registriranih povrataka kojeg je u studenom 2002. imala Hrvatska vlada iznosio je 96.500.² Kako UNHCR tako i Vlada procjenjuju stvarni broj povratnika, jer mnogi, nakon kratkog boravka u Hrvatskoj, ponovno odlaze u Srbiju i Crnu Goru ili Bosnu i Hercegovinu.³ Osobe koje ostaju u Hrvatskoj, većinom su starije dobi. Obitelji s djecom se rijetko odlučuju na povratak i ako ne dodje do promjene trenda u bliskoj budućnosti, vjerojatno će u roku od jednog ili dva desetljeća u većini krajeva Hrvatske srpska populacija gotovo nestati.⁴ Dok su 1991. Srbi činili do 12,1 posto stanovništva Hrvatske, popis 2001. je pokazao da je njihov broj pao na samo 4,5 posto.⁵

Na prvi pogled li se moglo očekivati da su za neuspjeh povratka izbjeglica više odgovorne hrvatske nacionalističke stranke koje imaju lokalnu vlast u mnogim bivšim srpskim sredinama, nego središnja vlast kojom trenutno dominiraju umjerene političke stranke. Sigurno je da ozbiljni problemi i dalje postoje na lokalnoj razini: lokalni sudovi i upravna tijela nisu uspjeli deložirati hrvatske korisnike kuća koje pripadaju Srbima povratnicima; lokalna policija i državni odvjetnici provode uhićenja Srba zbog, često neosnovanih, optužbi za ratne zločine; a lokalna javna poduzeća ne zapošljavaju Srbe povratnike.

Podrobnijim uvidom se međutim uočava barem jednaka, ako ne i važnija uloga središnje vlasti. Najvažnije je da središnja vlast nije uspjela stvoriti političku klimu koja bi pridonosila povratku. Ovaj neuspjeh predstavlja razočaranje za promatrače koji su pozdravili demokratske promjene u Hrvatskoj na početku desetljeća. Na parlamentarnim izborima održanim 3. siječnja 2000. i predsjedničkim izborima 7. veljače iste godine, koalicija stranaka koja je pokazala snažno opredjeljenje za demokraciju i ljudska prava, porazila je Hrvatsku demokratsku zajednicu pokojnog predsjednika Franje Tuđmana koja je tada bila na vlasti.⁶ Osmog veljače 2000., nova Vlada

¹ "Croatia Pledges to Solve Refugee Problem by End of 2002" (Hrvatska se obvezuje riješiti problem izbjeglica do kraja 2002), *Agence France Presse*, 8. lipanj 2001. (izjava Roberta Robinsona, tadašnjeg voditelja Misije UNHCR-a u Hrvatskoj).

² Misija OESS-a u Republici Hrvatskoj, *Status Report no. 11* (Izvjescje o statusu br. 11), 18. studeni 2002. godine, str. 12. (citanje Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo, Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice).

³ Terensko istraživanje koje je u veljači 2001. proveo područni ured OESS-a u Gracacu pokazalo je da se "u uzorku od 351 imena na popisu povratnika UNHCR-a za sedam zabacanih sela u općini Gracac, samo oko 60 posto još uvijek nalazi na tom području, dok se većina ostalih vratila u SR Jugoslaviju ili druga područja." [Područni ured OESS-a u Gracacu,] "Gracac Municipality: Overview" (Općina Gracac: Pregled) veljača 2001., str. 3. Službenici OESS-a u Pakracu (zapadna Slavonija) rekli su organizaciji Human Rights Watch u lipnju 2002. da je u Brodsko-posavskoj županiji ostala samo trećina povratnika. Intervju Human Rights Watch organizacije sa službenicima OESS-a, Pakrac, 18. lipnja 2002. Na temelju redovitih posjeta povratnicima u općini, ured Srpskog demokratskog foruma u Benkovcu je ustanovio da se, u svibnju 2003. na tom području nalazi samo 1 230 povratnika, iako Vladina statistika daje podatak od 2 220. Ured Srpskog demokratskog foruma u Benkovcu, statistika o povratku, svibanj 2003. (Human Rights Watch posjeduje kopiju dokumenta). (Srpski demokratski forum, vodeća udruga hrvatskih Srba, je provodbeni partner Visokog povjerenstva za izbjeglice Ujedinjenih naroda).

⁴ Hrvatski ombudsman (pučki pravobranitelj) Ante Klaric nedavno je primijetio da se "srpska mladež ne vraća, a zbog toga su neki dijelovi Hrvatske opustjeli." Snježana Canic Divic, "Ne vraćaju se mladi Srbi, zbog čega su neki hrvatski krajevi opustjeli", *Vjesnik* (Zagreb), 10. lipanj, 2003. [internet izdanje], <http://www.vjesnik.com/html/2003/06/10/Clanak.asp?r=unu&c=15> (tekst konzultiran na internetu 20. lipnja 2003.) (izjava Ante Klarica).

⁵ Državni zavod za statistiku, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001.* [internet izdanje], <http://www.dzs.hr/Eng/Census/census2001.htm> (konzultirano 20. lipnja, 2003.).

⁶ Tuđman je umro 11. prosinca 1999., tri tjedna prije parlamentarnih izbora.

je predstavila svoj zakonodavni program, obvezujući se da će poduprijeti prava manjina te da će izvršiti zakonodavne i administrativne promjene koje omogućavaju povratak srpskih izbjeglica. U travnju 2000. novi parlament je usvojio zakone o jezicima i obrazovanju manjina; u lipnju, izmjene u zakonu o obnovi i zakon o takozvanim «područjima posebne državne skrbi» po prvi put su učinili izglednim ravnopravno tretiranje onih raseljenih i izbjeglih Srba koji se žele vratiti u svoje domove u Hrvatskoj.⁷ Priznavanjem napretka Hrvatske prema demokratizaciji, u svibnju 2000. Europska unija je sklopila sa Hrvatskom Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, stvarajući povoljne gospodarske i tržišne odnose i suradnju na području pravosuđa i unutarnjih poslova.⁸

Bez obzira na rane pozitivne znakove, nade da će se nova Vlada istinski posvetiti povratku srpskih izbjeglica ostale su neispunjene. Vlada nije nikad u pravom smislu rijeci pokušala izgraditi atmosferu u kojoj bi javnost povratak hrvatskih Srba smatrala dobrodošlim. Umjesto toga, vlasti su stalno davale prednost potrebama i pravima etničkih Hrvata – uključujući Hrvate izbjeglice iz Bosne – nad pravima izbjeglica i povratnika Srba. Ovakav službeni stav se odražava u javnom suprotstavljanju povratku izbjeglica i jaca ga.⁹ Tek u lipnju 2003., osam godina nakon kraja rata, je premijer Hrvatske po prvi put javno pozvao izbjegle Srbe na povratak u zemlju.¹⁰

Sredisnja vlast je malo učinila na rješavanju pitanja stanarskih prava oduzetih desecima tisuća hrvatskih Srba tijekom i poslije rata. Vlada je s jedne strane učinila impresivan posao na obnovi oštećenih ili unistenih kuća etničkih Hrvata, dok se s pomoći u obnovi Srbima povratnicima počelo tek krajem 2002. godine. Mreža zakona i propisa vezanih uz povratak, koji se često međusobno isključuju ili preklapaju, godinama je činila pravnu zavrslamu posve nerazumljivu mogućim povratnicima. Nadležnost različitih agencija koje su uključene u proces povratka je također nejasna što opet koči povratak.. Rijecima međunarodnog službenika u Hrvatskoj, zbog kompliciranog i kontradiktornog zakonodavstva “čak će se i službenik s najboljom voljom na svijetu tesko snaci kad pokuša pomoći Srbima koji se želi vratiti.”¹¹ Sabor nije uspio donijeti zakone o nizu reformi koje su potrebne za omogućavanje povratka, a mjere koje je usvojio bile su zakasnele ili su imale nedostatke.

Osim nekonstruktivne uloge lokalnih i sredisnje vlasti u Hrvatskoj, dodatna prepreka povratku Srba u Hrvatsku je stav vlasti u Srbiji i Crnoj Gori, gdje borave mnogi Srbi izbjegli iz Hrvatske. Dok se s jedne strane verbalno zauzimaju za postivanje prava na povratak, u praksi su ga vlasti Srbije i Crne Gore potihom obeshrabrivale, ili su u najmanju ruku ovo pitanje držale nisko na svom dnevnom redu. I vlada državne zajednice i vlasti u Srbiji su pokazale puno više interesa za primanje stranih sredstava za integraciju izbjeglica u Srbiji i Crnoj Gori nego za omogućavanje povratka u njihovu zemlju podrijetla.¹²

⁷ Human Rights Watch, *World Report 2001* (Svjetski izvještaj 2001.), poglavlje o Hrvatskoj, na <http://www.hrw.org/wr2k1/europe/croatia.html>.

⁸ Human Rights Watch, *World Report 2002* (Svjetski izvještaj 2002.), poglavlje o Hrvatskoj, dostupno na <http://www.hrw.org/wr2k2/europe7.html>. Hrvatska i EU potpisale su Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju 29. listopada 2001. U trenutku pisanja ovog izvještaja, još se čekalo na ratifikaciju nekih država članica EU-a. Nizozemska je u prosincu 2002. odlučila ne ratificirati sporazum jer Hrvatska ne suraduje u potpunosti s Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju.

⁹ Vecina stanovništva i dalje gaji jake antisrpske osjećaje. U anketi provedenoj početkom 2002., tek nešto preko polovice hrvatskih ispitanika (54,2 posto) izjavilo je da se ne bi protivilo braku člana obitelji sa Srbima. Znatno više ispitanika je izjavilo da bi odobrilo brak člana obitelji sa pripadnicima drugih etničkih skupina: 86,7 posto su bili za brak s Talijanima; 80,9 s Mađarima; 80,7 s Slovincima; 68,7 s Bosnjacima; a 62,9 sa Crnogorcima. Irena Kustura i Maja Pejković-Kacanski, “Mađjari najdraži susjedi, Talijani najbolji za brak”, *Vecernji List* (Zagreb), 28. siječanj 2002. [internet izdanje], <http://www.vecernji-list.hr/2002/01/28/Pages/PLUS-NAJ.html> (konzultirano 20. lipnja 2003.).

¹⁰ Dada Zecić, “Racan pozvao izbjegle Srbe da se vrte u Hrvatsku” *Vjesnik* (Zagreb), 13. lipanj 2003. [internet izdanje], <http://www.vjesnik.com/html/2003/06/13/Clanak.asp?r=unu&c=5> (konzultirano 20. lipnja 2003.).

¹¹ Intervju Human Rights Watcha s Robertom Beckerom, zamjenikom voditelja Misije OESS-a u Hrvatskoj, Zagreb, 22. kolovoz, 2001.

¹² Srpska vlada, na primjer, još uvijek drži matične knjige rođenih i podatke o prebivalistu iz općina Plaski, Dvor, Drnis i Gline, koje su bile pod srpskom kontrolom tijekom rata 1991.-95. V.R., “Odnese matične knjige iz Plaskog, Dvora, Drnisa i Gline”, *Vjesnik* (Zagreb), 4. lipnja 2003. [internet izdanje], <http://www.vjesnik.com/html/2003/06/04/Clanak.asp?r=tem&c=5> (konzultirano 20. lipnja 2003.) (izjava Slobodana Ljubisića, Pomocnika ministra za opću upravu i građanska stanja). To onemogućava izdavanje identifikacijskih dokumenata za srpske izbjeglice iz ovih područja. Intervju Human Rights Watcha sa Sandom Rasković-Ivić, tadašnjom srpskom povjerenicom za izbjeglice, Beograd, 21. kolovoz

Osam godina nakon kraja rata u Hrvatskoj, nastavljanje raseljenosti stotina tisuća hrvatskih Srba ostaje jednim od najtrajnijih ratnih oziljaka. Ovaj izvještaj daje pregled glavnih prepreka povratku i zaključuje sa preporukama hrvatskoj vladi i međunarodnoj zajednici kako popraviti situaciju. Bez obzira na napredak u reformama na drugim područjima, Vladi je dosad nedostajao onaj odlučujući politički *leadership* koji bi efikasno omogućio povratak manjina i pomogao ponovnoj izgradnji Hrvatske kao multi-etničke države.

PREPORUKE

Hrvatskoj vladi

O povratu imovine

- Privremene korisnike koji odbijaju stambeno zbrinjavanje u alternativnom smjestaju koje im ponudi Vlada, trebalo bi delozirati nakon provodjenja hitnog postupka, uz postivanje dužnih procesnih standarda.
- Sudovi bi trebali koristiti ubrzane postupke za rješavanje slučajeva povrata, neovisno o tome da li ih je pokrenulo državno odvjetništvo ili vlasnik imovine
- Koristenje kuća Srba od strane privremenih korisnika u poslovne svrhe, trebalo bi odmah ukinuti.
- Privremene korisnike koji imovinu koriste samo povremeno, a žive i rade drugdje, trebalo bi smatrati višestrukim korisnicima i delozirati bez prethodnog pribavljanja alternativnog smjestaja.
- Slučajeve gdje su članovi obitelji živjeli u istom kucanstvu prije rata, a sada zauzimaju dvije ili više kuća srpskih vlasnika, trebalo bi smatrati višestrukim korištenjem, a privremene korisnike trebalo bi delozirati bez prethodnog pribavljanja alternativnog smjestaja.
- Privremene korisnike, za koje se ustanovilo da su financijski ili na neki drugi način u stanju ostvariti drugi oblik stambenog smjestaja, trebalo bi delozirati bez prethodnog pribavljanja alternativnog smjestaja.
- Vlada bi trebala odlučno provoditi novo zakonodavstvo, koje uskracuje pravo na alternativno stambeno zbrinjavanje privremenim korisnicima koji posjeduju napustenu imovinu u Bosni i Hercegovini ili Srbiji i Crnoj Gori.
- Ako je vlasnik veće imovine voljan dijeliti je s privremenim korisnikom, vlast bi trebala omogućiti vlasniku povrat jednog dijela imovine na razdoblje koje je potrebno da bi se pribavio trajni alternativni smjestaj za privremenog korisnika ostatka kuće.
- Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo također bi trebalo ponuditi alternativni smjestaj u obližnjim općinama u odnosu na općinu u kojoj privremeni korisnik trenutno živi. Odbijanje takvog smjestaja trebalo bi smatrati gubljenjem prava na stambeno zbrinjavanje koje osigurava država, a privremene korisnike trebalo bi delozirati.
- Vlasnici privremeno zauzete imovine trebali bi primati pravednu naknadu od države za nastavak lišavanja korištenja imovine, kao i naknadu za lišavanje korištenja imovine u prošlosti.

- Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo bi trebalo istraziti mogucnost oko dogovora s vlasnicima koji su povratili svoju imovinu, ali je ne koriste, pri cemu bi te kuce mogla unajmiti drzava kako bi pruzila privremeni smjestaj onima koji su delozirani iz drugih kuca i stanova.

O stanarskim pravima na imovinu u drustvenom vlasnistvu

- Vlast bi trebala javno priznati postojanje stambenih problema koji su se javili nakon ukidanja stanarskih prava na imovinu u drustvenom vlasnistvu 1996. godine i obvezati da ce raditi na njihovom rjesenju.
- Sudovi bi trebali ponovno otvoriti slucajeve prestajanja stanarskih prava. Uz dane okolnosti u svakom pojedinom trenutku, sudovi bi trebali usvojiti oborivu pretpostavku da su nosioci stanarskog prava odlazili protiv svoje volje, sto je, na temelju tada primjenjivog zakonodavstva, opravdalo odsutnost iz stana u trajanju preko dozvoljenih sest mjeseci.
- U slucajevima gdje stanovi nisu privatizirani, originalna stanarska prava bi trebalo obnoviti, a nositelju prava trebalo bi ponuditi mogucnost otkupa stana po uvjetima slicnima drugim privatizacijama.
- U slucajevima gdje stanovi nisu privatizirani jer su bili unisteni nakon prestanka prijeratnih stanarskih prava, prijeratni posjednici trebali bi biti uzivatelji obnove zgrade ili bi trebali dobiti stanarsko pravo na slican stan na drugoj lokaciji.
- U slucajevima gdje su privremeni korisnici privatizirali stan, nositelji bivskih stanarskih prava trebali bi dobiti stanarsko pravo na imovinu jednake vrijednosti.
- Ako nositelj bivskih stanarskih prava ne odabere niti jedno od gore navedenih rjesenja, trebao bi dobiti pravednu naknadu.

O obnovi

- Vlada bi trebala ispuniti svoju obvezu da sve kandidate za obnovu tretira jednako; trebalo bi osigurati da se vladina pomoc pruza bez diskriminacije na temelju pripadnosti odredjenoj etnickoj skupini..
- Vlada bi trebala izvršiti pritisak na zupanijske urede da ubrzaju postupak za procjenu stupnja ostecenja i druge elemente za obradu zahtjeva.
- Svi zupanijski uredi za obnovu trebali bi odobriti zahtjeve za pomoc pri obnovi u slucaju kad je kuca bila unistena ili ostecena u «teroristicim cinovima». Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo trebalo bi odlucno koristiti svoju moc nadziranja kako bi se osiguralo da se zupanijski uredi drze njegovih uputa.
- Vlast bi trebala uvesti zakonodavstvo koje omoguava vlasnicima imovine da od drzave traze naknadu novcanih i nenovcanih gubitaka, kada je steta ili unistavanje bilo rezultat cina nasilja ili terora, kojeg je drzava imala duznost sprijeciti.

O opljackanoj i unistenoj imovini

- Hrvatska bi trebala proglasiti pljacku i unistavanje zauzete imovine kaznenim djelima, a ne povredama zakona koja se rjesavaju u parnicnom ili upravnom postupku.
- U sudskim postupcima, sudovi ne bi trebali traziti da tuzitelji predoce originalne priznanice kako bi dokazali vlasnistvo nad ukradenom imovinom. Izjave svjedoka trebalo bi smatrati oborivim pretpostavkama vlasnistva.

- Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo /ODPR trebalo bi uruciti upozorenje privremenom korisniku o kaznenim sankcijama za otudjivanje imovine ili unistavanje.
- Drzavni odvjetnici trebali bi krivicno goniti privremene korisnike koji namjerno ostete ili otudje imovinu koja im je bila dodijeljena.

O procesuiranju ratnih zlocina

- Kao dio pregleda, na razini cijele drzave, izdanih optuznica za ratne zlocine i popratnih dokaza, one optuznice za koje drzavni odvjetnik nema *prima facie* slucaj bi trebalo odbaciti.
- S obzirom na visoki broj odbacenih optuzbi i oslobadjajucih u slucajevima zbog ratnih zlocina protiv srpskih povratnika posljednjih godina, vlasti bi u svim mogucim slucajevima trebale provoditi privremeno pustanje kao alternativu zadrzavanju u pritvoru optuzenika u ocekivanju sudjenja.
- Vlada mora prekinuti s diskriminacijskim praksama u sudjenjima za ratne zlocine i osigurati da se sudjenja clanovima srpske manjine i hrvatske vecine tretiraju na isti nacin.
- Mediji u drzavnom vlasnistvu u Hrvatskoj te Srbiji i Crnoj Gori trebali bi javno objavljuvati odbacivanje optuzaba protiv osumnjicenika za ratne zlocine kao i informacije o njihovom oslobadjanju ili pustanju, kako bi bolje informirali javnost, ukljucujuci Srbe u inozemstvu, o situaciji s kojom se suocavaju oni koji se vrate.

O zaposljavanju

- Vlada bi trebala izbliza pratiti prakse zaposljavanja u drzavnim institucijama i poduzecima. Relevantna ministarstva bi trebala intervenirati u slucajevima u kojima je ocita diskriminacija na etnickim osnovama.
- Vlada bi trebala prekinuti sa diskriminacijskim praksama i osigurati pravedne mogucnosti zaposljavanja za Srbe povratnike u drzavnoj upravi i poduzecima u drzavnom vlasnistvu, ako je potrebno putem uporabe pozitivne diskriminacije.
- Vlada bi trebala ponuditi porezne olaksice i druge financijske poticaje vlasnicima privatnih poduzeca koji zaposljavaju povratnike, pripadnike manjina.

O mirovinama

- Vlada bi trebala ustanoviti novi rok za podnosenje zahtjeva za konvalidaciju radnog staza za razdoblje 1991.-95. u takozvanoj Republici Srpskoj Krajini.
- Vlasti bi trebale odluciti o zahtjevima za konvalidaciju koji su bili podneseni prije posljednjeg roka (travanj 1999.)
- Vlada bi trebala ublaziti uvjete za dokazivanjem radnog staza u razdoblju 1991.-95., eliminiranjem zahtjeva da samo samo svjedoci kojima je konvalidiran radni staz mogu svjedočiti o tome da je podnositelj zahtjeva bio zaposlen u istom poduzecu. Izjave svjedoka treba smatrati oborivom pretpostavkom da je podnositelj molbe u vrijeme rata bio zaposlen.
- Vlada bi trebala isplacivati mirovine koje pokrivaju razdoblje 1991.-95. hrvatskim Srbima koji su zivjeli izvan teritorija pod kontrolom vlade tijekom tog razdoblja. Ako su te osobe primale mirovinu iz sredstava Republike Srpske Krajine, trebali bi dobiti obroke mirovine umanjene za iznos tih primljenih obroka.

Medjunarodnoj zajednici

- Prilikom svih odgovarajucih bilateralnih i multilateralnih sastanaka poticati hrvatske vlasti da osiguraju nediskriminaciju i puno postovanje prava manjina te da garantiraju njihovo pravo na povratak.
- Uvjetovati poboljsanje politickih, vojnih i trgovinskih odnosa s Vladom Republike Hrvatske poboljsanjem njezinih rezultata na podrucju povratka izbjeglica i nediskriminacije.
- Povecati razinu pomoci namijenjene za obnovu domova povratnika koji su osteceni ili unisteni tijekom rata.
- Nadzirati primjenu hrvatskih zakona koji uređuju povratak kako bi se osiguralo njihovo efikasno provodjenje na nediskriminacijski nacin.
- U kontekstu inicijative regionalnog povratka u okviru Pakta o stabilnosti (Agenda for Regional Action (AREA)), osigurati da pomoc koja je usmjerena na ohrabivanje i podupiranje povratka izbjeglica kroz stvaranje održivog ekonomskog razvoja u regijama povratka uistinu koristi onima koji se zele vratiti, a ne da pojacava postojece etnicke raskole u drustvu.
- Svjetska banka i Europska banka za obnovu i razvoj trebali bi tretirati nediskriminaciju i pravo na povratak kao bitne elemente u izradi strategija pomoci Hrvatskoj.

Visokom povjereniku za izbjeglice Ujedinjenih naroda

- Odrzati dovoljnu prisutnost u Hrvatskoj kako bi se angazirale hrvatske vlasti u rjesavanju kljucnih pitanja koja se ticu prava na povratak, ukljucujuci pitanja stambenog smjestaja, mirovina i zaposljavanja na nediskriminacijskoj bazi.

Ujedinjenim narodima

- Ugovorna tijela UN-a (posebno Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije, Komitet za ljudska prava te Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava) trebali bi pratiti postupanje hrvatskih vlasti po zakljucima i preporukama koje su izdali u okviru ocjene situacije u Hrvatskoj, te poticati vladu da poboljsa ispunjavanje medjunarodnih ugovornih obaveza, jamci ravnopravan tretman manjina i pravo na povratak. Kkontinuiran nedostatak napretka zahtijevao bi, gdje je to odgovarajuce, dodatne informacije o mjerama koje je poduzela hrvatska vlast kako bi popravila nedostatke, koje je identificirao UN, u ispunjavanju medjunarodn-pravnih obaveza.

Organizaciji za europsku sigurnost i suradnju (OESS)

- Ne ici na smanjivanje prisutnosti OESS-a u Hrvatskoj i smanjivanje broja ureda u zemlji dok se ne postignu vidljiva poboljsanja u procesu povratka i u tretiranju manjina.
- Prisutnost OESS-a u Hrvatskoj trebala bi i dalje rezultirati redovnim i javnim izvjestavanjem o uvjetima i mjerama u vezi povratka izbjeglica i nediskriminacije.
- Ured za demokratske institucije i ljudska prava trebao bi imenovati visokog duznosnika zaduzenog za nadzor i unapredjenje tretmana izbjeglica i raseljenih osoba u Hrvatskoj i drugdje u podrucju OESS-a.
- Visoki povjerenik za nacionalne manjine trebao bi provesti misiju u Hrvatskoj kako bi istrazio polozaj povratnika koji pripadaju etnickoj manjini i izvršiti pritisak kako bi se provele sve preporuke koje bi takva misija proizvela.

Europskoj uniji

- Uvjetovati punu suradnju i partnerstvo u okviru pomoći CARDS – Pomoć Zajednice za obnovu, razvoj i stabilizaciju mjerljivim napretkom na području povratka izbjeglica i nediskriminacije.
- Naglasiti potrebu značajnog napretka na području povratka izbjeglica i nediskriminacije prije sljedeće ocjene provedbe Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju u Hrvatskoj, u skladu sa Izvještajem o napretku iz travnja 2003.
- Zajednički parlamentarni odbor Europskog parlamenta i Hrvatske trebao bi zadržati visoko na svom dnevnom redu pitanja povratka izbjeglica i diskriminacije te posebno promovirati adekvatnu zastupljenost manjina u političkom životu Hrvatske.
- Od Hrvatske treba zahtijevati napredak po pitanju povratka – uključujući konkretne zahtjeve za povratom domova, rješavanjem pitanja stanarskog prava, nediskriminacijom kod dobivanja pomoći za obnovu, zaposljavanja i mirovinskih povlastica, zaustavljanjem zlouporabe krivičnog gonjenja zbog ratnih zločina – kao mjerilo zadovoljavanja kopenhagenskih političkih kriterija, kao uvjet bilo kakvog napretka u pridruživanju Hrvatske Europskoj uniji.

Vijecu Europe

- Post-monitoring dijalog Parlamentarne skupštine sa Hrvatskom vladom trebao bi staviti naglasak na pitanja povratka izbjeglica i nediskriminacije, podvlaceći da bi propustanje vlasti da preduzmu konkretne korake radi rješavanja ovog kontinuiranog problema moglo dovesti do ponovnog otvaranja postupka monitoringa. Pri tome bi Skupština trebala posebno obratiti pažnju na Odgovor Komiteta ministara od 18. rujna 2001. na Preporuku Skupštine 1473(2000.) o pitanju povratka izbjeglica.
- Oslanjajući se na Preporuku 1473(2000.) o «Povratku izbjeglica i iseljenih lica domovima u Hrvatskoj» i na prateći izvještaj (Dok. 8368), Odbor za migracije, izbjeglice i demografiju Parlamentarne skupštine trebao bi imenovati izvjestitelja da istraži sadašnju situaciju i tretiranje povratnika te izradi izvještaj o svojim otkrićima na terenu.
- Komitet ministara trebao bi osigurati adekvatno provođenje preporuka Europske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije (ECRI), upućenih hrvatskoj vladi u okviru drugog izvještaja o Hrvatskoj, objavljenog u srpnju 2001.
- Povjerenik za ljudska prava trebao posjetiti Hrvatsku kako bi istražio položaj povratnika i raseljenih osoba u zemlji.

PRAVO NA POVRATAK

Ljudi koji su napustili svoje domove zbog rata imaju pravo na povratak u područja iz kojih su izbjegli i u svoju imovinu - pravo poznato kao «pravo na povratak.» Pravo na povratak u ranije mjesto prebivanja vezano je uz pravo na povratak u vlastitu domovinu. Ovo drugo pravo se izricito priznaje u Opcjoj deklaraciji o ljudskim

pravima i u međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima.¹³ Pravo na povratak u mjesto podrijetla u vlastitoj zemlji, ili barem obveza država da ne sprecavaju povratak ljudi u njihova mjesta podrijetla, se implicitno podrazumijeva. Na primjer, članak 12. Međunarodnog ugovora o građanskim i političkim pravima (ICCPR) priznaje pravo na slobodan izbor mjesta prebivalista, koje obuhvaća pravo na povratak u svoje područje.¹⁴ U nekim slučajevima, pravo na povratak u ranije prebivaliste također je poduprto pravom na ponovno sjedinjenje obitelji i zaštitu obitelji. Priznajući ova različita prava, Potkomisija UN-a za promoviranje i zaštitu ljudskih prava potvrdila je “pravo svih izbjeglica ... i interno raseljenih osoba na povratak u svoje domove i mjesta redovnog prebivalista u njihovoj zemlji i/ili mjestu podrijetla, ako oni tako žele.”¹⁵ Brojne rezolucije Generalne skupštine UN-a i Vijeca sigurnosti kao i nekoliko međunarodnih mirovnih sporazuma također priznaju pravo na povratak u vlastiti dom ili na imovinu.¹⁶

Međunarodno pravo omogućava restituciju kao pravni lijek za osobe koje su izgubile svoje domove ili imovinu iz razloga što su bile žrtve ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti ili drugih ozbiljnih kršenja ljudskih prava. Komisija za ljudska prava često je više puta priznala potrebu za restitucijom imovine kao efikasnim pravnim lijekom za nasilno raseljavanje.¹⁷ Europski sud za ljudska prava je 1996. godine priznao pravo raseljene grčke Cipranke da ponovno dobije svoju imovinu, usprkos činjenici da tamo nije živjela dvadeset i dvije godine.¹⁸ Rimski statut Međunarodnog kaznenog suda (ICC) dozvoljava restituciju kao pravni lijek za žrtve ratnih zločina i drugih međunarodnih kaznenih djela, navodeći da će “Sud ustanoviti principe vezane uz reparacije žrtvama ili u vezi žrtava, uključujući restituciju, naknadu i rehabilitaciju.”¹⁹

U slučaju kad se raseljene osobe ne mogu vratiti u svoje domove jer je njihova imovina bila uništena ili zahtjevi u odnosu na trenutnog korisnika ostanu bez uspjeha, one imaju pravo na naknadu. Međunarodni instrumenti ljudskih prava ne spominju izričito naknadu za lišavanje uporabe imovine, ali je pravo na naknadu sadržano u pravu na efikasan pravni lijek za povredu ljudskih prava, sadržano u članku 2. stavak 3. ICCPR-a.²⁰ U

¹³ Članak 13. stavak 2. Opće deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. (UDHR) navodi da “Svatko ima pravo napustiti bilo koju zemlju, uključujući vlastitu i vratiti se u vlastitu zemlju.” Opća deklaracija o ljudskim pravima, G. A. res. 217A (III), UN Doc A/810 at 71 (1948). Ovakav jezik je izražen i u članku 5. Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (CERD) iz 1965. koji jamci “pravo svake osobe, bez razlikovanja prema rasi, boji, nacionalom ili etničkom podrijetlu, na jednakost pred zakonom, posebno pri uzivanju sljedećih prava: . . .” Ova uključuju u članku 5 (d) (ii) “Pravo na napuštanje bilo koje zemlje, uključujući vlastitu, i vraćanje u vlastitu zemlju.” Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, 660 UNTS. 195, stupila na snagu 4. siječnja 1969.

¹⁴ Međunarodni ugovor o građanskim i političkim pravima (ICCPR), G. A. res. 2200A (XXI), 21 UN GAOR Supp. (No. 16) at 52, UN Doc. A/6316 (1966), 999 UNTS 171, stupio na snagu 23. ozujka 1976., članak 12. Hrvatska je ratificirala ICCPR u listopadu 1992.

¹⁵ Vidi Potkomisija o promoviranju i zaštiti ljudskih prava, Restitucija stambenog prostora i imovine u kontekstu Povratka izbjeglica i interno raseljenih osoba, Rezolucija 1998/26.

¹⁶ U vezi sa Bosnom, vidi rezolucije Vjeca sigurnosti UN-a 947 (1994) i 859 (1993). Vidi također Izvjestaj Odbora za eliminaciju rasne diskriminacije, UN Doc. A/50/18 (1995) (koji traži da “osobe dobiju mogućnost sigurnog povratka na mjesta koja su nastanjivali prije početka sukoba.”). U vezi sa Kosovom, vidi rezolucije Vjeca sigurnosti UN-a 1199 (1998), 1203 (1998), 1239 (1999), i 1244 (1999). U vezi sa Izraelom, vidi rezolucije Vjeca sigurnosti UN-a 3236 (1974), 3089(D) (1974). U vezi sa Ciprom, vidi rezolucije Vjeca sigurnosti UN-a 253 (1983), 30 (1979), 3212 (1974), i rezolucije Vjeca sigurnosti UN-a 774 (1992), 361 (1974). U vezi sa Kambodžom, vidi Sporazum o sveobuhvatnom političkom rješenju sukoba u Kambodži (1991.). U vezi sa Gvatemalom, vidi Sporazum o identitetu i pravima domaćeg stanovništva (1995.) i Sporazum o ponovnom uređenju populacijskih skupina iskorijenjenih oružanim sukobom (1994.). U vezi sa Ruandom, vidi Mirovni sporazum iz Arushe (1993.).

¹⁷ Vidi, npr. rezolucije Komisije o ljudskim pravima 2000/41 i 1999/33 (koja priznaje “pravo na restituciju [imovine] ... žrtvama teškog kršenja ljudskih prava.”). nadalje, prilog 4. Daytonskog sporazuma, mirovnog sporazuma kojim završava rat iz 1991. u bivšoj Jugoslaviji, priznaje pravo svih raseljenih osoba na povratak u njihove prijašnje domove.

¹⁸ Vidi Loizidou protiv Turske, 23 EHRR 513 (1996). Ova odluka se temeljila na članku 1. protokola 1. Europskog suda za ljudska prava (ECHR), koji predviđa da “svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uzivanje svojeg posjeda.”

¹⁹ Vidi Rimski statut Međunarodnog kaznenog suda, UN Doc. No. A/CONF. 183/9, (17. srpnja 1998.), 37 I.L.M. 999, članak 75., stavak 1.; internet izdanje na <http://www.un.org/law/icc/statute/romefra.htm> (konzultirano 17. lipnja 2003.) (u daljnjem tekstu “Rimski statut”).

²⁰ Članak 17. stavak 1. ICCPR-a navodi da “nitko ne smije biti podvrgnut arbitrarnom ili nezakonitom ometanju u vezi sa svojim ... domom.” Članak 2. stavak 3. točka a. obvezuje svaku državu koja je pristupila Ugovoru “da osigura da bilo koja

gore spomenutom ciparskom slucaju, Europski sud za ljudska prava priznao je pravo tuziteljice na naknadu, za godine u kojima joj bio onemogucen pristup svojoj imovini.²¹

Dok etnicki Srbi raseljeni tijekom i nakon rata u Hrvatskoj imaju pravo na povratak u svoje domove i na primanje naknade za svoje gubitke, vazno je da se ovo pravo primjenjuje na nacin koji ne uzrokuje dodatna krsenja ljudskih prava. Tudjmanova vlast je dovela Hrvate na teritorije koje su prije nastanjivali Srbi, i mnogi od tih Hrvata sada zive u bivsim domovima izbjeglih i raseljenih Srba. Pravo na povrat privatne imovine mora biti u ravnotezi sa pravima koja ti sekundarni korisnici imaju prema domacem ili medjunarodnom pravu, uz primjenu nepristrane i efikasne procedure.²² U Bosni i Hercegovini, nadležni za pitanja potraživanja imovine pokušali su riješiti sporove tako što će uzeti u obzir prava drugog korisnika kao i prvog posjednika.²³

Vlada Republike Hrvatske ima ključnu ulogu u ostvarivanju prava Srba izbjeglica na povratak. Ovaj izvještaj detaljno razmatra domaće zakone u Hrvatskoj i njihovu uskladenost sa međunarodnim standardima, kao i provedbu tih zakona od kraja rata 1995. godine pa do danas.

POVRAT IMOVINE

Zauzeta imovina, zajedno sa unistenom imovinom i ponistenim stanarskim pravima nad stanovima u drustvenom vlasnistvu, glavna su prepreka povratku raseljenih Srba u njihove domove u Hrvatskoj. U istrazivanju pod pokroviteljstvom UNHCR-a provedenom medju izbjeglicama iz Hrvatske koji borave u Srbiji i Crnoj Gori, 90 posto ispitanika je reklo da se suocavaju s problemima prilikom povrata svoje imovine u Hrvatskoj.²⁴ Vlasti na razlicitim razinama u Hrvatskoj—sredisnja vlast, zupanijska, i lokalna—slijede politike koje ozbiljno ogranicavaju mogucnost Srba povratnika da ponovno zauzmu svoje prijeratne kuce i stanove.

Vecina povratnika u Hrvatsku koje je Human Rights Watch intervjuirao izjavila je da bi se drugi clanovi njihovih obitelji vratili u Hrvatsku ako bi dobili posao i povratili svoje domove. Zena u Korenici, koja nije mogla povratiti svoj obiteljski dom od 1997., izjavila je da bi se njena dva sina vratila iz Srbije i Republike Srpske, buduci da “nemaju posao niti tamo”;²⁵ povratnik u Knin izjavio je da bi se njegov brat vratio iz Srbije, ali je to nemoguće jer je njegova kuca blizu Knina unistena;²⁶ starija zena iz sela blizu Knina rekla je bi se njezin sin, snaha i troje unuka odmah vratili iz Srbije ako bi njihove kuce bile ispraznjene.²⁷

Krajem 2001. i pocetkom 2002. Vlada je opetovano izjavljivala da će omogućiti povrat svih srpskih kuca do kraja 2002. godine.²⁸ Akcijski plan za provedbu povrata imovine do kraja 2002. godine, kojeg je usvojila

osoba, cija prava i slobode koje su ovdje priznate, bude podvrgnuta nasilju, ostvari efikasan pravni lijek, bez obzira da li su nasilje izvršile osobe djelujući u službenom svojstvu.”

²¹ Vidi Loizidou protiv Turske, 81 Eur. Ct. H.R. 1807 (1998).

²² Na primjer, 1998. godine je Potkomisija za promoviranje i zastitu ljudskih prava zatražila od “od svih zemalja da osiguraju slobodno i posteno izvršavanje prava povratka u vlastiti dom i mjesto uobicajenog prebivanja svim izbjeglicama i interno raseljenim osobama te da razviju efikasne i brze pravne, administrativne i druge postupke kako bi osigurali slobodno i posteno izvršavanje ovog prava, ukljucujuci postene i efikasne mehanizme oblikovane da rijese nerijesene probleme stambenog smjestaja i imovine.” Vidi Potkomisija za promoviranje i zastitu ljudskih prava, rezolucija 1998/26, 26. kolovoz 1998.

²³ Na primjer, Daytonski sporazum je osnovao Komisiju za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica (CRPC) i Ured visokog predstavnika ombudsmana za rješavanja imovinskih sporova. Vidi Daytonski sporazum, prilog 7. (1995.).

²⁴ Intervju Human Rights Watcha sa Mary Jane Meierdiercks-Popovic, Misija UNHCR-a u Srbiji i Crnoj Gori, Beograd, 20. kolovoza, 2001.

²⁵ Intervju Human Rights Watcha sa Zorom Vojvodic, Korenica, 27. kolovoz, 2001.

²⁶ Intervju Human Rights Watcha s Borkom Raskovicem, Raskovici (blizu Knina), 25. kolovoz, 2001.

²⁷ Intervju Human Rights Watcha sa Simeunom Trisic, Orlici (blizu Knina), 25. kolovoz, 2001.

²⁸ Izjava Gorana Granica, zamjenika premijera Hrvatske, citirano “Hrvatska vraća svu imovinu”, *Vecernje novosti* (Beograd), 25. rujna, 2001.; izjava Gorana Granica, citirano M. Pe., “Do kraja godine vraćanje imovine vlasnicima”, *Vecernji list* (Zagreb), 11. lipnja, 2002., te Karlo Blaha, “Granica: Sva imovina bit će vraćena vlasnicima”, *Vjesnik* (Zagreb), 11. lipnja 2002. [internet izdanje], <http://www.vjesnik.com/html/2002/06/11/Clanak.asp?r=unu&c=9> (konzultirano 20. lipnja 2003.).

hrvatska vlada u prosincu 2001. takodjer ukljucuje ovu obvezu.²⁹ Kako se rok priblizavao, postajalo je sve jasnije da navedeni cilj nece biti postignut. Vladini sluzbenici poceli su govoriti sredinom 2002. o kraju godine kao roku za donosenje administrativnih odluka o povratu imovine, a ne roku za stvarni, fizicki povrat imovine vlasnicima. Zakonodavne promjene u srpnju 2002. ucinile su ove nove i manje ambiciozne obveze eksplicitnim, navodeci da ce Vlada do kraja godine donijeti odluke o povratu imovine. Ako do tog vremena vlasnik koji podnosi zahtjev nepovrati imovinu i fizicki, zakon obvezuje Vladu da njemu ili njoj plati naknadu, u iznosu i vremenu koje zakon ostavlja neodredenim.³⁰ Sredinom 2003., kada je ovaj izvjestaj Human Rights Watch-sa pusten u tisak, i ova obećanja ostala su neispunjena. Dolje slijedi detaljan prikaz zakona, politike i prakse koji su godinama sprecavali povratnike da povrate svoju imovinu.

Imovinska prava prema hrvatskom zakonodavstvu

Hrvatski Srbi napustili su svoju imovinu u dva velika vala tijekom prve polovice 90-tih godina proslog stoljeca. Uoci rata i u njegovim prvim danima 1991. godine, mnogi Srbi su napustili svoju imovinu koja se nalazila na teritoriju pod kontrolom drzave. Oni koji su zivjeli u dijelovima pod kontrolom Srba pobjegli su cetiri godine kasnije, 1995. godine, kao rezultat vojnih akcija hrvatske vojske, "Bljesak" i "Oluja," koje su imale za cilj ponovno uspostavljanje kontrole nad podrucjem kojeg su drzali Srbi u zapadnoj Slavoniji i Krajini.³¹

U rujnu 1995., Hrvatska je usvojila Zakon privremenom preuzimanju i upravljanju odredenom imovinom (Zakon o privremenom preuzimanju iz 1995.), koji se odnosi na status napustene imovine. Zakon je predvidjao da ce Republika Hrvatska upravljati napustenom imovinom.³² Komisije za privremeno preuzimanje i upravljanje imovinom, na razini opcina i gradova, mogla su dodijeliti imovinu raznim kategorijama ljudi: izbjeglicama i raseljenim osobama; povratnicima; ratnim invalidima; obiteljima poginulih i nestalih hrvatskih vojnika; te "drugim gradjanima koji obavljaju djelatnosti nuzne za sigurnost, obnovu i razvoj ranije okupiranih podrucja."³³

Godinu dana nakon donosenja Zakona o privremenom preuzimanju iz 1995., Sabor je donio Zakon o podrucjima posebne drzavne skrbi, koji se posebno bavio podrucjima koja su prije bila pod kontrolom srpskih pobunjenickih snaga, gdje je locirano najvise imovine u srpskom vlasnistvu. Novi zakon je potvrdio nadleznost drzave da dodijeli napustenu imovinu izbjeglicama i odredenim drugim kategorijama.³⁴ Znacajna vecina srpske imovine dodjeljena je privremenim korisnicima na osnovu Zakona o privremenom preuzimanju, iz 1995. godine.³⁵

²⁹ Prva recenica Akcijskog plana najavljuje sljedece: "Vlada Republike Hrvatske odlucila je na sjednici odrzanoj 20. rujna 2001. završiti proces povrata sve zauzete imovine do kraja 2002. godine." Vlada Republike hrvatske, *Akcijski plan za provedbu povrata imovine do kraja 2002. godine*, 31. prosinac 2001. (verzija na engleskom), str. 1.

³⁰ Zakon o podrucjima posebne drzavne skrbi (prociscena verzija), *Narodne novine* (sluzbeni list Republike Hrvatske), br. 26/2003, 28. siječanj 2003., članak 27. stavak 4.

³¹ Prvog svibnja 1995., jedinice Hrvatske vojske zapocele su vojnu akciju poznatu pod imenom "Bljesak", s ciljem ponovnog uspostavljanja kontrole nad podrucjem kojeg su drzali Srbi u zapadnoj Slavoniji, podrucju kojeg je bilo oznaceno kao "zastaceno podrucje Ujedinjenih naroda." Do 4. svibnja su jedinice Hrvatske vojske zauzele teritorij. Tijekom borbenog djelovanja, Srbi su napustili zapadnu Slavoniju u smjeru podrucja kojeg su drzali bosanski Srbi. Human Rights Watch, "The Croatian Army Offensive in Western Slavonia and Its Aftermath" (Vojna akcija Hrvatske vojske u zapadnoj Slavoniji i njene posljedice), *Izvjestaj organizacije Human Rights Watch*, srpanj, 1995., svezak 7, br. 11. Preko 10 000 civila i vojnog osoblja iz podrucja preslo je u Bosnu i Hercegovinu tijekom prvih dana vojne akcije. Daljnjih 2 139 hrvatskih Srba otislo je sljedecih tjedana. Ujedinjeni narodi, "The Situation in the Occupied Territories of Croatia" (Situacija na zauzetom teritoriju Hrvatske), *Izvjestaj Generalnog tajnika UN-a, A/50/648*, 18. listopada 1995., para. 9. 4. kolovoza 1995., hrvatske snage zapocele su vojnu akciju "Oluja" kako bi ponovno zauzele podrucje Krajine, koje su Srbi drzali od 1991. Akcija je trajala samo trideset i sest sati. Prema optuznici protiv hrvatskog generala Ante Gotovine pred Medjunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju, otprilike 150 000-200 000 Srba iz Krajine je pobjeglo tijekom i nakon akcije. *Tuzitelj protiv. Gotovine, Optuznica*, Slucaj br: IT 01 45 I, 21. svibnja 2001., para 20.

³² Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju odredenom imovinom, *Narodne novine*, br. 73/1995, 27. rujna 1995., članak 2.

³³ Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju odredenom imovinom, članak 5. stavak 1.

³⁴ Zakon o podrucjima posebne drzavne skrbi, *Narodne novine*, br. 44/1996, 5. lipanj 1996., članak 8. stavak 3. Podrucja posebne drzavne skrbi su podrucja koja su bila pod kontrolom srpskih pobunjenickih snaga tijekom rata. Vecina srpskih izbjeglica i povratnika su iz tog podrucja; takodjer, vecina Hrvata izbjeglih iz Bosne bili su smjesteni u podrucjima posebne drzavne skrbi, gdje mnogi od njih trenutno zauzimaju kuce Srba.

³⁵ Intervju Human Rights Watcha sa sluzbenikom Misije OESS-a u Hrvatskoj, Zagreb, 17. lipnja 2002.

Hrvatsko zakonodavstvo je stalno islo u korist onima kojima su dodijeljeni napušteni srpski domovi, a ne vlasnicima koji se vraćaju. Zakon o privremenom preuzimanju iz 1995. predviđao je da zakoniti korisnici mogu biti delozirani iz srpskih kuća samo ako su lokalne vlasti pronašle adekvatan alternativni smještaj za njih, u Hrvatskoj, za što se koristi naziv “stambeno zbrinjavanje.”³⁶ U odluci donesenoj u rujnu 1997. Ustavni sud Republike Hrvatske je proglasio ovu odredbu neustavnom; Sud je primijetio da odredba ne sadrži rok za vraćanje u posjed imovine vlasnika, što može onemogućavati vlasnika da ostvari svoja vlasnička ovlastenja zaštićena člankom 48. stavak 1. hrvatskog Ustava.³⁷ U srpnju 1998. Sabor je ukinuo Zakon o privremenom preuzimanju iz 1995. godine,³⁸ ali je u istom mjesecu donio Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba (Program povratka iz 1998.),³⁹ koji je opet sadržavao odredbu koja osigurava privremene korisnike od delozacije sve dok im lokalna stambena komisija ne osigura alternativnu smještaj.⁴⁰ Stovise, Program je ograničio alternativni smještaj na kuće ili stanove u državnom vlasništvu,⁴¹ i nije definirao “adekvatan” alternativni smještaj koji privremeni korisnici ne bi imali pravo odbiti. Na isti način, Program povratka iz 1998. zabranio je privremenim korisnicima korespondenciju više od dva doma, ali nije dao smjernice u čemu se sastojalo zabranjeno “visestruko korištenje.”⁴² Kao što pokazuje ovaj izvještaj, lokalne stambene komisije i sudovi interpretirali su ove nejasne zakone na način koji je sasvim isao na štetu interesa povratnika.

U srpnju 2002. je Hrvatski sabor usvojio izmjene Zakona o područjima posebne državne skrbi, ukidajući ključne odredbe Programa povratka iz 1998., i time napravio određeni napredak u smjeru osiguravanja imovinskih prava povratnika.⁴³ Izmjenama su raspustene neefikasne stambene komisije i donošenje odluka je prenijeto sa lokalne razine na razinu središnje vlasti.⁴⁴ Umjesto stambenih komisija, sada državno odvjetništvo ima odgovornost za podnošenje tužbi protiv privremenog korisnika koji odbije napustiti imovinu koju koristi.⁴⁵ Stovise, vlasnik imovine je, po prvi puta u zakonima vezanim uz pitanje povratka, ovlasten podići tužbu kako bi zaštitio svoje pravo vlasništva.⁴⁶ Izmjene su također uvele koncept privremenog alternativnog smještaja za privremene korisnike za koje vlasti nisu u mogućnosti osigurati trajniji smještaj.⁴⁷ Konacno, izmjene u srpnju 2002. su predviđale da vlasnici ili zaštićeni najmoćniji imovine na teritoriju bivše Jugoslavije, ako je imovina

³⁶ Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom, 27. rujna 1995., izmijenjen 23. siječnja 1996., *Narodne novine*, br. 7/1996, članak 11. stavak 4.

³⁷ Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj.: U-I-1037/1995; U-I-179/1996; U-I-639; U-I-839; U-I-948, 25. rujna 1997., *Narodne novine*, br. 100/1997. Sud je također smatrao da je Zakon iz 1995. povrijedio odredbe Ustava koje jamče pravo povratka u domovinu (članak 32. Ustava), jednakost pred zakonom (članak 14. stavak 2.), i odredbu koja zabranjuje ograničavanje vlasništva ukoliko se ne radi o zaštiti državnih interesa (članak 50. stavak 2.). Kako dogadjanja od 1997. svjedoče, Hrvatski sabor i sudovi potpuno su ignorirali ovu odluku.

³⁸ Zakon o prestanku vazenja Zakona o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom, *Narodne novine*, br. 101/1998, 28. srpanj 1998., članak 1.

³⁹ *Narodne novine*, br. 92/1998, 26. lipanj 1998.

⁴⁰ Ovdje se ne radi o istim komisijama koje su bile osnovane tada već bivšim Zakonom o privremenom preuzimanju iz 1995. Stambene komisije prema Zakonom o privremenom preuzimanju iz 1995. dodjeljivale su napuštenu imovinu novim korisnicima; zadatak stambenih komisija prema Programu povratka iz 1998. bio je primanje zahtjeva za povrat zauzete imovine, traženje alternativnog smještaja za osobe koje trenutno stanuju u privremeno korištenoj imovini, te izdavanje odluka o deloziranju kad su uspjeli osigurati smještaj.

Svaka stambena komisija prema Programu povratka imala je pet članova, od kojih su dva predstavljala dominantno manjinsko stanovništvo općine. Komisija je odluke usvajala većinskim glasovanjem uz potporu barem jednog predstavnika manjine. Program povratka, “Postupci povratka”, članak 14.

⁴¹ Program povratka, “Postupci povratka,” članak 9. stavak 1.

⁴² Program povratka, “Postupci povratka,” članak 10.

⁴³ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o područjima posebne državne skrbi, *Narodne novine*, br. 88/2002, 24. srpanj 2002.

⁴⁴ *Isto*, članak 15. stavak 2.

⁴⁵ Zakona o područjima posebne državne skrbi (prociscena verzija), *Narodne novine*, br. 26/2003, 28. siječanj 2003., članak 18. stavak 4.

⁴⁶ *Isto*, članak 18. stavak 5.

⁴⁷ Zakon definira privremeni alternativni smještaj kao smještaj u kući ili stanu u državnom vlasništvu gdje je stambeni prostor “ispod adekvatne veličine”, ili smještaj u imovini koju je unajmila država. *Isto*, članak 17. stavak 1.

slobodna i pogodna za stanovanje, nemaju pravo na stambeno zbrinjavanje u Hrvatskoj.⁴⁸ Ove nove odredbe trebale bi predstavljati osnovu za ubrzavanje delozacija iz zauzetih kuca.

Ipak, izmjene iz srpnja 2002. nisu dotaknule niz drugih pitanja koja su imala direktan utjecaj na povrat imovine: financijsku sposobnost privremenog korisnika da si sam nadje alternativni smjestaj; situaciju u kojoj clanovi obitelji koji su prije rata zivjeli zajedno privremeno koriste nekoliko domova; slucaj kad privremeni korisnik koristi imovinu samo povremeno; slucaj kad privremeni korisnik odbije koristiti imovinu zajedno s vlasnikom; te pitanje rokova do kojih bi vlast trebala osigurati alternativni smjestaj privremenim vlasnicima i osloboditi imovinu za vlasnike. Nadalje, zakon sam po sebi nije jamstvo da ce ga nadležna tijela – Ministarstvo za javne radove, graditeljstvo i obnovu, drzavni odvjetnik i sudovi – provoditi s potrebnom odlucnoscu, kakva je gotovo potpuno nedostajala u prethodnom razdoblju. Kao sto je dolje prikazano, u prvoj godini provedbe novog zakona nije se uocilo poboljsanje po pitanju povrata imovine.

Prepreke povratu imovine

Opcinske stambene komisije, osnovane Zakonom o privremenom preuzimanju iz 1995.,⁴⁹ dodijelile su otprilike 18 500 napustenih imovinskih objekata privremenim korisnicima izmedju 1995. i 1998., kad je Hrvatski sabor ukinuo Zakon.⁵⁰ Prakticki je svaki Hrvat mogao dobiti odluku koja ga ovlascuje na koristenje napustene imovine. Godinama kasnije, tisuce srpskih imovinskih objekata i dalje su zauzimali Hrvati izbjegli iz Bosne i Hercegovine te Srbije i Crne Gore, Hrvati raseljeni iz drugih dijelova Hrvatske tijekom rata te Hrvati koji su imali stambeni smjestaj drugdje u Hrvatskoj, ali im je bila dana napustena imovina Srba prema zakonskoj sveobuhvatnoj rubrici “drugi gradjani koji obavljaju [nuzne] djelatnosti.” U srpnju 2003. prema podacima Vlade, 5 200 srpskih imovinskih objekata, koji su bili dodijeljeni na temelju Zakona o privremenom preuzimanju iz 1995., bilo je i dalje zauzeto.⁵¹

Na osnovu hrvatskog prava, oni koji trenutno zive u kucama Srba mogu se podijeliti u dvije skupine: zakoniti privremeni korisnici koji imaju pravo na alternativni smjestaj prije delozacije te nezakoniti privremeni korisnici koji ne uzivaju to pravo. Vlada smatra da se u do 15 posto slucajeva privremenog koristenja radi ili o nelegalnom (neovlastenom) koristenju⁵² ili o “visestrukom koristenju,” pri cemu se u ovom drugom slucaju radi o tome da je vlast utvrdila da korisnici posjeduju i druge oblike smjestaja.⁵³ Razmatranje samo onih slucajeva u kojima je vlast u prvom trenutku ovlasila privremeno koristenje naravno da podcjenjuje problem nelegalnog koristenja, buduci da su stotine, mozda i tisuce kuca srpskih vlasnika bile zauzete bez da je vlast ikad donijela odluku kojom odobrava to koristenje. Nadalje, stotine slucajeva se ne smatra visestrukim ili nezakonitim koristenjem imovine Srba, iako bi prema svim razumnim standardima takvo odredjenje bilo opravdano. Diskusija koja slijedi opisuje razlicite kategorije trenutnih korisnika srpskih domova, i za svaku kategoriju se objasnjava na koji nacin se manipuliralo hrvatskim zakonom kako bi se zaprijetio povrat srpskih domova.

Problemi vezani uz pravo legalnog korisnika na alternativni smjestaj

Hrvatsko pravo je u poslijeratnom razdoblju dosljedno davalo zakonitim privremenim korisnicima pravo na dobivanje alternativnog smjestaja od drzave, prije deloziranja. Ovo pravo se pokazalo kao ozbiljna prepreka za povrat imovine povratnika. Program povratka iz 1998. nije postavio nikakav vremenski rok u okviru kojeg bi

⁴⁸ *Isto*, clanak 7. stavak 3. i clanak 38.

⁴⁹ *Narodne novine*, br. 73/1995.

⁵⁰ U procesu revidiranja odluka o privremenom dodjeljivanju privatne imovine u skladu sa Zakonom iz 1995., Vlada je ponudila razlicite statisticke podatke. Do lipnja 2001. podatak o registriranim odlukama o dodjeli je iznosio 18 650 stambenih jedinica; u prosincu 2001. taj broj je iznosio 18 342, a u svibnju 2002. – 18 865.

⁵¹ Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo/Ured za raseljene osobe, povratnike i izbjeglice, *Napredak u procesu povratka raseljenih osoba i izbjeglica u razdoblju od 2000. do kraja lipnja 2003. (Izvjestaj od 1. srpnja 2003.)*, str. 2 (Human Rights Watch posjeduje kopiju dokumenta).

⁵² Od 9 543 imovinska objekta zauzeta krajem 2001., u 705 slucajeva se imovina koristila bez ovlastenja (osoba koja je dobila potvrdu u privremenom koristenju je s vremenom iselila, a novi privremeni korisnik se uselio bez ovlastenja). Vlada Republike Hrvatske, *Action Plan for Implementation of Repossession of Property by the End of 2002* (Akcijski plan za provedbu povrata imovine do kraja 2002. godine), 31. prosinac, 2001. (verzija na engleskom).

⁵³ U 523 slucajeva, korisnicima su bile obnovljene vlastite kuce, dok je preostali trideset i jedan korisnik dobio stambeni smjestaj od drzave. *Isto*

lokalne stambene komisije morale pronaci alternativni smjestaj za privremenog korisnika. U praksi stambene komisije jednostavno nisu nudile takav smjestaj, a ako bi takav smjestaj uspjele pronaci, nisu prisiljavale privremene korisnike da ga prihvate, tako da su privremeni korisnici nastavili zauzimati imovinu Srba. Zakon nije vlasnicima davao pravo da pokrenu postupak protiv stambenih komisija kada ove ne nude alternativni smjestaj privremenim korisnicima. Iako je reforma zakona u srpnju 2002. premjestila odgovornost za identificiranje alternativnog smjestaja na Ministarstvo javnih radova, obnove i graditeljstva/Upravu za prognanike, povratnike i izbjeglice (obicno zvano "ODPR"), napori za preseljenjem privremenih korisnika nisu se znatnije poboljsali.

Tijekom razdoblja u kojem su lokalne stambene komisije imale odgovornost za premještanje privremenih korisnika, one su svoj neuspjeh cesto objasnjavale time da nedostaje alternativnog stambenog smjestaja. Ali, kao opce pravilo je vrijedilo da su komisije definirale alternativni smjestaj vrlo usko i nisu bile kreativne u iznalazenju razlicitih opcija za smjestanje privremenih korisnika. Privremeni korisnici mogli su u nekim slucajevima primjerice, privremeno dijeliti imovinski objekt sa vlasnikom Srbinom, barem u slucajevima kad se kuca sastojala od dva ili vise kata ili stana. U drugim slucajevima, moglo se traziti od privremenih korisnika da se presele u prazne kuce ili stanove u susjednim sredinama. Stambene komisije opcenito nisu isprobale ove opcije, niti im je sredisnja vlast ikad predlozila takav pristup.

Program povratka iz 1998. nije se dotaknuo situacija u kojima su kuce bile dovoljno velike za smjestaj i vlasnika i privremenog korisnika, a vlasnik je bilo voljan dijeliti kucu do trenutka kad ce se za korisnika pronaci odgovarajuci alternativni smjestaj. To je vodilo do apsurdnih situacija u kojima bi privremeni korisnik koristio samo dio prostrane kuce, a vlasnik, koji se nije mogao vratiti u preostali dio, je zivio drugdje s prijateljima i rodbinom, placao stanarinu ili zivio u kolektivnom centru (naselja koje je izgradila vlada, a koja su se sastojala od baraka).

U slucaju kojeg je registrirao hrvatski Pucki pravobranitelj (ombudsman), stambena komisija u Hrvatskoj Kostajnici nije dozvolila povratniku, kojeg je Pucki pravobranitelj oznacio kao "V. K.," koristenje nenastanjenog kata u vlastitoj kuci u gradu. U pismu Puckom pravobranitelju, komisija je napisala da vlasnik ne moze koristiti niti jedan dio kuce sve dok se privremeni korisnik nalazi u objektu. Takodjer, prema misljenju komisije, buduci da je privremeni korisnik imao malo dijete, "bilo bi nepozeljno da V. K. uznemiruje obitelj po pitanju restitucije imovine."⁵⁴

U lipnju 2002. je Human Rights Watch pratio sudski postupak za povrat imovine, u kojem su tuzenici – supruga Hrvatica iz Bosne i njezin suprug Musliman, korisnici srpske trokatnice u Karlovcu – objasnili da se protive privremenom dijeljenju kuce s vlasnikom, jer kako je rekao suprug, "On ne moze zivjeti s nama. Mi smo bili s *takvima poput njega* cetiri godine u ratu." Vlasnik, Dusan Vilenica, vratio se u Karlovac 1998. i od tada se ne moze vratiti u svoju kucu ili useliti u nenastanjeni dio.

Stambene komisije i sudovi bili su posebno susretljivi prema privremenim korisnicima koji nisu bili voljni preseliti u susjednu sredinu. Zapravo, sve stambene komisije i sudovi tumacile su zakon kao da prazni ili nelegalno zauzeti imovinski objekti u drugim opcinama nisu predstavljali alternativni smjestaj te stoga nisu naredjivali privremenom korisniku da tamo preseli.

U zakonu nije bilo nicega sto bi sprecavalo stambene komisije da pronalaze alternativni smjestaj na podrucjima izvan opcline u kojoj su privremeni korisnici trenutno zivjeli. Ako je u opcini nedostajalo alternativnog smjestaja, Program povratka 1998. obvezivao je stambene komisije da informiraju vladinu komisiju i ured za raseljene osobe i izbjeglice o ovoj cinjenici.⁵⁵ Komisija i ured su mogli uzeti ove natuknice kao pocetak razmatranja mogucnosti za smjestaj u drugim dijelovima Hrvatske. Stambene komisije same po sebi mogle su uspostaviti mehanizme izmjene podataka, a opcline s viskom stambenog smjestaja mogle su ponuditi prostor opcinama kojima je taj visak stambenog prostora nedostajao.

⁵⁴ Pucki pravobranitelj Republike Hrvatske, *2001 Annual Report* (Godisnji izvjestaj 2001.) (na engleskom), str. 33.

⁵⁵ Program povratka, "Postupci povratka," clanak 9. stavak 2.

Takvi aranžmani nisu nikad realizirani u praksi. Privremeni korisnici obično nisu bili voljni napustiti područja koja su odabrali kao novo mjesto svojeg prebivanja, a vlasti nisu uložile nikakav trud da bi ih pokušale preseliti. Na primjer, prilikom posjeta Human Rights Watch-a u 2001. godini, više stanova u općinskom vlasništvu u Udbini bilo je prazno.⁵⁶ Ovaj stambeni prostor mogao se koristiti kao alternativni smjestaj za privremene korisnike u obližnjoj Korenici, gdje je nedostajalo stambenog prostora. Član tadašnje stambene komisije u Korenici rekao je organizaciji Human Rights Watch u lipnju 2002. "mi možemo predložiti privremenim korisnicima da se presele u te stanove, ali oni tamo ne žele ići.. A oni imaju zadnju riječ."⁵⁷ Ovaj službenik priznao je da stambene komisije u Korenici i Udbini nisu imale mehanizme za razmjenu informacija, tako da komisija u Korenici nije čak niti znala koji stanovi u Udbini su prazni.

U drugom karakteristikom slučaju, bračni par bosanskih Hrvata, koji živi u selu Orlic blizu Knina, rekao je organizaciji Human Rights Watch da ne žele napustiti srpsku kuću koju koriste budući da se kuća, koja je ponudjena kao alternativni smjestaj njima i obitelji njihove kćeri, nalazi nekoliko milja udaljena od Knina. Obitelj je također smatrala neprihvatljivim to što ponudjena kuća nije imala dva odvojena stana.⁵⁸

Kao što je očito iz gore navedenih slučajeva, stambene komisije se nisu suprotstavljale privremenim korisnicima u vezi njihovih nerealno visokih standarda po pitanju "adekvatnog" alternativnog smjestaja. U jednom posebno istaknutom slučaju, privremena korisnica kuće Petra Cubrila, povratnika u Gracac, odbio je tri ponude alternativnog smjestaja. Kod druge prilike, u srpnju 2001., imala je zamjerku da dvije slavine, tisu i prozorski okvir nisu u stanju koje bi ona smatrala zadovoljavajućim. Nakon pet godina čekanja, Petar Cubrilo je konačno povratio svoju kuću u veljaci 2002.⁵⁹

U veljaci 2001. Vlada je usvojila uredbu koja je po prvi put odredila da osoba koja odbije ponudjeno adekvatno stambeno zbrinjavanje treba izgubiti svako pravo na takvu pomoć.⁶⁰ U praksi međutim, privremeni korisnici i dalje su nastavili odlučivati da li je smjestaj koji im je ponudjen "adekvatan." Na sastanku Gradskog vijeća u Slunju u svibnju 2002. tijekom kojeg se raspravljalo o slučaju Tomislava Tureka,⁶¹ predsjednik stambene komisije je rekao vijećniku: "Pitao sam Tureka da se izjasni što želi, tako da možemo riješiti ovo pitanje. On ne želi alternativni smjestaj u obliku stana, već želi kuću sa komadom zemljišta. Nisam siguran da mu možemo ponuditi tako nešto u ovoj fazi."⁶²

Izmjene Zakona o područjima posebne državne skrbi iz srpnja 2002. pružile su obećanje da će se dotaknuti neki od problema vezanih uz preseljenje privremenih korisnika. Nažalost, napredak u prvoj godini provedbe novog zakona bio je razočaravajući.

Izmjene ne spominju zajedničko korištenje kuća i nemaju odredbe o alternativnom smjestaju u drugim područjima, ostavljajući provedbenim vlastima – sada je to Ministarstvo za javne radove/ODPR umjesto stambenih komisija – slobodu odluke oko promoviranja zajedničkog korištenja ili preseljenja u alternativni smjestaj u druga područja. Do sredine 2003. međutim, malo je učinjeno da bi se isprobao takav siri pristup pitanju alternativnog smjestaja.

⁵⁶ Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom područnog ureda OESS-a u Korenici, Korenica, 27. kolovoz 2001.

⁵⁷ Intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, članom tadašnje stambene komisije u Korenici i predsjednikom lokalnog ogranka Srpskog demokratskog foruma, Korenica, 16. lipanj 2002.

⁵⁸ Intervju Human Rights Watcha s obitelji Livaja, Orlic (blizu Knina), 25. kolovoz 2001.

⁵⁹ Intervju Human Rights Watcha s Radmilom Andrić, voditeljem ureda u Gracacu Dalmatinskog odbora solidarnosti, Gracac, 28. kolovoza 2001.; telefonski intervju Human Rights Watcha s Radmilom Andrić, 9. prosinca 2002.

⁶⁰ *Uredba o uvjetima i mjerilima za stambeno zbrinjavanje na područjima posebne državne skrbi*, *Narodne novine*, br. 10/2001, 6. veljače 2001., članak 4.

⁶¹ Lokalne skupine koje se bave ljudskim pravima i službenici OESS-a rekli su organizaciji Human Rights Watch da je Turek, sin državnog službenika iz Tudjmanovog doba, u to vrijeme koristio dvije kuće koje su bile vlasništvo etničkih Srba u općini Slunj, i sprječavao srpsku obitelj da koristi druge dvije kuće u vlasništvu članova obitelji. Turek je prije bio određen kao privremeni korisnik samo jedne od tih četiriju kuća i kao takav je prema zakonu imao pravo na alternativni smjestaj.

⁶² D. Kundić, "Rendulic: Turek će se seliti kad mu nadjemo alternativni smjestaj", *Karlovački list* (Karlovac), 4. svibanj 2002. (izjava Miroslava Rendulica, predsjednika stambene komisije u Slunju).

I izmjene Zakona o područjima posebne državne skrbi iz srpnja 2002. odredile su da privremeni korisnik koji odbije trajno stambeno zbrinjavanje ili privremeni smjestaj koji mu je ponudjen, gubi pravo na stambeno zbrinjavanje.⁶³ Godinu dana nakon usvajanja izmjena, nista ne daje naslutiti da vlasti primjenjuju ovu odredbu i da su započele s postupcima delozacije protiv uzivatelja nesprenjih na suradnju. Privremeni korisnici ne smatraju ozbiljnom prijetnju gubljenja prava na alternativni smjestaj.⁶⁴ Jedan privremeni korisnik rekao je organizaciji Human Rights Watch kao stvar razumljivu samu po sebi da odbija preseliti se iz udobne srpske kuce u blizini Karlovca u naselje [drvenih baraka] "Gaza" u gradu.⁶⁵ Nadalje, u postupku u kojem vlasti nude alternativni smjestaj privremenim korisnicima nedostaje transparentnosti, buduci da regionalni uredi Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo/ODPR cesto nude smjestaj samo verbalno.⁶⁶ Vlasnici imovine, kao i medjunarodne agencije i hrvatske nevladine organizacije koje nadziru povrat imovine, ne mogu efektivno pratiti takve ponude i reagirati ako vlasti ne deloziraju korisnike opstrukcioniste.

Pronalazjenje alternativnog smjestaja za privremene korisnike i vracanje u posjed imovine vlasnicima povratnicima svodi se na pitanje politicke volje na strani odgovornih vlasti. U istocnoj Slavoniji – gdje su privremeni korisnici bili Srbi, a raseljeni su bili Hrvati – lokalne stambene komisije i sudovi su delozirali tisuce Srba sa hrvatskih posjeda od 1998. Mnogi od tih deloziranih su se preselili u druge imovinske objekte, gdje su placali stanarine kao najmoprimci ili su dijelili stambeni prostor s prijateljima i rođacima, zivjeli u kolektivnim centrima ili su kupili kucu ili stan.⁶⁷ Praksa u istocnoj Slavoniji pokazuje da je u potpunosti moguće vratiti zauzetu imovinu vlasnicima, sve dok postoji potrebna politicka volja.

Neovlasteno i nezakonito koristenje imovine

Iako se, kako je raspravljeno gore, odredba o privremenom smjestaju zakonitim korisnicima srpskih domova pokazala znacajnom preprekom povratku Srba, povrat nezakonito zauzetog doma je takodjer bio otezan. Kao sto se u ovom dijelu detaljno opisuje, tri tipa nezakonitog koristenja su sprecavali srpske vlasnike da povrate svoju imovinu od kraja rata: koristenje imovine bez ovlastenja; koristenje imovine u druge svrhe osim stambenih; te visestruko koristenje. Hrvatsko zakonodavstvo nije predvidjelo kao nezakonitu situaciju u kojoj privremeni korisnik nastavlja zauzimati tudju imovinu mada moze sam obezbjediti alternativni smjestaj. Human Rights Watch vjeruje da razumnost i praksa u susjednoj Bosni i Hercegovini, koja se suocava sa slicnim imovinskim problemima kao i Hrvatska, nalazu da se takve slucajeve smatra nezakonitim koristenjem slicnom visestrukom koristenju. Diskusija koja slijedi daje detalje o nacinima na koji su zakoni i praksa u Hrvatskoj prijecili srpskim povratnicima povrat njihovih domova od nezakonitih korisnika i drugih koji ne bi trebali imati pravo na alternativni smjestaj prije delozacije.

Koristenje imovine bez ovlastenja

Postoji vise stotina, mozda i tisuca slucajeva pojedinaca koji zauzimaju imovinu Srba iako nisu nikad primili odluku koja ih ovlasuje na privremeno koristenje.⁶⁸ Ovo su jasni slucajevi nelegalnog zauzimanja. Prema hrvatskom zakonu, lokalne stambene komisije – do kolovoza 2002. glavna agencija za provedbu zakona koji se odnose na napustenu imovinu – imale su u takvim slucajevima obvezu odmah izdati naloge za delozaciju.⁶⁹ Ako

⁶³ Zakona o područjima posebne državne skrbi (prociscena verzija), *Narodne novine*, br. 26/2003, 28. sijecanj 2003.,clanak 17. stavak 4.

⁶⁴ Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom podrucnog ureda OESS-a u Karlovcu, 11. lipanj 2003.

⁶⁵ Intervju Human Rights Watcha sa S. Dz., Popovic brdo (blizu Karlovca), 11. lipnja 2003. Vlasnik kuce, Ranka Vidnjevic, tuzila ga je u travnju 2002., ali sud nije donio odluku. Intervju Human Rights Watcha s Rankom Vidnjevic, Popovic brdo, 11. lipnja 2003.

⁶⁶ Organizacija za europsku sigurnost i suradnju & Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice, *3rd Report on Issues of Property Repossession under the July 2002 Amendments to the Law on Areas of Special State Concern (February 2003-May 2003)* (Treci izvjestaj o pitanjima povrata imovine prema Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o područjima posebne državne skrbi iz srpnja 2002. (veljaca 2003.-svibanj 2003.), 12. lipanj 2003., str. 7.

⁶⁷ Vidi dolje, poglavlje "Deloziranje Srba iz hrvatskih domova u istocnoj Slavoniji."

⁶⁸ Od kraja 2001. godine, Vlada je identificirala 705 imovinskih objekata koji su bili koristeni bez ovlastenja, u slucajevima u kojima su prvi privremeni korisnici ima li takvo ovlastenje, ali naknadno je uselila druga obitelj bez dobivanja ovlastenja od vlasti. Vlada Republike Hrvatske, *Akcijski plan za provedbu povrata imovine do kraja 2002. godine*, 31. prosinac 2001. (verzija na engleskom). Postoji dodatni nepoznati broj kuca koje su od pocetka bile zauzete bez potvrde.

⁶⁹ Program povratka, "Postupci povratka," clanak 10.

su korisnici odbili poslušati i slučaj je došao do suda, sud je imao obvezu presuditi u kratkom postupku, a žalba nije odgadjala izvršenje odluke.⁷⁰ Unatoc ovim odredbama međutim, u razdoblju između lipnja i prosinca 2001. broj slučajeva koje je vlada okarakterizirala kao neovlasteno korištenje imovine, smanjio se samo za dvanaest posto, sa 803 na 705.⁷¹ Nedostatak političke volje objašnjava sporo rješavanje problema koji je izgledao nekontroverznim iz pravne perspektive.

Zakon iz srpnja 2002. ukinuo je lokalne stambene komisije i povjerio nadležnost za traženje delozacija regionalnim uredima ODPR-a i državnim odvjetnistvima. Ovi se dosad nisu pokazali efikasnijima u delozaciji nelegalnih korisnika nego što su to bile stambene komisije (vidi Postupci delozacije, ispod). Nadalje, državni odvjetnici ne primjenjuju Zakon iz srpnja 2002. izvan područja posebne državne skrbi, iako i u tim područjima postoje također srpske kuće koje su nelegalno zauzele treće osobe.⁷² U takvim slučajevima, vlasnici mogu samo podnijeti privatne tužbe, koje su obično skupe i rezultiraju visegodišnjim povlačenjem slučaja po sudu.

Korištenje imovine u druge svrhe, a ne za stanovanje

Program povratka iz 1998. izricito je odredio da “svaki slučaj nelegalnog korištenja, [...] kad [korisnik] koristi objekt u bilo koju drugu svrhu osim osnovnog smjestaja svoje obitelji, bit će odmah ukinut.”⁷³ Međutim, bilo je dosta slučajeva u kojima su privremeni korisnici koristili imovinu u poslovne ili druge svrhe, a vlasti ih nisu delozirale.

U takvim slučajevima, privremeni korisnici obično koriste srpske kuće ne da bi riješili stvarni stambeni problem, već za poslovno djelovanje. Određeni broj privremenih korisnika, od kojih se većina doselila iz drugih dijelova Hrvatske, koristili su godinama srpske kuće kao restorane ili motele. Korištenje srpskih kuća u poslovne svrhe je posebno istaknuto uz cestu koja povezuje glavni grad Zagreb s dalmatinskom obalom. Radi se o glavnoj ruti za stotine tisuća turista koji posjećuju Hrvatsku tijekom ljeta.

Grad Korenica je smješten na toj cesti, deset milja od nacionalnog parka Plitvička jezera, još jedne turističke atrakcije. Interni radni dokument ureda OESS-a u Korenici, koji datira iz kolovoza 2001., identificirao je osam slučajeva u kojima su privremeni korisnici koristili privatne kuće etničkih Srba povratnika u svrhe koje nisu bile stambeni smjestaj: na primjer, kuća Milana Zigica bila je kafić; kuća Nevena Jerkovića je bila pretvorena u crkvu; kuća Jovana Rapaica postala je picerija i videoteka; a kuća Branka Funduka bila je korištena kao ured za privatno građevinsko poduzeće “Ante-Gradnja.” Dokument OESS-a identificirao je dodatnih šest slučajeva u kojima su osobe, kojima su dodijeljene napustene kuće, držale te kuće praznima. Godinu dana kasnije, samo šest praznih kuća je vraćeno njihovim vlasnicima.⁷⁴ U ostalim slučajevima, u kojima je imovina korištena kao poslovni objekt, još su uvijek čekali.⁷⁵ Do lipnja 2003. jedina promjena se sastojala u tome što je Neven Jerković prodao svoju kuću Agenciji za pravni promet i posredovanje nekretninama-APN.⁷⁶

U stvari, Human Rights Watch-u nije poznat nijedan slučaj, iz više desetaka slučajeva dokumentiranih sirom Hrvatske, u kojem je imovina korištena u poslovne svrhe bila vraćena zakonskom vlasniku.

Posebno slikoviti slučaj je onaj Ivana Kovaca, Hrvata rođenog u Bosni koji je živio kao imigrant u Australiji, dok se nije vratio u Hrvatsku 1995. Od 1997. Kovac je vodio restoran u Gracacu u domu koji je

⁷⁰ Program povratka, “Postupci povratka,” članak 9. stavak 3. i članak 10.

⁷¹ Vlada Republike Hrvatske, Revizija odluka o Zakonu o privremenom preuzimanju (Konacni rezultati revizije, lipanj 2001.); Vlada Republike Hrvatske, *Action Plan for Implementation of Repossession of Property by the End of 2002* (Akcijnski plan za provedbu povrata imovine do kraja 2002. godine), 31. prosinac 2001. (verzija na engleskom).

⁷² Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom Misije OESS-a u Hrvatskoj, Zagreb, 12. lipnja 2003.

⁷³ Program povratka, “Postupci povratka,” članak 10.

⁷⁴ Intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, članom tadašnje stambene komisije u Korenici, Korenica, 16. lipanj 2002.

⁷⁵ Human Rights Watch razmotrio je s Nikolom Lalicem tijekom svaki pojedini slučaj tijekom intervjuja 16. lipnja 2002.

⁷⁶ Intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, predsjednikom ogranka Srpskog demokratskog foruma, Korenica, 10. lipanj 2003. APN kupuje kuće od izbjeglica koji se ne žele vratiti u Hrvatsku, koji obično prodaju po cijeni ispod tržišne zbog hitne potrebe za novcem za smjestaj u Srbiji i Crnoj Gori ili u Bosni i Hercegovini (Republika Srpska), zemljama zbjega za većinu izbjeglica.

vlasništvo Danila Stanica, Srbina. Stanic i njegova žena vratili su se u Gracac 1998. godine, ali je lokalna stambena komisija ignorirala njihove opetovane zahtjeve da komisija delozira Kovaca.⁷⁷ U srpnju 2002. godine, na temelju Staniceve privatne tuzbe, Opcinski sud u Gracacu naredio je Kovacu da napusti dio kuće kojeg je koristio kao restoran,⁷⁸ ali je restoran nastavio raditi sve do lipnja 2003., u isčekivanju sudske odluke o Kovacevoj žalbi.⁷⁹

Višestruko korištenje i druge okolnosti koje bi trebalo smatrati nezakonitima

Program povratka iz 1998., koji je do srpnja 2002. bio glavni pravni temelj za povrat zauzete imovine, navodio je da je višestruko korištenje suprotno zakonu, ali nije dao smjernice u čemu se sastojalo višestruko korištenje.⁸⁰

U susjednoj Bosni i Hercegovini, stambeni zakoni koje je nametnuo Ured visokog predstavnika (OHR) definirali su nekoliko kategorija višestrukih korisnika, uključujući privremenog korisnika (doma raseljene osobe ili izbjeglice) koji se može bez opasnosti vratiti u kuću ili stan u kojem se može živjeti, i u kojem živio prije rata iako ne kao vlasnik; ili privremenog korisnika koji je vlasnik druge kuće ili stana u kojem se može živjeti, a koju zauzima on ili član njegovog prvotnog kucanstva, u koji bi se članovi njegove sadašnje porodice mogli vratiti; privremenog korisnika čiji roditelji ili članovi kucanstva zauzimaju drugu stambenu jedinicu u istome gradu, općini ili mjestu; te osobu koja odbije alternativni smještaj ili pomoć u obnovi njezinog doma, koju nude vlasti.⁸¹

U Hrvatskoj, stambene komisije i sudovi interpretirali su koncept višestrukog korištenja u najužem smislu, kao situaciju u kojoj privremeni korisnik, uz to što zauzima dom izbjeglice ili raseljene osobe, ima u vlasništvu drugu kuću ili stan u kojoj je moguće živjeti, najčešće kuću koja je bila obnovljena državnim sredstvima. Prema misljenju hrvatskih vlasti, privremeni korisnici koji koriste domove samo periodično dok redovito borave drugdje se ne smatraju višestrukim korisnicima. Stovise, oni koji su prije rata živjeli kao jedna obitelj u jednom kucanstvu i onda su usli u dvije ili više srpskih kuća ne smatraju se višestrukim korisnicima, sve dok su različiti članovi iste obitelji primili potvrde koje ih ovlaštavaju na korištenje različitih kuća. Slično tome, oni za koje se može ustanoviti da su financijski ili na drugi način u stanju ostvariti drugi oblik stambenog smještaja ipak imaju pravo da trajno zauzimaju kuću druge osobe. Prema Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o područjima posebne državne skrbi iz srpnja 2002. sve te situacije ostaju legalne, a privremeni korisnici imaju pravo na stambeno zbrinjavanje ili privremeni alternativni smještaj prije nego bi se od njih tražilo da napuste kuće u vlasništvu Srba. Jedino poboljšanje koje donosi ovaj Zakon se odnosi na one koji su dobili nazad svoje kuće ili stanove u Bosni i Hercegovini, ali koji nastavljaju živjeti u kućama Srba u Hrvatskoj: sad ih se smatra višestrukim korisnicima. Iduća rasprava opisuje kako kontinuirani propust hrvatske vlasti da prizna ove situacije kao oblike “višestrukog korištenja” ide na štetu Srba povratnika u njihovim naporima da ostvare povrat svoje imovine.

Povremeno korištenje imovine od strane privremenog korisnika

Program povratka iz 1998. godine nije predvidio deloziranje privremenih korisnika koji su koristili dodijeljenu imovinu samo povremeno. Neki privremeni korisnici srpskih domova su u stvari drže kuće praznima, dok žive i rade drugdje. Stambene komisije, oslanjajući se na Program povratka iz 1998., nisu poduzimale nista protiv takvih korisnika. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o područjima posebne državne skrbi iz srpnja 2002. ne bavi se ovim pitanjem.

⁷⁷ Pismo Danila Stanica Ministarstvu pravosuđa, lokalne uprave i samouprave, 15. lipanj 2001.; zahtjev Danila Stanica za povratom imovine, podnesen Ministarstvu za javne radove, obnovu i graditeljstvo, 6. veljače 2001.

⁷⁸ Presuda Opcinskog suda u Gracacu, br. P-51/01, 26. srpnja 2002.

⁷⁹ Intervju Human Rights Watcha s Radmilom Andrić, voditeljem ureda u Gracacu Dalmatinskog odbora solidarnosti, Gracac, 10. lipanj 2003.

⁸⁰ Program povratka, “Postupci povratka,” članak 10.

⁸¹ Članak 16. stavak 4. Zakona o prestanku primjene Zakona o privremeno napuštenim nekretninama u svojini građana, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 11/98., 29/98., 27/99.; članak 11. stavak 3. Zakona o prestanku primjene Zakona o napuštenim stanovima, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 11/98., 38/98., 12/99., 18/99., 27/99.; članak 24.a stavak 4. i članak 34. stavak 3. Zakona o prestanku primjene Zakona o korištenju napuštene imovine, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 38/98., 11. prosinca 1998., uz izmjene od 13. travnja 1999. i 27. listopada 1999.

Tipican je slučaj Simeune Trisic (76 godina) iz sela Orlic blizu Knina, koja nije mogla ući u svoj imovinski objekt od 1997. do 2002., iako su oni koji su trebali biti privremeni korisnici, obitelj bosanskih Hrvata, od kraja 2000. godine navodno provodili većinu vremena u inozemstvu.⁸² Trisic se vratila u svoj stan tek u siječnju 2002., nakon što je hrvatska obitelj definitivno napustila zemlju.⁸³

Dijeljenje obitelji

Jos jedan oblik višestrukog korištenja koji se smatra legalnim u Hrvatskoj uključuje slučajeve mladih muskaraca i žena koji su živjeli sa svojim roditeljima prije rata, preselili su u kuće Srba tijekom ili nakon rata i nastavili živjeti u njima. U brojnim slučajevima ove osobe su sada osnovale vlastite obitelji i odbijaju napustiti imovinu Srba koju trenutno koriste.

Stambene komisije nisu izdavale naloge za deložiranje u ni jednom takvom slučaju. Godišnji izvještaj Puckog pravobranitelja 2001. izvještava o slučaju iz Petrinje gdje je, u pismu Puckom pravobranitelju, stambena komisija priznala da je privremeni korisnik živio u roditeljskoj kući prije rata, ali “sad ima vlastitu obitelj, od četiri člana” te ga se stoga ne može deložirati, prije nego mu vlasti omoguće alternativni stambeni smještaj.⁸⁴

Human Rights Watch doznao je o nizu slučajeva u kojima je proširena hrvatska obitelj zauzimala dvije ili više kuća Srba. U jednom od takvih slučajeva iz 1995., obitelji bosanskog Hrvata Boze Juke dodijeljena je kuća od 140 kvadratnih metara u Lickom Petrovom Selu. Njegov sin i dvije kćeri su se od onda oženili, a stambena komisija u Korenici je svakome od njih dodijelila po jednu kuću Srba., svaku od barem 100 kvadratnih metara veličine.⁸⁵ Prema stanju iz lipnja 2002., Bozo Juko i svako od njegove djece još uvijek imaju pravo na alternativni smještaj, a srpski vlasnici ova četiri doma koja zauzima ta proširena obitelj ne mogu ostvariti povrat svojih domova dok oni ne dobiju alternativni smještaj.⁸⁶

Formalno, takvi slučajevi ne čine višestruko korištenje, budući da su različite osobe određene kao korisnici različitih stambenih jedinica. Čak i kad je dijeljenje obitelji rezultiralo zauzimanjem nekoliko velikih kuća – kao što je primjer Boze Juke – stambene komisije nisu imale pravne osnove za deložiranje privremenih korisnika bez da im se prvo pribavi alternativni smještaj. Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo/OPDR, koje je zaduženo za provedbu stambene legislative nakon izmjena iz srpnja 2002., suočava se s istom zaprekom.

Vlasništvo nad imovinom u Bosni

Više od polovice privremenih korisnika imovine Srba su bosanski Hrvati koji su dosli u Hrvatsku kao izbjeglice tijekom rata.⁸⁷ Značajan udio njih još uvijek posjeduje imovinu u Bosni i Hercegovini; mnogi su prodali imovinu u Bosni, a od tog prihoda bi mogli financirati stjecanje imovine ili najma u Hrvatskoj.

⁸² Intervju Human Rights Watcha sa Simeunom Trisic, Orlic (blizu Knina), 25. kolovoza 2001. Human Rights Watch također je intervjuirao roditelje supruge čija obitelj je zauzimala kuću od Trisicevih. Roditelji su potvrdili da je njihov zet radio u Njemackoj, iako su rekli da je to bilo “s vremena na vrijeme.” Intervju Human Rights Watcha s gosp. i gđjom. Livaja, Orlic, 25. kolovoza 2001.

⁸³ Intervju Human Rights Watcha s Iris Vasiljevic, ured Hrvatskog helsinskog odbora u Kninu, Knin, 11. lipnja 2002.; intervju Human Rights Watcha sa Simeunom Trisic, Orlic, 9. lipanj 2003.

⁸⁴ Pucki pravobranitelj Republike Hrvatske, *2001 Annual Report* (Godišnji izvještaj 2001.), str. 37. Kako bi ojacali slučaj korisnika, komisija je smatrala potrebnim nadodati da se dotična osoba “borila protiv [srpske] agresije.”

⁸⁵ Intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, članom tadašnje stambene komisije u Korenici i predsjednikom lokalnog ogranka Srpskog demokratskog foruma, Korenica, 16. lipanj 2002.

⁸⁶ Telefonski intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, 12. prosinac 2002.; intervju Human Rights Watcha s B. B., M. K. i D. S., povratnicima u Licko Petrovo Selo, Licko Petrovo Selo, 7. lipanj 2003.

⁸⁷ Šezdeset jedan posto korisnika su obitelji iz Bosne i Hercegovine, 29 posto iz Hrvatske, 6 posto iz Srbije i Crne Gore, a 4 posto iz drugih zemalja. Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo/Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice (ODPR), “Revizija odluke o Zakonu o privremenom preuzimanju, Konacni rezultati revizije,” 6. lipanj 2001. Trenutno u Hrvatskoj živi otprilike 128 000 osoba iz Bosne i Hercegovine. Vecina – 120 000 – je dobila hrvatsko državljanstvo i izgubila svoj izbjeglički status. Misija OESS-a u Hrvatskoj, *Status Report no. 11* (Izješce o statusu br. 11), 18. studeni 2002., str. 13.

U lipnju 2001. godine, nakon revizije statusa zauzete imovine u zemlji, Hrvatska vlada je prvi put objavila da “obitelji koje su u B[osni] [i] H[ercegovini] ostvarile obnovu ili povrat imovine neće biti uzivatelji odredbe o alternativnom smjesta ju.”⁸⁸ Akcijski plan za provedbu povrata imovine do kraja 2002. godine, koji je kabinet usvojio u prosincu 2001., odredio je da bosanski Hrvati koji imaju prazni imovinski objekt u Bosni ne bi trebali zadržati pravo na stambeni smjesta j u Hrvatskoj.⁸⁹ Međutim, tijekom cijelog tog razdoblja nije bilo zakona koji bi odredjivao da su privremeni korisnici, koji su ostvarili povrat imovine u Bosni, višestruki korisnici. Sasvim suprotno, tada vazeci Zakon o podrujcima od posebne državne skrbi je odredio da Vlada mora osigurati “stambeno zbrinjavanje” svim privremenim korisnicima osim onih koji posjeduju drugi stan ili obiteljsku kucu u Hrvatskoj.⁹⁰ Implicitno je time zakon odredio da u slucaju ako privremeni korisnik posjeduje kucu u inozemstvu, svejedno ima pravo na stambeno zbrinjavanje prije delozacije. U praksi stambene komisije i sudovi nisu smatrale takve slucajeve višestrukim korištenjem.

U srpnju 2002., izmijenjeni Zakon o podrujcima posebne državne skrbi konacno je izrekao da takvi slucajevi cine nelegalno višestruko korištenje. Zakon poblize opisuje da vlast ne mora pružiti alternativni stambeni smjesta j onim privremenim korisnicima koji su vlasnici ili zasticeni najmoprimci praznih kuca ili stanova odnosno kuca ili stanova u kojima je moguće živjeti na teritoriju bivše Jugoslavije, ili onima koji su prodali ili darovali kucu ili stan nakon listopada 1991.⁹¹ Mnogi Hrvati iz Bosne i Hercegovine ili Srbije i Crne Gore se vjerojatno neće vratiti živjeti u te zemlje, ali mogli bi svoju imovinu tamo iznajmiti ili prodati i iskoristiti sredstva za smjesta j u Hrvatskoj.

Iako ova izmjena Zakona o podrujcima posebne državne skrbi predstavlja dobrosli korak, njezin ucinak je bio vrlo ogranicen. Tijekom ponovljene misije u Hrvatskoj u lipnju 2003., Human Rights Watch cuo je za samo sedam slucajeva, svi u gradu Vojnicu, u kojem je regionalni ured Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo/ODPR obavijestio privremene korisnike da trebaju napustiti kuce buduci da imaju imovinu u kojoj je moguće živjeti u Bosni i Hercegovini.⁹² Drugdje, privremeni korisnici koji posjeduju takvu imovinu u Bosni ili su je prodali, nastavljaju slobodno zauzimati kuce Srba u Hrvatskoj.⁹³

Od kad su izmjene Zakona stupile na snagu, privremeni korisnici koji su podnijeli zahtjev za stambeno zbrinjavanje u regionalnim ODPR uredima, trebali su priložiti izjave, ucinjene pod kaznenom odgovornoscu pred javnim biljeznikom, da ne posjeduju kucu ili stan te da istu nisu niti otudjili od listopada 1991.⁹⁴ Ministarstvo tek mora efikasno provjeriti izjave kojima se izjavljuje nepostojanje stambenog smjesta ja u drugim dijelovima bivše Jugoslavije i poduzeti akcije po dobivanju bilo koje takve informacije. U nekim slucajevima u proslosti, uredi OEES-a u Hrvatskoj su neformalno dobivali relevantne informacije od ureda OEES-a u Bosni, ali su ih lokalne vlasti u Hrvatskoj odbijale prihvatiti.⁹⁵ U prosincu 2002., bosansko Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice slozilo se da se hrvatskom Ministarstvu za javne radove, obnovu i graditeljstvo/ODPR dostave informacije o obnovljenoj imovini u Bosni, no bosansko Ministarstvo nije imalo potpunu bazu podataka o ostaloj imovini na

⁸⁸ Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo – Odjel za prognanike, povratnike i izbjeglice, Revizija odluka o Zakonu o privremenom preuzimanju, Konacni rezultati revizije, 6. lipanj 2001.

⁸⁹ Vlada Republike Hrvatske, *Action Plan for Implementation of Repossession of Property by the End of 2002* (Akcijski plan za provedbu povrata imovine do kraja 2002. godine), 31. prosinac 2001. (verzija na engleskom), para. 3.2.

⁹⁰ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o podrujcima posebne državne skrbi, *Narodne novine*, br. 73/2000, 21. srpanj 2000., clanak 8. stavak 2.

⁹¹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o podrujcima posebne državne skrbi, 24. srpanj 2002., clanak 5. stavak 3. i clanak 27. Samo u slucaju da je kuca ili stan zauzeta i osoba nije u mogucnosti ostvariti povrat, hrvatska vlast mora tu osobu stambeno zbrinuti u Hrvatskoj.

⁹² Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom podrucnog ureda OEES-a u Karlovcu, Karlovac, 11. lipanj 2003. (ured nadzire proces povratka u nekoliko opcina u regiji Kordun, ukljucujuci opcinu Vojnic).

⁹³ Vidi Misija Organizacije za europsku sigurnost i suradnju u Republici Hrvatskoj, *Status Report No. 12* (Izvjescje o statusu br. 12), 3. srpanj 2003., str. 5.

⁹⁴ Telefonski intervju Human Rights Watcha s predstavnicima OEES-a u Kninu (12. prosinac 2002.), Korenica (13. prosinac 2002.) i Pakrac (18. prosinac 2002.).

⁹⁵ Telefonski intervju Human Rights Watcha s predstavnikom OEES-a u Pakracu, 18. prosinac 2002.

koju su vlasnici ostvarili povrat.⁹⁶ Jedinica za verifikaciju i nadzor stambenog smjestaja (HVM) u Bosni i Hercegovini je takodjer hrvatskom Ministarstvu za javne radove, obnovu i graditeljstvo/ODPR dostavila informacije o imovini u Bosni ciji povrat je ostvaren, informacije koje su se mogle koristiti za identificiranje nelegalnih višestrukih korisnika u Hrvatskoj.⁹⁷ Glasnogovornica Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo rekla je organizaciji Human Rights Watch da saznanja HVM-a zahtijevaju dodatnu verifikaciju bosanskog Ministarstva za ljudska prava izbjeglice, kako bi mogli poslužiti ka informacija koja je potencijalno relevantna i prihvatljiva na sudu. Glasnogovornica je objasnila da se delozacija onih koji imaju imovinu u Bosni odvija sporo zbog dugotrajnog postupka verifikacije i nepostojanja centralizirane baze podataka u bosanskom Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice.⁹⁸

Ovo isključivo oslanjanje hrvatske vlade na bosansko Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je neopravdano. Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo/ODPR trebalo bi priznati relevantnost podataka OESS-a i HVM-a, kao i informacija stambenih komisija u Bosni i Hercegovini ili lokalnih ureda za zemljišni registar. Neki vlasnici zauzete imovine su takodjer pribavili fotografije koje pokazuju da su kuće privremenih korisnika u Bosni u takvom stanju da je u njima moguće živjeti. Vlada bi u principu trebala razmotriti sve takve dokaze kao da imaju znatnu dokaznu vrijednost, čak i ako ih je moguće pobiti.⁹⁹

Mogućnost nezavisnog pribavljanja alternativnog smjestaja

Poput onih koji su prodali imovinu u Bosni, neki privremeni korisnici imaju financijska sredstva i mogućnost da unajme ili kupe smjestaj drugdje, ali umjesto toga oni nastavljaju koristiti kuće Srba. U isto vrijeme, vlasnici Srbi – od kojih je većina osiromasila – plaćaju stanarinu kako bi živjeli u tuđoj kući ili stanu, ili žive u jednom od nekoliko kolektivnih centara za povratnike u Hrvatskoj. Niti Program o povratku iz 1998. niti izmijenjeni Zakon o područjima posebne državne skrbi se ne bave takvim slučajevima. Kao i ostale zakonite privremene korisnike, i one koji bi si mogli priustiti vlastiti alternativni smjestaj država mora pomoći prije nego napuste dom kojeg koriste. Propust hrvatske vlasti da odredi takve slučajeve nezakonitim sprječava Srbima ostvarivanje povrata njihovih domova.

Postupak delozacije

Prema Programu povratka iz 1998., povratnici-vlasnici imovine mogli su podnijeti zahtjev lokalnoj stambenoj komisiji za vraćanje u posjed imovine, a stambena komisija je bila ovlastena izdati odluke kojima se ponistavaju ranije odluke o dodjeljivanju napustene imovine.¹⁰⁰ Kao što je međutim prije navedeno, od legalnih privremenih korisnika se nije tražilo da napuste imovinu prije nego im je stambena komisija pribavila alternativni smjestaj.¹⁰¹ Jednom kad bi komisija našla takav smjestaj, trebala bi obavijestiti privremene korisnike o roku do kojeg se od njih traži da napuste imovinu. Ako privremeni korisnici ne bi do tog roka napustili imovinu, prema zakonu je stambena komisija bila obvezna pokrenuti tuzbu za deloziranjem u roku od sedam dana.

Program povratka iz 1998. je nadalje navodio da korisnici koji koriste imovinu protivno zakonu ne uživaju pravo na alternativni smjestaj.¹⁰² U okviru od petnaest dana od saznanja o slučaju nelegalnog ili višestrukog

⁹⁶ Telefonski intervju Human Rights Watcha s Medzidom Lipjankicem, voditeljem Odsjeka za procenje ostvarivanja prava izbjeglica i raseljenih lica, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Republike Bosne i Hercegovine, 6. siječanj 2003.

⁹⁷ Ponovno, ova informacija se odnosi prvenstveno na obnovljenu imovinu u Bosni i Hercegovini, isključujući ostalu imovinu koju bi privremeni korisnici u Hrvatskoj mogli tamo posjedovati. Telefonski intervju Human Rights Watcha s Edinom Dzumhurom, operativnim menadžerom, Jedinice za verifikaciju i nadzor stambenog smjestaja (HVM), 6. siječnja 2003. Formalno nevladina organizacija, HVM blisko suradjuje s Radnom grupom za obnovu i povratak (RRTF) u Bosni i Hercegovini. RRTF koordinira djelovanje međunarodnih organizacija, Sjedinjenih Država, Njemačke i Nizozemske oko povratka u Bosni i Hercegovini.

⁹⁸ Telefonski intervju Human Rights Watcha s Anom-Marijom Radic, glasnogovornicom hrvatskog Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo, 4. lipnja 2003.

⁹⁹ Ako je privremeni korisnik odbio napustiti kuću a državni odvjetnik je doveo slučaj pred sud, sud bi trebao biti u mogućnosti utvrditi autentičnost i vrijednost takvih dokaza.

¹⁰⁰ Program povratka, "Postupci povratka," članak 9. stavak 1.

¹⁰¹ *Isto.*

¹⁰² Kao što je raspravljeno gore, postojale su različite osnove na temelju kojih su lokalne stambene komisije mogle zatražiti delozaciju privremenih korisnika bez da im se pribavi alternativni smjestaj. Jedna takva osnova bila je ako korisnik nije nikad

koristenja, stambene komisije su bile obvezne naložiti delozaciju iz imovine. Ako je korisnik odbio poslušati, stambena komisija je bila dužna pokrenuti tuzbu pred općinskim sudom, ali zakon nije postavio rok do kojeg su takvi slučajevi trebali biti utuženi.¹⁰³

U svakom slučaju, kad je općinski sud primio tuzbu trebalo je donijeti presudu po skraćenom postupku; zakon je predvidio da odluka odmah postaje vazeca, a žalba ne bi odgodila izvršenje.¹⁰⁴ Stambena komisija je morala zahtijevati izvršenje od suda.¹⁰⁵

Iako postupak delozacije, koji je naveden u ili utvrđen Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o područjima posebne državne skrbi u srpnju 2002., uvodi neke nove sudionike u procesu delozacije – državno odvjetništvo i Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo/Upravu za prognanike, povratnike i izbjeglice (ODPR) – osnovni postupak ostaje nepromijenjen. U trenutku kad Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo/ODPR pribavi alternativni smjestaj, privremeni korisnik mora napustiti imovinu u roku od petnaest ili devedeset dana, ovisno o tipu ostvarenog alternativnog smjestaja. Ako privremeni korisnik ne napusti imovinu, državni odvjetnik mora podnijeti tuzbu za deloziranjem u roku od petnaest dana. Sud ima obvezu donijeti presudu u skraćenom postupku.¹⁰⁶ Međutim, izmijenjeni Zakon o područjima posebne državne skrbi ne daje datum do kojeg bi Vlada trebala pribaviti stambeno zbrinjavanje ili privremeni smjestaj pravovremenim korisnicima. To znači da pokretanje postupka delozacije može ponovno trajati mjesecima, ako ne i godinama.

Nakon izmjena u srpnju 2002., Zakon navodi dalje da nelegalni korisnici, koji nemaju pravo na alternativni smjestaj, trebaju biti tuženi u roku od šezdeset dana nakon što državno odvjetništvo primi relevantnu dokumentaciju od Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo/ODPR. Rok za podizanje tuzbe protiv višestrukog korisnika (čija imovina je obnovljena državnim sredstvima) iznosi trideset dana. Ponovno, sudski postupak treba biti skraćen.¹⁰⁷

Tijekom četiri godine u kojima je Program povratka upravljao postupcima povrata (1998-2002.), izvršeno je malo delozacija. Izvještaj Misije OEES-a iz svibnja 2002. navodi da “u većini slučajeva gdje korisnici nisu ispostovali administrativne naloge o napuštanju koristene imovine, vlasti nisu tražile naloge za delozaciju na sudu.”¹⁰⁸ U šesnaest općina zapadne Slavonije, na primjer između 1998. i rujna 2001. godine, lokalne stambene komisije navodno su slučaj delozacije dovele pred sud u samo jednoj prigodi.¹⁰⁹ Isto tako u Zadru, u srpnju 2001., stambena komisija je identificirala devedeset i četiri slučajeva nelegalnog korištenja, ali je podigla tuzbu kod samo jedanaest slučajeva na Općinskom sudu u Zadru.¹¹⁰

dobio odluku koja mu daje ovlast da koristi napuštenu imovinu. Slično tome, korisnik koji je koristio imovinu u poslovne svrhe umjesto za smjestaj svoje obitelji trebao je odmah biti deloziran. Također, ako su korisnici imali kuću koja je bila oštećena tijekom rata, a država je obnovila kuću u međuvremenu, bili su obvezni vratiti vlasniku imovinu koja im je bila dodijeljena.

¹⁰³ Program povratka, “Postupci povratka,” članak 10.

¹⁰⁴ Program povratka, “Postupci povratka,” članak 9 (3) and članak 10.

¹⁰⁵ Ovrnski zakon, *Narodne novine*, br. 57/1996 i br. 29/1999, članak 3.

¹⁰⁶ Zakon o područjima posebne državne skrbi (prociscena verzija), *Narodne novine*, br. 26/2003, 28. siječanj 2003., članak 18. stavak 6.

¹⁰⁷ *Isto*, članak 31. stavak 4.

¹⁰⁸ Misija OEES-a u Republici Hrvatskoj, *Status Report no. 10: Assessment of Issues Covered by the OSCE Mission to the Republic of Croatia's Mandate since 12 November 2001* (Izješce o statusu br. 10.: Ocjena pitanja obuhvaćenih mandatom Misije OEES-a u Republici Hrvatskoj od 12. studenoga 2001. godine), 21. svibanj 2002., str. 12. Nevladine udruge u Hrvatskoj dijele ovu ocjenu. Vidi, npr., Hrvatski pravni centar, “Imovinska prava prognanih osoba i izbjeglica u Republici Hrvatskoj,” srpanj 2001., str. 15.

¹⁰⁹ Intervju Human Rights Watcha sa Simom Kurusicem, pravnikom pri Srpskom demokratskom forumu Daruvaru, Pakrac, 3. rujna 2001.; pravnik pri uredu OEES-a u Pakracu (zapadna Slavonija) također nije znao niti za jedan slučaj u kojem je stambena komisija tuzila privremenog korisnika zbog odbijanja napuštanja imovine. Telefonski intervju Human Rights Watcha, 13. siječanj 2003.

¹¹⁰ Područni ured OEES-a u Zadru, *Return And Integration In Zadar, The Balance As Per 19 July 2001* (Povratak i integracija u Zadru, Bilanca na dan 19. srpnja 2001. godine), str. 9.

U nekoliko slucajeva koji su dospjeli pred sud na temelju Programa povratka i rezultirali nalogom za delozaciju, stambena komisija je cesto odgadjala na neodredjeno sljedeci korak, odnosno zahtijevanje od suda da provede odluku o delozaciji.¹¹¹ Cak i kad je komisija zatrazila izvršenje odluke, sud je imao ovlast odgoditi postupak ako bi situacija privremenog korisnika cinila "vjerojatnim da bi provedbom ovrhe [ovrsenik] trpio nenadoknadivu ili tesko nadoknadivu stetu ili ako ucini vjerojatnim da je to potrebno da bi se sprijecilo nasilje."¹¹²

Prema izmjenama iz srpnja 2002., drzavni odvjetnici su preuzeli postupke koje su zapocele ukinute stambene komisije.¹¹³ Drzavno odvjetnistvo se, medjutim moralo osloniti na Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo/ODPR, po pitanju dokumentacije za slucajeve koji ispunjavaju uvjete za delozaciju. Iako su, sada ukinute, stambene komisije predale relevantnu dokumentaciju Ministarstvu za javne radove /ODPR do rujna 2002.,¹¹⁴ Ministarstvo je u veljaci 2003. jos uvijek bilo u postupku prenosjenja slucajeva drzavnom odvjetnistvu, a u nekim zupanijama, kao sto je Sibensko-Kninska zupanija, tako je bilo cak i travnju.¹¹⁵ U vise kljucnih regija povratka koje je Human Rights Watch posjetio u lipnju 2003., nevladine i medjunarodne organizacije ne znaju niti za jedan slucaj u kojem je drzavni odvjetnik zapocuo postupak delozacije na sudu,¹¹⁶ ili su znali za samo sacicu takvih slucajeva.¹¹⁷

Stoga, u prvoj godini provedbe izmjena iz srpnja 2002. nije doslo do poboljsanja po pitanju povrata imovine. Vlasti jos uvijek izbjegavaju delozirati one privremene korisnike koji nemaju pravo na stambeno zbrinjavanje ili odbiju alternativni smjestaj, i (vlasti) ne koriste privremeni smjestaj kao medjukorak za privremene korisnike koji imaju pravo na trajni alternativni smjestaj (stambeno zbrinjavanje). Izvjestaj iz lipnja 2003. OESS-a i UNHCR-a zakljucuje da je "mjesečni prosjek povrataka zauzete imovine cak nizi nego u razdoblju prije usvajanja Izmjena i dopuna."¹¹⁸ U općini Vojnic, samo je sedam kuca vraceno njihovim vlasnicima u prvoj polovici 2003. godine, od 200 izdanih zahtjeva.¹¹⁹ U Benkovcu, od 118 slucajeva zauzete imovine poznatih Dalmatinskom odboru solidarnosti prema stanju u veljaci 2003. godine, pet je bilo rijeseno do kraja travnja.¹²⁰ U Plaskom, u kolovozu 2002. bio je cetdeset i jedan nerjeseni zahtjev za povratom imovine, a trideset i sedam u svibnju 2003.¹²¹ Kad dodje do povrata imovine, cesce se radi o tome da se privremeni korisnik sam potrudio oko trazanja drugog

¹¹¹ U prosincu 2001. i veljaci 2002., na primjer, sud u Karlovcu je donio presude protiv privremenih korisnika kuca u vlasnistvu Nikole Madzara i Stevana Malica, u Karlovcu, odnosno Krnjaku. Medjutim, stambene komisije nisu zatrazile delozaciju na temelju presuda. Memorandum odvjetnickog ureda Rozman & Oredic, 17. travanj 2002. (Rozman & Oredic zastupali su vlasnike, koji su sudjelovali kao umjesaci.); telefonski intervju Human Rights Watcha s Mirjanom Oredic, odvjetnicki ured Rozman & Oredic, 13. sijećanj 2003.

¹¹² Ovrzni zakon, *Narodne novine*, br. 57/1996 i br. 29/1999, clanak 61.

¹¹³ Zakon o podrucjima posebne drzavne skrbi (prociscena verzija), *Narodne novine*, br. 26/2003, 28. sijećanj 2003., clanak 40.

¹¹⁴ Organizacija za europsku sigurnost i suradnju i Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice, *1st Report on Issues of Property Repossession under the July 2002 Amendments to the Law on Areas of Special State Concern (August-October 2002)* (Prvi izvjestaj o pitanjima povrata imovine prema Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o podrucjima posebne drzavne skrbi iz srpnja 2002. (kolovoz-listopad 2002.)), 31. listopad 2002., str. 7 i 10.

¹¹⁵ Intervju Human Rights Watcha s clanom podrucnog ureda OESS-a u Kninu, Knin, 9. lipanj 2003.

¹¹⁶ Intervju Human Rights Watcha s Nikolom Vukasom, voditeljem ureda Srpskog demokratskog foruma u Benkovcu, Benkovac, 8. lipanj 2003.; intervju Human Rights Watcha s Mirelom Bilokapic, voditeljicom ureda u Benkovcu Dalmatinskog odbora solidarnosti, Benkovac, 10. lipanj 2003.; intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, voditeljem lokalnog ogranka Srpskog demokratskog foruma, Korenica, 10. lipanj 2003.

¹¹⁷ U Kninu, gdje se prijenos slucajeva sa Ministarstva za javne radove/ODPR na drzavnog odvjetnika dogodio tek u travnju 2003., drzavni odvjetnik je podigao tuzbe u "pet ili sest slucajeva" pocetkom lipnja. Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom podrucnog ureda OESS-a u Kninu, 9. lipanj 2003.

¹¹⁸ Organizacija za europsku sigurnost i suradnju & Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice, *3rd Report on Issues of Property Repossession under the July 2002 Amendments to the Law on Areas of Special State Concern (February 2003-May 2003)* (Treci izvjestaj o pitanjima povrata imovine prema Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o podrucjima posebne drzavne skrbi iz srpnja 2002. (veljaca 2003.-svibanj 2003.)), 12. lipanj 2003., str. 2.

¹¹⁹ Intervju Human Rights Watcha sa Milom Djuricem, generalnim tajnikom u uredu Srpskog demokratskog foruma u Vojnicu, Vojnic, 11. lipanj 2003.

¹²⁰ Pismo ureda Dalmatinskog odbora solidarnosti u Benkovcu kninskom uredu Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice, 22. travanj 2003. (Human Rights Watch posjeduje kopiju dokumenta).

¹²¹ Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom podrucnog ureda OESS-a u Karlovcu, 11. lipanj 2003.

stambenog smjestaja nego da je to rezultat vladine uključenosti.¹²² Vlada se fokusirala na dvije metode omogućavanja ostvarivanja povrata – osiguravanje stambenog zbrinjavanja za privremene korisnike ili obnova njihove imovine. Obje metode imaju ogranicenu primjenu, kao što pokazuje padajuća stopa ostvarivanja povrata imovine.

Tuzbe vlasnika protiv privremenih korisnika

Prije početka 2002., većina sudova u Hrvatskoj je dozvoljavala samo stambenim komisijama da pokrenu tuzbe za deloziranjem privremenih korisnika koji su prvotno dobili službenu dozvolu za korištenje imovine. Vlasnici nisu imali na raspolaganju pravno sredstvo protiv kršenja njihovih prava na mirno uzivanje imovine.

Isključivanjem takvih slučajeva, sudovi su, posebno u središnjim i južnim dijelovima Hrvatske, ignorirali Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, koji jamči vlasnicima pristup sudovima, kad im se prijeci koristiti vlastitu imovinu.¹²³ Umjesto toga, sudovi su se oslanjali na Program povratka iz 1998., koji je predviđao samo da stambene komisije mogu tuziti radi delozacije iz kuća koje su svojevremeno proglašene kao napustene i potom su bile dodijeljene privremenim korisnicima.

Sudsko tumačenje je dobilo na snazi memorandumom predsjednika Vrhovnog suda Republike Hrvatske iz kolovoza 1999. upućenim svim županijskim sudovima, koji im daje uput da treba primjenjivati Program povratka iz 1998. umjesto Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. Memorandum je naveo da “vlasnik nije nadležan podnijeti zahtjev za delozacijom osobe koja zauzima ovu imovinu na temelju odluke stambene komisije. U djelovanju u cilju delozacije vlasnik može imati samo položaj umjesaca na strani tuzitelja (stambene komisije).”¹²⁴

Hrvatske skupine za zaštitu ljudskih prava, srpske udruge i OESS kritizirali su ovaj pristup kao nekompatibilan sa pravom vlasništva. Početkom 2002. godine, hrvatski Vrhovni sud je prihvatio stav da nadležnost stambenih komisija da traže delozaciju privremenih korisnika ne isključuje vlasnika da sam traži delozaciju. Napustajući stav svog predsjednika iz pisma iz 1999., Sud je zauzeo stav da nizi sudovi smiju procesuirati tuzbe koje su podnijeli vlasnici protiv privremenih korisnika.¹²⁵

Promjena stajališta Vrhovnog suda dosla je prekasno za niz vlasnika koje su izmucile godine uzaludnog napora za povratom svoje imovine. U jednom slučaju u kojem je Human Rights Watch uspio dobiti kopiju odluke Vrhovnog suda u kojoj se odražava novi stav o ovlaštenju vlasnika da tuži, deziluzionirani suvlasnici su prodali kuću blizu Karlovca dva mjeseca nakon dobivanja odluke.¹²⁶

Za razliku od drugih dijelova Hrvatske, u nekim dijelovima politički umjerenije zapadne Slavonije, ne samo da su sudovi prihvatili tuzbe vlasnika protiv privremenih korisnika već su često i odobrili zahtjeve. Sudovi su smatrali da Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima daje pravo vlasniku da ograniči svakoj drugoj osobi posjedovanje i korištenje njegove imovine. U tom pogledu, od srpnja 1998., kad je Zakon o privremenom preuzimanju iz 1995. prestao postojati, Vlada nije imala nadležnosti nad imovinom.¹²⁷ Ovi sudovi su smatrali da vlasnici nemaju nikakvu obvezu prema privremenim korisnicima i njihovo pravo na povrat imovine je nezavisno

¹²² Intervju Human Rights Watcha s Jelkom Glumicic, Odbor za ljudska prava, Karlovac, 6. lipanj 2003.; Intervju Human Rights Watcha s Nikolom Vukasom, voditeljem ureda Srpskog demokratskog foruma u Benkovcu, Benkovac, 8. lipanj 2003.

¹²³ Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, *Narodne novine*, br. 91/1996, 28. listopada 1996. Prema članku 30., “Pravo vlasništva je stvarno pravo na određenoj stvari koje ovlašćuje svoga nositelja da s tom stvari i koristima od nje čini što ga je volja te da svakoga drugoga od toga isključi, ako to nije protivno tuđim pravima ni zakonskim ograničenjima.”

¹²⁴ Pucki pravobranitelj Hrvatske, 2001 Annual Report (Godišnji izvještaj 2001.) (prevod na engleski), str. 35. (citiran prijevod memoranduma predsjednika Vrhovnog suda Republike Hrvatske).

¹²⁵ Vidi, na primjer, Odluku Vrhovnog suda Republike Hrvatske, br. Rev-268/02-2, 20. ožujak 2002.

¹²⁶ Intervju Human Rights Watcha s Ninkom Miricem, pravnim savjetnikom u Norwegian Refugee Council, Sisak, 14. lipanj 2002. Dvije žene, Dusanka Kosanovic and Svjetlana Topic, iz područja oko Karlovca, imale su kuću u selu. Prodale su kuću u lipnju 2002. državnoj Agenciji za pravni promet i posredovanje nekretninama (APN). Kuću je zauzeo i koristio kao restoran od 1996. Tomislav Turek. Telefonski intervju Human Rights Watcha s Dusankom Kosanovic, 23. lipanj 2003.

¹²⁷ Ova argumentacija je iskoriscena na primjer u presudi Opcinskog suda u Daruvaru, br. P.269/98-10, 4. svibanj 1999.

od odredbe o alternativnom smjestaju za privremene korisnike.¹²⁸ Obveza koju je preuzela vlast da pribavi alternativni smjestaj trebala se riješiti između vlasti i privremenih korisnika, ali ne na štetu vlasnika sprečenih da koriste svoju imovinu.¹²⁹

Opcenito, presude u ovim jurisdikcijama u zapadnoj Slavoniji bile su provedene, u nekim slučajevima čak i uz pomoć policije.¹³⁰ Država je obično pribavila alternativni smjestaj privremenim korisnicima prije nego bi napustili imovinu, ali osiguravanje takvog smjestaja nije bilo na zahtjev suda i nije znatnije odgodilo vraćanje u posjed imovine.¹³¹ U većini slučajeva, država je deloziranim privremenim korisnicima ponudila takozvane APN kuće.¹³²

U drugima dijelovima Hrvatske, čak i kad su sudovi prihvatili privatne tužbe i odlučili u korist vlasnika, njihove presude su utvrdile da privremeni korisnici trebaju napustiti imovinu samo kad im bude osiguran alternativni smjestaj.¹³³ Memorandum odvjetničkog ureda Rozman & Oredic spominje četiri takva slučaja na području Karlovca, u kojima je ured zastupao tuzitelje; sudovi su donijeli presude u njihovu korist u veljaci 2002., ali su tuzitelji tek u ožujku i travnju 2003. uspjeli ostvariti povrat svojih domova, kad su privremeni korisnici pronašli alternativni smjestaj, uz državnu pomoć ili vlastitim nastojanjem. Četvrta tuziteljica još se uvijek nije mogla useliti u svoju kuću sredinom kolovoza 2003.¹³⁴

Izmjene i dopune Zakona o područjima posebne državne skrbi iz srpnja 2002., izricito daju ovlast vlasnicima da tuže privremene korisnike, nezavisno od djelovanja državnog odvjetnika.¹³⁵ Izmjene i dopune, međutim nisu razjasnile da li se sudovi trebaju držati Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima i naložiti delozaciju bez obzira da li je alternativno stambeno zbrinjavanje dostupno ili ne, ili sudovi trebaju postaviti takav preduvjet oslanjajući se na Zakon o područjima posebne državne skrbi. Godinu dana nakon usvajanja izmjena i dopuna, sudska praksa se drži odredaba o stambenom zbrinjavanju u Zakonu iz srpnja 2002. i uvjetuje delozacije nabavljanjem alternativnog smjestaja za privremenog korisnika.¹³⁶ Stoga, iako izmijenjeni Zakon sada daje vlasnicima pravo na tužbu, ova prednost ostaje bez nekog praktičnog utjecaja.

Kradja i unistavanje

U slučajevima u kojima privremeni korisnici napuste kuće, redovito dolazi do krađe i znatnog oštećenja kuće prije odlaska. Odvjetnik koji radi na slučajevima povrata imovine u zapadnoj Slavoniji rekao je organizaciji

¹²⁸ Presuda Zupanijskog suda u Bjelovaru, br. Gz.10/2000-2, 3. veljace 2000.

¹²⁹ Presuda Opcinskog suda u Daruvaru, br. P.269/98-10, 4. svibanj 1999.

¹³⁰ Telefonski intervju Human Rights Watcha s pravnikom u uredu OEES-a u Pakracu, 13. siječanj 2003.; telefonski intervju Human Rights Watcha s Obradom Ivanovicem, voditeljem ureda Srpskog demokratskog foruma u Pakracu, 24. lipanj 2003. U nizu slučajeva su međutim, vlasnici prodali imovinu prije nego je postupak dosegao fazu provedbe. *Isto*.

¹³¹ Telefonski intervju Human Rights Watcha s pravnikom u uredu OEES-a u Pakracu, 13. siječanj 2003.; telefonski intervju Human Rights Watcha sa Simom Kurusicem, pravnikom pri Srpskom demokratskom forumu u Daruvaru, 14. siječanj 2002.; telefonski intervju Human Rights Watcha sa sutkinjom Rankom Mikelic-Varga, 14. siječanj 2002. (Mikelic-Varga, trenutno prekrasajni sudac u gradu Garesnici, predstavljala je kao odvjetnica više privatnih tuzitelja u zapadnoj Slavoniji koji su dobili slucajeve povrata imovine).

¹³² Vidi gore, biljeska 76.

¹³³ Intervju Human Rights Watcha sa službenikom Misije OEES-a u Hrvatskoj, 17. lipanj 2002.; Intervju Human Rights Watcha s Ninkom Miricem, pravnim savjetnikom, Norwegian Refugee Council, Sisak, 14. lipanj 2002. Vidi na primjer, presudu Opcinskog suda u Glini, br. P-124/00-8, 9. srpanj 2001. (povrat uvjetovan pribavljanjem alternativnog smjestaja od strane Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo, za privremene korisnike).

¹³⁴ Memorandum odvjetničkog ureda Rozman & Oredic, Karlovac, 17. travanj 2002. (opis slučajeva Draginje Uzelac, Marka Klipa, Milke Vucinic, i Dragice Breberina); telefonski intervju Human Rights Watch sa suradnicom Mirjane Oredic, odvjetnički ured Rozman & Oredic, 18. kolovoz, 2003.

¹³⁵ Zakon o područjima posebne državne skrbi (prociscena verzija), *Narodne novine*, br. 26/2003, 28. siječanj 2003., članak 18. stavak 5.

¹³⁶ Organizacija za europsku sigurnost i suradnju & Visoki povjerenik za izbjeglice Ujedinjenih naroda, *3rd Report on Issues of Property Repossession under the July 2002 Amendments to the Law on Areas of Special State Concern (February 2003-May 2003)* (Treci izvještaj o pitanjima povrata imovine prema Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o područjima posebne državne skrbi iz srpnja 2002. (veljaca 2003.-svibanj 2003.)), 12. lipanj 2003., str. 12.

Human Rights Watch da ne zna niti za jedan slucaj u kojem se srpski povratnik vratio u neostecenu kucu.¹³⁷ Clan stambene komisije u Korenici znao je za samo jedan slucaj od 200 slucajeva povrata u razdoblju izmedju kraja rata i lipnja 2002., u kojem je povratnik nasao kucu u takvom stanju da je mogao prenociti.¹³⁸

Human Rights Watch ispitao je karakteristican slucaj u Kninu. Petar Djuric se vratio u Knin 1997. godine. Buduci da je obitelj hrvatskog izbjeglice iz Bosne zauzimala njegovu kucu, Djuric je nasao smjestaj kod rodbine u nedalekom selu. Osmog kolovoza 2000. godine, Djuric je saznao da hrvatska obitelj namjerava napustiti njegovu kucu. Iduceg dana, Djuric i dva clana stambene komisije u Kninu izvršili su inspekciju kuce i otkrili da je odnesen sav uporabljivi namjestaj, prozori, vrata, školjke, bojleri i druge stvari.¹³⁹ Kuca nije bila nastanjiva, a Djuric nije imao sredstava za popravak, tako da je poceo traziti pomoc donatora. Medjutim, 10. ili 11. kolovoza je druga hrvatska obitelj zauzela njegovu kucu bez ikakve ovlasti, a vlasti nisu pokazale volju da je deloziraju.¹⁴⁰ U kolovozu 2001. kad je Human Rights Watch intervjuirao Petra Djurica, on je zivio s rođjacima u selu udaljenom deset milja. U lipnju 2002., Djuricev odvjetnik je rekao organizaciji Human Rights Watch da se Djuric jos uvijek ne moze vratiti u svoju kucu;¹⁴¹ u lipnju 2003. situacija je jos bila nepromijenjena.¹⁴²

Zakon o privremenom preuzimanju iz 1995. je predvidjao da lokalne stambene komisije koje su osnovane na temelju Zakona, trebaju sastaviti zapisnik o stanju imovine u trenutku dodjeljivanja iste privremenim korisnicima.¹⁴³ Vlasnici koji ze le podici tuzbu zbog kradje i unistavanja imovine ne mogu dobiti te zapisnike, prvenstveno jer su se u praksi oni rijetko i sastavljali. Tamo gdje postoje, ne opisuju detaljno stanje imovine niti navode pojedinačne elemente namjestaja ili drugih stvari u kuci.¹⁴⁴

Velika vecina vlasnika koji ostvare povrat svoje imovine niti ne pokusavaju zapoceti sudske postupke za naknadu stete ili zbog kaznenog djela kradje. Bivsi privremeni korisnici obicno nastavljaju zivjeti u istome podrucju, a povratnici se boje ili se osjecaju neugodno da bi ih tuzili. Takodjer, sudski postupci su skupi, a povratnici smatraju da su sanse ostvarivanja pravde kroz takve postupke nikakvi. U Korenici i Kninu, lokalni i medjunarodni sluzbenici rekli su organizaciji Human Rights Watch da, sa krajem 2002. godine, niti jedan povratnik nije nikad pokrenuo sudski postupak na osnovu toga.¹⁴⁵ Pravnik u uredu OESS-a u Pakracu nije takodjer znao niti za jedan takav slucaj u zapadnoj Slavoniji.¹⁴⁶

Relativno malo slucajeva, u kojima se podnosi sudska tuzba za naknadu zbog kradje, cinu se da gotovo uvijek, ako ne i uvijek zavrse neuspjesno. Tijekom dvije godine pracenja povratka u Hrvatsku, Human Rights Watch nije cuo niti za jedan slucaj u kojem je srpski povratnik imao uspjeha u trazanju takve naknade. U jednom slucaju u kojem je povratnik u Hrvatsku podigao tuzbu, sud je od tuzitelja trazio da originalnim racunima dokaze vlasnistvo nad ukradenim predmetima, cak i nakon sto su prosla desetljeća od kad je komad namjestaja ili neka druga stvar bila kupljena. Sudska pretpostavka je bila da je privremeni korisnik vlasnik stvari, a teret da dokaze

¹³⁷ Intervju Human Rights Watcha sa Simom Kurusicem, pravnikom pri Srpskom demokratskom forumu u Daruvaru, Pakrac, 3. rujan 2001.

¹³⁸ Intervju Human Rights Watcha sa Nikolom Lalicem, clanom tadašnje stambene komisije u Korenici i predsjednikom lokalnog ogranka Srpskog demokratskog foruma, Korenica, 16. lipanj 2002.

¹³⁹ Human Rights Watch vidio je zapisnik kojeg su potpisali Djuric i druga dva clana stambene komisije, u kojem se opisuje jadno stanje kuce, kakvo je utvrđeno tijekom inspekcije

¹⁴⁰ Intervju Human Rights Watcha s Petrom Djuricem, Plavno (blizu Knina), 24. kolovoz 2001.

¹⁴¹ Telefonski intervju Human Rights Watcha s Ratkom Gajicom, advokatom, 11. lipanj 2002.

¹⁴² Intervju Human Rights Watcha s Jovom Tismom, predsjednikom kninskog ogranka Srpskog demokratskog foruma, 9. lipanj 2003.

¹⁴³ Zakon o privremenom preuzimanju, clanak 5. stavak 3.

¹⁴⁴ Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom podrucnog ureda OESS-a u Kninu, 9. lipanj 2003.

¹⁴⁵ Intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, clanom tadašnje stambene komisije u Korenici i predsjednikom lokalnog ogranka Srpskog demokratskog foruma, Korenica, 16. lipanj 2002.; intervju Human Rights Watcha sa predstavnikom OESS-a, Knin, 12. lipanj 2002.; telefonski intervju Human Rights Watcha s Jovom Tismom, predsjednikom kninskog ogranka Srpskog demokratskog foruma, 13. prosinac 2002.

¹⁴⁶ Telefonski intervju Human Rights Watcha, 18. prosinac 2002.

suprotno bio je na vlasniku.¹⁴⁷ U drugim slučajevima, tuzitelji nisu mogli dokazati da je posljednji privremeni korisnik, a ne netko drugi, odnio namjestaj i uredjaje iz kuće.¹⁴⁸

Hrvatski povratnici u istočnoj Slavoniji, u kuće koje su prije zauzimali Srbi, suočavaju se sa sličnim problemom i u većini slučajeva nisu uspjeli dobiti naknadu od privremenog korisnika.¹⁴⁹ Neuspjeh vlasti da provede zakon u korist većine Hrvata kao i za srpsku manjinu ima malo važnosti onima koji su izgubili imovinu. Vlada ne može ignorirati unistavanje i krađu samo zato jer se to u pravilu događalo u svim krajevima zemlje.

Prema Izmjenama i dopunama Zakona o područjima posebne državne skrbi iz srpnja 2002., državni odvjetnici imaju obvezu podići tuzbu zbog krađe i oštećivanja imovine kad privremeni korisnik odbije isplatiti naknadu vlasniku.¹⁵⁰ Od lipnja 2003., sugovornici organizacije Human Rights Watch u nevladinim udrugama i OESS-u nisu znali niti za jedan slučaj u kojem je državni odvjetnik pokrenuo tuzbu radi naknade štete. Početak takve prakse bi, može se pretpostaviti, djelovao na ponasanje korisnika koji odlaze. Tamo gdje su regionalni odjeli ODPRA počeli pismeno upozoravati korisnike o tome da se izlazu opasnosti pokretanja postupka protiv njih zbog oštećivanja imovine, krađa i unistavanje su navodno smanjeni.¹⁵¹ Stvarno pokretanje postupka, i uvođenje kaznenog gonjenja umjesto tuzbi zbog štete, moglo bi samo pojačati takvo ponasanje.

Povrat imovine etničkih Hrvata u istočnoj Slavoniji

Iskustvo raseljenih Srba koji pokušavaju vratiti svoje prijeratne domove u Hrvatskoj vrlo je različito od iskustva raseljenih Hrvata koji se vraćaju u Vukovar i druge dijelove Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema (nadalje će se koristiti zajednički naziv Istočna Slavonija), blizu granice sa Srbijom i Crnom Gorom, dakle u krajeve koji su bili pod kontrolom Srba tijekom rata. Ovdje su Srbi kao privremeni korisnici bili brzo deložirani iz hrvatskih domova, čak i kad im nije bio pribavljen nikakav alternativni smještaj.

Tijekom rata, lokalne srpske vlasti prognale su oko 80 000 Hrvata u druge dijelove zemlje.¹⁵² U isto vrijeme, tisuće Srba koji su pobjegli iz Hrvatske s teritorija pod kontrolom države naselili su se u Istočnoj Slavoniji – oko 50 000 njih krajem rata 1995.¹⁵³ Oni su se uselili u kuće prognanih Hrvata. Tadašnje srpske vlasti u Istočnoj Slavoniji izdale su im odluke o privremenom korištenju imovine, slično praksi u područjima pod kontrolom središnje vlasti.¹⁵⁴

Nakon rata, srpsko stanovništvo je ostalo na tom području. Privremena uprava Ujedinjenih naroda bila je uspostavljena da upravlja područjem prije nego se on vrati pod hrvatsku vlast. U siječnju 1998. Istočna Slavonija je bila u potpunosti reintegrirana u hrvatsku državu. Operativni sporazum o povratku iz 1997. je određivao da raseljeni Srbi koji su zauzimali hrvatsku imovinu mogu biti iz nje maknuti tek kad im se pronađe alternativni

¹⁴⁷ Intervju Human Rights Watcha s Ninkom Miricem. Pravnik zaposlen u Norwegian Refugee Council, Miric je pokušao – bez uspjeha – dobiti naknadu za krađu njegovog namjestaja, nakon povratka u svoju kuću u Vojnicu 1998. godine

¹⁴⁸ Intervju Human Rights Watcha s Ninkom Miricem.

¹⁴⁹ Telefonski intervju Human Rights Watcha s Duskom Simicem, pravnim savjetnikom, Norwegian Refugee Council-Vukovar, 13. prosinac 2002.

¹⁵⁰ Zakon o područjima posebne državne skrbi (prociscena verzija), *Narodne novine*, br. 26/2003, 28. siječanj 2003., članak 18. stavak 9.

¹⁵¹ Ovo je navodno bio slučaj u Korenici, od travnja 2003. Intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, voditeljem ureda Srpskog demokratskog foruma u Korenici, 9. lipanj 2003.

¹⁵² Human Rights Watch, "Human Rights In Eastern Slavonia During and After the Transition of Authority" (Ljudska prava u Istočnoj Slavoniji tijekom i nakon prijenosa vlasti), *Izvjestaj Human Rights Watcha*, travanj 1997., svezak 9., br. 6 (D).

¹⁵³ Intervju Human Rights Watcha s Milosom Vojnovicem, tadašnjim savjetnikom u Zajedničkom vijeću općina, Vukovar, 4. rujna 2001. Zajedničko vijeće općina bilo je predviđeno u Temeljnem sporazumu o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema iz studenog 1995. godine koji je stvorio pravne osnove za privremenu upravu Ujedinjenih naroda u regiji prije vraćanja regije pod upravu Hrvatske vlade; Vijeće je trebalo predstavljati interese lokalne lokalne srpske zajednice u odnosu prema hrvatskim vlastima.

¹⁵⁴ Intervju Human Rights Watcha s Milosom Vojnovicem, Vukovar, 4. rujna 2001.; intervju Human Rights Watcha s Duskom Simicem, pravnim savjetnikom, Norwegian Refugee Council, Vukovar, 22. lipnja 2002.

smjestaj.¹⁵⁵ Međutim, u drugoj polovici 1998. godine, kad su se Hrvati počeli vratiti u regiju, sudovi su počeli delozirati Srbe privremene korisnike bez da im se pribavio alternativni smjestaj.¹⁵⁶ U isto vrijeme, srpski vlasnici u drugim dijelovima zemlje nisu bili – a tako je i sada – u mogućnosti ostvariti povrat imovine pod sličnim okolnostima. Postala je očita praksa etnicke diskriminacije protiv Srba na državnoj razini u procesu uređivanja imovinskog rezima.

Nakon 1998. godine, većina Srba privremenih korisnika je napustila područje, a, prema izjavi lokalnih srpskih vođa, njih manje od 5 000 su 2001. godine još uvijek bili u Istочноj Slavoniji.¹⁵⁷ Citirajući hrvatsko Ministarstvo za javne radove, izvještaj OESS-a iz svibnja 2001. navodi da je otprilike 3 465 raseljenih Srba ostalo u regiji.¹⁵⁸

Ceste delozacije Srba privremenih korisnika u Istочноj Slavoniji su legalno utemeljene na Vladinom odbijanju priznavanja ratnih odluka o privremenom korištenju koje su izdale srpske vlasti takozvane Republike Srpske Krajine, kojoj je područje pripadalo.¹⁵⁹ U jednom tipičnom slučaju, 19. rujna 1999. Opcinski sud u Vukovaru je naložio da Petar Pajic, Srbin, iseli iz kuće Milana Kordica, Hrvata, koji je tada živio kao raseljena osoba na obali Jadranskog mora. Pajic je primio odluku o privremenom korištenju Kordicevog stana u lipnju 1992. godine. Sud je smatrao je da odluka, “kao akt okupatorske vlasti, ne može tuženiku davati pravo koje bi ga ovlástilo na posjedovanje tuđe nekretnine.” Sud je zaključio sljedećim: “Vlasnik može ... zahtijevati vraćanje u posjed svoje imovine ... i nije dužan pri tome čekati da se osobi je u posjedu njegove imovine prethodno osigura drugi adekvatni smjestaj.”¹⁶⁰ Županijski sud u Vukovaru je potvrdio odluku općinskog suda i Milan Kordic je ostvario povrat svoje kuće.¹⁶¹

Vlasti su bile vrlo efikasne kod deloziranja srpskih korisnika hrvatske imovine te je do druge polovice 2001. proces bio manje više gotov.¹⁶² Srbi koji su dosli u Istocnu Slavoniju tijekom rata i koji još žive na tom području – do 5 000 takvih osoba – preselili su se u druge kuće ili stanove koje su kupili ili unajmili, ili se se preselili u kolektivne centre koje vodi Vlade. Za mali dio njih, vlasti su osigurale alternativni smjestaj u takozvanim APN kućama.¹⁶³

Na taj način, vlasti su izvršile diskriminaciju protiv uzivanja osnovnih ljudskih prava na imovinu i mjesto za život. Etnički Hrvati u drugim dijelovima Hrvatske uživaju gotovo apsolutnu zaštitu od delozacije, dok su etnički Srbi u Istочноj Slavoniji bili odmah delozirani bez obzira na dostupnost alternativnog smjestaja ili druge momente.

¹⁵⁵ Vidi Human Rights Watch, “Second Class Citizens: The Serbs of Croatia” (Gradjani drugog reda: Srbi u Hrvatskoj), *Izvještaj organizacije Human Rights Watch*, ozujak 1999., svezak 11, br. 3 (D), str. 9. i 14.

¹⁵⁶ Intervju Human Rights Watcha s Duskom Simicem, pravnim savjetnikom, Norwegian Refugee Council, Vukovar, 22. lipanj 2002.

¹⁵⁷ Intervju Human Rights Watcha s Milosom Vojnovicem, tadašnjim savjetnikom u Zajedničkom vijeću općina, Vukovar, 4. rujan 2001.

¹⁵⁸ Misija OESS-a u Republici Hrvatskoj, *Report on Croatia's Progress in Meeting International Commitments Since 18 April 1996* (Izvještaj o napretku Hrvatske u ispunjavanju međunarodno preuzetih obveza od 18. travnja 1996.), 24. svibanj 2001., para. 56.

¹⁵⁹ Republika Srpska Krajina obuhvaćala je dijelove Hrvatske pod kontrolom srpskih pobunjenika, u južnom dijelu srednje Hrvatske (Krajina), sjeverozapadnom dijelu srednje Hrvatske (zapadna Slavonija), i na istoku (istocna Slavonija, Baranja i Srijem).

¹⁶⁰ Presuda Općinskog suda u Vukovaru, br. VI P-603/98, 19. rujan 1998.

¹⁶¹ Intervju Human Rights Watcha s Duskom Simicem, pravnim savjetnikom, Norwegian Refugee Council, Vukovar, 22. lipanj 2002.

¹⁶² Isto; intervju Human Rights Watcha s Milosom Vojnovicem, tadašnjim savjetnikom u Zajedničkom vijeću općina, Vukovar, 4. rujan 2001.

¹⁶³ Intervju Human Rights Watcha s Milosom Vojnovicem, savjetnikom u Zajedničkom vijeću općina, Vukovar, 4. rujna 2001.

STANARSKA PRAVA

Prije rata, deseci tisuca urbanih Srba zivjeli su u stanovima u vlasnistvu drzave ili drzavnih poduzeca, koje se nazivalo stanovima u drustvenom vlasnistvu. Pravo na koristenje stanova u drustvenom vlasnistvu – sto se nazivalo stanarskim pravom – bilo je imovinsko pravo i u vecini aspekata imalo je obiljezja vlasnistva, osim sto nositelji stanarskog prava nisu mogli prodati pravo i drzava je mogla ukinuti njihovo pravo u nekim rijetkim okolnostima. Tijekom rata i odmah nakon njega, vlasti su ukinule desetke tisuca stanarskih prava koje su raseljeni Srbi do tada imali.¹⁶⁴ Sve od zavrsetka rata, tim osobama je bilo prakticki nemoguće vratiti svoje stanove, dobiti druge domove kao zamjenu ili primiti naknadu za onemogucavanje da koriste posjed. Stanarska prava su bila pitanje u kojem je stav post-tudjmanovske Vlade najvise nalikovao stavu nacionalistickih prethodnika. Ustrajno odbijanje da se dotakne problem izgubljenih stanarskih prava je znatno prijecilo proces povratka izbjeglica, posebno u gradove.

Ukidanje stanarskih prava

Otprilike 23 700 stanarskih prava ciji su nositelji bili hrvatski Srbi ukinuto je u sudskim postupcima tijekom i nakon rata.¹⁶⁵ U cetiri od pet slucajeva, ukidanje se temeljilo na clanku 99. prijeratnog Zakona o stambenim odnosima koji je predvidjao da stanarska prava trebaju biti ukinuta ako je nositelj bio odsutan iz stana duze od sest mjeseci bez opravdanog razloga.¹⁶⁶ Drzava ili drzavna poduzeca, kao vlasnici stanova zapoceli su sudske postupke za ukidanjem stanarskih prava i u vecini slucajeva sudovi su presudili u njihovu korist.

Sudske odluke o ukidanju stanarskih prava imale su u vecini slucajeva kako supstantivne tako i proceduralne mane. Iako je vecina raseljenih osoba pobjegla zbog stvarne prijetnje svojoj sigurnosti, sudovi nisu smatrali da to opravdava njihovu odsutnost duzu od sest mjeseci. U drugim slucajevima, Srbi su bili nasilno izbaceni iz svojih stanova.¹⁶⁷ Cak i kad je to bio slucaj, a bivsi nositelji stanarskog prava su trazili ponovno otvaranje postupaka nakon rata, sudovi su samo izuzetno pobijali ratne odluke o ukidanju.¹⁶⁸

U gotovo svim slucajevima u kojima su stanarska prava Srba bila ukinuta, nositelji stanarskog prava bili su odsutni iz sudskih postupaka.¹⁶⁹ U vecini slucajeva, oni cak nisu niti bili svjesni da se postupci odvijaju; u drugim slucajevima, nisu se mogli vratiti u podrucje kako bi prisustvovali postupku. Sudovi su imenovali, *ex officio*, “staratelje za posebne slucajeve” da predstavljaju interese nositelja stanarskog prava u postupcima. Medjutim u praksi ti imenovani predstavnici nisu predocili nikakav dokaz u korist nositelja stanarskog prava, nisu ucinili

¹⁶⁴ Procjenjuje se da od sveukupne stambene imovine u urbanim podrucjima u bivsoj Jugoslaviji, 70-80 posto je bilo pod rezimom stanarskih prava. Misija OESS-a u Hrvatskoj, “Prethodne informacije po pitanju izgubljenih stanarskih prava u Hrvatskoj”, 26. studeni 2001. (verzija na hrvatskom), str. 2.

¹⁶⁵ Vidi Organizacija za europsku sigurnost i suradnju u Europi, Misija u Hrvatskoj, *Status Report No. 12* (Izvjescje o statusu br. 12), 3. srpanj 2003., str. 6. Koalicija za pravne usluge, koja ukljucuje sest vodećih civilnih skupina i organizacija za zastitu ljudskih prava u Hrvatskoj, otkrila je da je 18 567 stanarskih prava bilo ponisteno izmedju 1991. i 1998. godine. Brojka se temelji na informacijama od općinskih sudova sirom Hrvatske. U istrazivanje nije ukljucen Split, drugi po velicini grad u Hrvatskoj. Gradovi s najvećim brojem ponistavanja bili su: Zagreb (4 478), Osijek (2 766), Karlovac (1 834), Zadar (1 762), Sisak (1 239), Pula (702), Rijeka (549), Gospić (434), i Slavonski Brod (398).

¹⁶⁶ Prema Koaliciji za pravne usluge, sudovi su se pozvali na clanak 99. u 14 752 slucajeva.

¹⁶⁷ Koalicija za pravne usluge, “Okolnosti i posljedice ukidanja stanarskih prava,” proccenje za medije, prosinac 2000. Misija OESS-a u Hrvatskoj broji slucajeve nasilnog progona na “stotine.” Misija OESS-a u Hrvatskoj, “Prethodne informacije po pitanju izgubljenih stanarskih prava u Hrvatskoj”, str. 2.

¹⁶⁸ Jedan takav izuzetni slucaj dogodio se u Osijeku, gdje je određen broj vodećih clanova srpske zajednice bio nasilno izbacen iz njihovih stanova. Intervju Human Rights Watcha s Jaroslavom Pecnikom, voditeljem ureda Hrvatskog helsinskog odbora u Osijeku, Osijek, 4. rujan 2001.; intervju Human Rights Watcha s Milosom Vojnovicem, tadasnjim savjetnikom Zajednickog vijeca općina, Vukovar, 4. rujan 2001.; intervju Human Rights Watcha s Biserkom Milosevic, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek, Osijek, 4. rujan 2001.

¹⁶⁹ Koalicija za pravne usluge ide tako daleko da tvrdi da je “postupak ukidanja stanarskih prava bio vodjen, u 99% slucajeva, bez prisutnosti tuzenika.” Koalicija za pravne usluge, “Okolnosti i posljedice ukidanja stanarskih prava,” proccenje za medije, prosinac 2000.

nikakav napor ili nisu uspjeli stupiti u kontakt sa nositeljnim stanarskih prava koji su bili otisli, a cesto nisu ulozili zalbu na sudsku odluku o ponistavanju prava.¹⁷⁰

Uz one koji su izgubili svoja stanarska prava u sudskim postupcima, tisuće stanarskih prava je prestalo postojati putem zakona usvojenog u rujnu 1995. Zakon je odredio da će stanarska prava, na podrucjima koja su prethodno drzali srpski pobunjenici, biti ukinuta ukoliko se stanari ne vrate u stanove u roku od devedeset dana od stupanja Zakona na snagu.¹⁷¹ Samo mjesec dana ranije, nakon operacije Oluja, stotine tisuća Srba je pobjeglo iz Hrvatske; mnogi stariji Srbi koji su ostali bili su ubijeni.¹⁷² Bilo je ocito da je istinski strah od nesigurnosti sprijecio srpske izbjeglice da se vrate unutar devedeset dana kako bi ostvarili povrat svojih stanova.

Tijekom i nakon rata, drzava i drzavna poduzeca su dodijelili stanove koje su napustili raseljeni Srbi raseljenim i izbjeglim Hrvatima, ili drugim pojedincima. U podrucjima pod kontrolom vlade tijekom rata, novi korisnici su stekli stanarska prava umjesto svojih prethodnika; na podrucjima koja su prethodno drzali srpski pobunjenici, novi korisnici su postali zasticeni najmoprimci prema Zakonu o davanju u najam stanova na oslobodjenom teritoriju, usvojenom u rujnu 1995.

Kao i sa povratom imovine od njenih prijeratnih vlasnika, praksa vezana uz stanarska prava u Hrvatskoj je varirala prema etnickim linijama. Srbi koji su napustili svoje stanove izgubili su stanarska prava. Nasuprot toga, drzava je omogucila Hrvatima koji su napustili svoje stanove da sacuvaju svoja stanarska prava. Na podrucjima pod kontrolom srpskih pobunjenika tijekom rata a napustenim tijekom operacije Oluja 1995. godine, Hrvati su se mogli vratiti u svoje prazne prijeratne domove u roku od devedeset dana propisanih Zakonom o davanju u najam stanova na oslobodjenom teritoriju iz 1995. Na podrucju na kojem je upravu odmah nakon rata imala Prijelazna uprava Ujedinjenih naroda za istocnu Slavoniju (UNTAES), na istoku Hrvatske, kad su povratnici – vecina od njih Hrvati – zatrazili vracanje u posjed imovine, sudovi na tom podrucju su ih smatrali “pretpostavljenim vlasnicima” i naredili su delozaciju privremenih korisnika, od kojih su vecina bili etnicki Srbi.¹⁷³ Konacno, na podrucjima pod kontrolom Vlade tijekom rata, etnicki Hrvati su, u pravilu, ostajali u svojim stanovima, pa kompanije koje su posjedovale stan vec zbog toga nisu mogle zahtijevati ukidanje njihovog stanarskog prava.

Stanarska prava na stanove u drustvenom vlasnistvu prestala su u Hrvatskoj postojati 5. studenog 1996., kad je stupio na snagu novi Zakon o davanju u najam stanova. Od tada se pravni rezim nad stanovima razlikovao u razlicitim dijelovima Hrvatske. U svakom je podrucju medjutim, zakon u biti isao u korist Hrvata dok je indirektno kaznjavao Srbe. U podrucjima koja su tijekom rata bila pod kontrolom Vlade, nositelji stanarskih prava kupili su, po cijeni znatno ispod trzisne vrijednosti, stanove u drustvenom vlasnistvu koje su zauzimali i time su postali vlasnici; medju kupcima bili su takodjer i oni (uglavnom Hrvati) koji su zauzimali stanove koje su prije drzali srpski stanari. U podrucjima koja su tijekom rata drzali srpski pobunjenici, korisnici – sto obuhvaca Hrvate koji su imali stanarsko pravo prije rata i novopridosli Hrvati, koji su se uselili u napustene stanove Srba – ostali su zasticeni najmoprimci i placaju stanarinu ispod trzisne vrijednosti. Zakon o podrucjima posebne drzavne skrbi predvidja da oni mogu postati vlasnicima stanova u drustvenom vlasnistvu nakon sto u njima neprekidno budu prebivali deset godina, ili iznimno, cak i prije isteka desetogodisnjeg razdoblja.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Intervju Human Rights Watcha s Biserkom Milosevic, odvjetnicom i direktoricom programa u Centru za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, 4. rujan 2001.

¹⁷¹ Zakon o davanju u najam stanova na oslobodjenom teritoriju, *Narodne novine*, br. 73/1995, 27. rujan 1995. Ne postoje pouzdane procjene o broju stanarskih prava ukinutih pomocu zakona. Broj je bio vjerojatno manji nego u podrucjima pod kontrolom Vlade, gdje su locirana velika gradska sredista.

¹⁷² Human Rights Watch, “Impunity For Abuses Committed During ‘Operation Storm’ And the Denial of the Right of Refugees to Return to Krajina” (“Nekaznjivost za povrede ucinjene tijekom ‘Operacije Oluja’ i negiranje prava izbjeglica na povratak u Krajinu”), *Izvjestaj Human Rights Watcha*, kolovoz 1996., svezak 8, br. 13 (D).

¹⁷³ Intervju Human Rights Watcha s Duskom Simicem, pravnim savjetnikom, Norwegian Refugee Council, Vukovar, 22. lipanj 2002. Prijelazna uprava Ujedinjenih naroda za istocnu Slavoniju (UNTAES) upravljala je regiojima Istocne Slavonije od kraja 1995. do pocetka 1998., kao dio prijelazne vlasti sa lokalnih srpskih struktura na sredisnju vlast u Zagrebu.

¹⁷⁴ Zakon o podrucjima posebne drzavne skrbi (prociscena verzija), *Narodne novine*, br. 26/2003, 28. siječanj 2003., clanak 7. stavak 9. i clanak 7. stavak 10.

Prepreke ostvarivanju povrata stanova putem sudova

Nova Vlada nakon Tujmanove nije prakticki ucinila nista u cilju doticanja pitanja ukinutih stanarskih prava. Najvisi predstavnici Vlade su tvrdili da izgubljena stanarska prava ne smatraju problematicnim pitanjem i da Vlada nema nikakvu obvezu prema bivsim nositeljima stanarskih prava.¹⁷⁵ Kao sto je detaljno prikazano u ovom odjeljku, obracanje sudovima takodjer nije imalo rezultata. Takva politika je povratak Srba u gradska podrucja ucinila prakticki nemogucim.

Odredjeni broj hrvatskih nevladinih udruga i Norwegian Refugee Council godinama su pokusavali promijeniti sudske odluke kojima se ukidaju stanarska prava. Zakon o parnicnom postupku predvidja da se postupci mogu ponovno otvoriti pod odredjenim okolnostima, ukljucujuci situaciju kada je nezakonito postupanje sprijecilo stranku da raspravlja pred sudom; ako lice koje je zastupalo stranku nije imalo ovlastenje za to; ili ako je stranka u poziciji da moze ponuditi nove cinjenice ili koristiti nove dokaze u svoju korist.¹⁷⁶

Suoceni sa zahtjevima za ponovnim otvaranjem slucajeva o ukidanju stanarskih prava, sudovi su, u pravilu, odgadjali svoju odluku ili odbili zahtjev.¹⁷⁷ Ponavljanje postupka je u pravilu podložno petogodisnjem roku koji pocinje teci od datuma kad je odluka o ukidanju postala pravomocna. U vecini slucajeva, ukidanje se dogodilo prije vise od pet godina. Cak i ako se preko te prepreka za ponavljanje postupka predje, sudovi odbacuju argumentaciju da bivsem nositelju stanarskog prava nije bila pružena mogucnost sudjelovanja u postupku za ukidanje stanarskog prava, i zakljucuju da su staratelji za posebne slucajeve stitili interese nositelja prava.¹⁷⁸ U drugim slucajevima, bivsi nositelji stanarskih prava nisu mogli dokazati da su bili prisiljeni iseliti se iz stanova, buduci da svjedoci nisu bili voljni svjedočiti na sudu. Stariji srpski par iz Nove Gradiske, kojeg je Human Rights Watch intervjuirao u lipnju 2002. u kolektivnom centru u Sisku, otisli su iz svog grada 1991. godine na pocetku rata zbog telefonskih prijetnji i upozoravajućih natpisa na ulazu u stan. Par se preselio u Banja Luku u Republici Srpskoj, u Bosni i Hercegovini. Njihovo stanarsko pravo je bilo ponisteno 1994. godine, ali su oni za to saznali tek 1997. godine. U ozujku 1998. godine su podnijeli zahtjev za ponavljanjem postupka, ali je sud u Novoj Gradisci odbio zahtjev jer podnositelji zahtjeva nisu mogli predociti nove cinjenice i nove dokaze. Supruga, R. S. (65), rekla je organizaciji Human Rights Watch, "Hrvatski branci par je isprva pristao svjedočiti i potvrditi nase tvrdnje o prijetnjama. Ali onda su nam rekli da su i oni sami primili prijetnje te su se predomislili."¹⁷⁹

S obzirom da je prakticki nemoguće ostvariti vracanje u posjed imovine putem sudskog postupka, nedavne izjave hrvatskih politicara koji predlazu sudski put, zvuče kao pokusaj slijeganja ramenima na problem prije nego bavljenje istim. Tadasnja zamjenica premijera Zeljka Antunovic (sada ministrice obrane) priznala je u studenom 2001. godine da, "postoje i slucajevi da je pojedincima stanarsko pravo oduzeto ... pogresnom primjenom materijalnog prava" i smatrala je da je "potpuno logično da ce visa sudska razina presuditi u korist tih ljudi. I tu nije nista sporno."¹⁸⁰ Praksa medjutim nije potvrdila ovu lakonsku prosudbu. U dominantnoj vecini slucajeva sudovi nisu niti uvazili slucajeve, a kamoli da su nasli pogresnom primjenu clanka 99. Zakona o stambenim odnosima. U isto vrijeme, bivsi srpski stanovnici «Republike Srpske Krajine», koji su pobjegli nakon operacije

¹⁷⁵ Izjava Lovre Pejkovica, voditelj Uprave za prognanike, povratnike i izbjeglice (ODPR) u hrvatskom Ministarstvu za javne radove, obnovu i graditeljstvo, u "Srbi-povratnici u Hrvatsku: Sporno stanarsko pravo", *Radio Free Europe-Radio Liberty*, 10. ozujak 2002 [internet], <http://www.danas.org/programi/most/2002/03/20020310113941.asp> (konzultirano 10. prosinca 2002.).

¹⁷⁶ Zakon o parnicnom postupku, clanak 421.

¹⁷⁷ Od svibnja 2002. godine, the Norwegian Refugee Council je podnesao zahtjeve za ponavljanjem postupka u 417 slucajeva; 162 zahtjeva je bilo odbaceno jer nisu zadovoljili kriterije za ponavljanje, a vise od 200 slucajeva je cekalo, od cega tri trecine vise od sest mjeseci. Norwegian Refugee Council, *Triumph of Form Over Substance? Judicial Termination of Occupancy Rights in the Republic of Croatia and Attempted Legal Remedies* (Trijumf forme nad sustinom? Sudsko ukidanje stanarskih prava u Republici Hrvatskoj i pokusana pravna sredstva), 18. svibanj 2002., str. 9.

¹⁷⁸ Kao sto je gore opisano, "staratelji" općenito nisu predocavali dokaze u korist nositelja stanarskog prava, nisu pokusali stupiti s njima u kontakt tijekom procesa i nisu podnosili žalbe protiv odluka. Vidi gore, "Ukidanje stanarskih prava."

¹⁷⁹ Intervju Human Rights Watcha s R. S. i M. S., Sisak, 9. lipanj 2002.

¹⁸⁰ Milan Jelovac, "Antunovic: Ne dolazi u obzir obestecenje bivsih stanara", *Vjesnik* (Zagreb), 17. studeni 2001. [internet izdanje], <http://www.vjesnik.com/html/2001/11/17/Clanak.asp?r=unu&c=8> (konzultirano 20. lipnja 2003.) (intervju sa Zeljkom Antunovic).

Oluja 1995. godine i izgubili stanarska prava silom zakona, jos su u losijoj poziciji: oni ne mogu cak niti zatraziti od sudova da poniste ranije sudske odluke, jer one nisu uopce niti donesene.

Neuspjeh vlasti u rjesavanju pitanja stanarskih prava putem drugih sredstava

Vlada nije donijela nikakav skup inicijativa i prijedloga za stvarno rjesavanje pitanja stanarskih prava. Stav Vlade je citavo vrijeme bio takav da ne postoji nikakva pravna obveza prema bivsim nositeljima stanarskih prava. Prema misljenju Vlade, pribavljanje stambene pomoci u ovom kontekstu ne bi bio oblik reparacije ili supstitucije za proslo izvlascivanje, vec cin dobre volje. Tadasnja zamjenica premijera Antunovic objasnila je da drzava ima samo "moralnu obvezu prema svim kategorijama stambeno nezbrinutih hrvatskih gradjana": ova moralna obveza obuhvaca samo one koji "Hrvatsku izaberu za svoj dom"¹⁸¹ U pogledu na one koji "svoje bivse stanarsko pravo zele unovciti, a onda zivjeti tko zna gdje po svijetu, ne zelimo dozvoliti zlouporabe."¹⁸²

Program povratka sadrzavao je vrlo slabu odredbu, bez ikakvog prakticnog utjecaja, koja je predvidjala da "kada je moguće, osobama koje nisu vlasnici stana ili kuce, posebice onima koje su zivjele u stanovima u drustvenom vlasnistvu, [stambena] komisija ce pokusati pronaci trajni smjestaj."¹⁸³ Slicno tome, izmjene i dopune Zakona o podrucjima posebne drzavne skrbi iz srpnja 2000. odredile su da ce Vlada osigurati stambeno zbrinjavanje za osobe bez stana ili obiteljske kuce u Hrvatskoj, ako su zivjele na podrucjima posebne drzavne skrbi, ili ako su zivjeli drugdje, ali bi mogli pridonijeti ekonomskom i drustvenom razvoju podrucja posebne drzavne skrbi.¹⁸⁴ Bivsi nositelji stanarskih prava, koji su sada bili bez stana ili obiteljske kuce u Hrvatskoj, bili su potencijalni uzivatelji prava iz ovog zakona, ali Zakon im nije dao nikakvu prednost pred drugim kategorijama prilikom ostvarivanja stambenog zbrinjavanja. Uistinu, tijekom istrazivacke misije u lipnju 2002., Human Rights Watch nije cuo niti za jedan slucaj u kojem su bivsi nositelji stanarskih prava bili uzivatelji odredbe stambenog zbrinjavanja koja je sadrzana u izmjenama i dopunama iz srpnja 2000.

Najnovije izmjene i dopune Zakona, iz srpnja 2002., ponavljaju opet cilj osiguravanja stambenog zbrinjavanja u podrucjima posebne drzavne skrbi bivsim stanovnicima u podrucju i drugim hrvatskim gradjanima.¹⁸⁵ Ovaj zakon je jos uvijek od vrlo male koristi za bivse nositelje stanarskih prava. Preko 20 000 stanarskih prava bilo je ukinuto u Zagrebu, Splitu, Rijeci, Puli i drugim velikim gradovima koji nisu locirani na podrucjima posebne drzavne skrbi. Nije vjerojatno da ce se bivsi nositelji stanarskog prava naseliti u ruralnom okruzenju kakvo dominira u tim podrucjima. Mozda uopce nece ispunjavati uvjete za stambeno zbrinjavanje u podrucjima posebne drzavne skrbi, osim ako ima potrebe za nejasno definiranim "doprinosom gospodarskom i drustvenom razvoju podrucja posebne drzavne skrbi."¹⁸⁶ Najkriticnije je da se bivsi nositelji stanarskog prava nalaze na dnu liste prioriteta skupina za stambeno zbrinjavanje. Zakon daje najveću prednost privremenim korisnicima potrazivane privatne imovine, iza kojih slijede drugi privremeni korisnici. Heterogena skupina "drugih podnosioca zahtjeva za stambenim zbrinjavanjem," kojima pripadaju bivsi nositelji stanarskog prava, rangirani su na zadnjem mjestu.¹⁸⁷ U odvojenom dokumentu ("Pravilnik"), Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo je utvrdio prioritete medju "drugim podnosiocima zahtjeva za stambenim zbrinjavanjem" iz

¹⁸¹ Mile Franicevic, "Zeljka Antunovic: SDP ne nastavlja HDZ-ovu politiku", *Vjesnik* (Zagreb), 25. rujna 2001. [internet izdanje], <http://www.vjesnik.com/html/2001/11/25/Clanak.asp?r=unu&c=1> (konzultirano 20. lipnja 2003.).

¹⁸² "Antunovic: Ne dolazi u obzir obestecenje bivsih stanara," *Vjesnik* (Zagreb).

¹⁸³ Program povratka, "Postupci povratka," clanak 5. stavak 2.

¹⁸⁴ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o podrucjima posebne drzavne skrbi, *Narodne Novine*, br. 73/2000, 21. srpanj 2000., clanak 6. (izmjena clanka 8.). Postojala su dva moguca nacina stambenog zbrinjavanja: davanje u najam stana ili obiteljske kuce u drzavnom vlasnistvu, ili davanje gradjevinskog zemljista i osnovnog gradjevinskog materijala za izgradnju obiteljske kuce.

¹⁸⁵ Zakon o podrucjima posebne drzavne skrbi (prociscena verzija), *Narodne novine*, br. 26/2003, 28. siječanj 2003., clanak 7. Ovog puta, medjutim, pravo na stambeno zbrinjavanje ne pripada onima koji pojeduju imovinu u drugim dijelovima bivse Jugoslavije. Putem ove odredbe, bivsi nositelji stanarskih prava u Hrvatskoj koji su izbjegli u FR Jugoslaviju (sada Srbija i Crna Gora) ili Bosnu i Hercegovinu i u odredjenom trenutku su tamo stekli imovinu, ne mogu biti uzivatelji stambenog zbrinjavanja u Hrvatskoj. *Isto*.

¹⁸⁶ Zakon predvidja da ce Republika Hrvatska stimulirati naseljavanje pojedinaca iz drugih krajeva Hrvatske koji mogu pridonijeti ekonomskom i drustvenom razvoju podrucja posebne drzavne skrbi. *Isto*.

¹⁸⁷ *Isto*, clanak 9.

izmjenam i dopuna iz 2002.; Pravilnik eksplicitno smjesta bivse nositelje stanarskog prava na dno liste.¹⁸⁸ Kao sto se moglo i predvidjeti, u prvoj godini provedbe zakona, ne zna se za niti jednog srpskog bivseg nositelja stanarskog prava, niti iz podrucja posebne drzavne skrbi, niti iz drugih krajeva Hrvatske, koji je dobio stambeni smjestaj putem zakona iz srpnja 2002.

Napokon, u lipnju 2003. je hrvatska vlada usvojila Zakljucak o stambenom zbrinjavanju za povratnike koji nisu vlasnici kuce ili stana i koji su zivjeli u stanovima u drustvenom vlasnistvu na podrucju Republike Hrvatske izvan krajeva posebne drzavne skrbi.¹⁸⁹ Te osobe prema Zakljucku, mogu unajmiti ili kupiti stanove koje je gradila vlada u Hrvatskoj, uz uvjet da se definitivno vrate u Hrvatsku te da ne posjeduju niti su otudjili, nakon listopada 1991. godine, kucu ili stan u Hrvatskoj ili drugim dijelovima bivse Jugoslavije.¹⁹⁰ Zakljucak pojasnjava da uzivatelji mogu kupiti stanove koje je gradila drzava "prema Zakonu o drustveno poticanoj stanogradnji".¹⁹¹ U praksi to znaci da bi uzivatelji trebali platiti iznos koji se krece od 15 do 50 posto ispod trzisne cijene.¹⁹² Drugi bivsi nositelji stanarskog prava, koje Vlada nije lisila prava, mogli su privatizirati stanove po daleko nizoj cijeni, za otprilike trecinu trzisne cijene. Kupnja po novim stopama nadilazit ce financijske mogucnosti vecine povratnika. Oni takodjer vjerojatno nece moci dobiti zajam od banke kako bi kupili stan, buduci da njihovi dohoci ne jamce sposobnost otplate zajma.¹⁹³

Prema uvjetima Zakljucka iz lipnja 2003., samo manjina bivsih nositelja stanarskih prava u urbanim podrucjima koja je ostala pod hrvatskom kontrolom tijekom rata 1991.-1995. moci ce imati koristi od drustveno poticane stanogradnje. Vladina shema ocito nije oblik naknade za proslo izvlascivanje, sto ostaje nedostupno srpskim bivsim nositeljima stanarskog prava.

Prioritet za sveobuhvatno rjesenje izgubljenih stanarskih prava

Koalicija nevladinih udruga u Hrvatskoj, udruzena kao Koalicija za pravne usluge,¹⁹⁴ izradila je skup preporuka Hrvatskoj vladi o pravednom rjesenju pitanja stanarskih prava.¹⁹⁵ Human Rights Watch u potpunosti podupire preporuke, koje su kako slijedi:

1. U slucajevima u kojima iduci nositelj stanarskog prava nije otkupio stan, bivsem nositelju treba dati prednost nad privremenim korisnikom tako da:
 - a) moze kupiti stan po snizenoj cijeni i pod istim uvjetima pod kojima su i drugi hrvatski gradjani mogli kupiti svoje stanove, ili
 - b) da mu se da status stalnog zasticenog najmoprimca; ili
 - c) clanovima kucanstva bivseg nositelja stanarskog prava treba dati mogucnost da kupe stan, koriste ga ili daju u najam u slucaju da su bila ukinuta nositeljeva stanarska prava.
2. Ako stan nije u useljivom stanju zbog stete ili unistavanja, bivsem nositelju stanarska prava treba dati pomoc pri obnovi ili trajni smjestaj u slicnom stanu u vlasnistvu drzave, s istim mogucnostima i pravima kao pod 1;

¹⁸⁸ Pravilnik o redu prvenstva stambenog zbrinjavanja na podrucjima posebne drzavne skrbi, *Narodne novine*, br. 116/2002., 3. listopad 2002., clanak 3.

¹⁸⁹ Zakljucak o nacinu zbrinjavanja povratnika koji nisu vlasnici kuce ili stana, a zivjeli su u stanovima u drustvenom vlasnistvu (bivsi nositelji stanarskog prava) na podrucjima Republike Hrvatske, koja su izvan podrucja posebne drzavne skrbi, *Narodne novine*, br. 100/2003, 17. lipanj 2003.

¹⁹⁰ *Isto*, clanak 2.

¹⁹¹ *Isto*, clanak 4.

¹⁹² Predstavnicima OESS-a koje je intervjuirao Human Rights dali su procjenu da je cijena ovakvog stana 15-20 posto ispod trzisne. Intervju Watch-a sa sluzbenicima OESS-a u Zagrebu i Kninu, lipanj 2003. U pismu dostavljenom organizaciji Human Rights Watch u lipnju 2003., Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo tvrdilo je da je iznos mjesečnih placanja za kupljeni stan putem drustveno poticane stanogradnje 40-50 posto nizi nego trzisni.

¹⁹³ Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom podrucnog ureda OESS-a u Kninu, 9. lipanj 2003.

¹⁹⁴ Sljedece organizacije pripadale su Koaliciji: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, (Osijek); Centar za mir, pravno savjetovanje i psiho-socijalnu pomoc (Vukovar); Dalmatinski odbor solidarnosti (Split); Organizacija za civilnu inicijativu (Osijek); Srpski demokratski forum (Zagreb); i Udruzenje za mir i ljudska prava "Baranja" (Bilje).

¹⁹⁵ Misija OESS-a je izdala skup prijedloga vrlo slicnih onima nevladinih udruga. Vidi Misija OESS-a u Hrvatskoj, "Prethodne informacije po pitanju izgubljenih stanarskih prava u Hrvatskoj", 26. studeni 2001., str. 8.

3. Ako je iduci nositelj stanarskog prava otkupio stan, bivsem nositelju treba dati smjestaj na istom lokalitetu, u slicnom stanu u vlasnistvu drzave s istim mogucnostima i pravima kao pod 1;
4. Ako bivsi nositelj stanarskih prava ne odabere niti jedno od rjesenja navedenih iznad, treba mu dati pravednu naknadu, u skladu s opcim nacelima medjunarodnog prava.¹⁹⁶

NAKNADA ZA KORISTENJE IMOVINE

Hrvatska drzava, kroz svoj neuspjeh da izvrši provedbu imovinskih prava i kroz lisavanje stanarskih prava u suprotnosti sa medjunarodnim normama o ljudskim pravima, efektivno je lisila kako vlasnike privremeno zauzete imovine tako i bivse nositelje stanarskog prava od koristenja njihove imovine. A nije im obezbijedila naknadu za to krsenje.

Kao sto je gore objasnjeno, dok se naknada za uskracivanje koristenja imovine ne spominje posebno u medjunarodnim aktima o ljudskim pravima, pravo na naknadu je obuhvaceno opcim pravom na pravni lijek za zlorabu ljudskih prava, koje je sadržano u ICCPR i ECHR.¹⁹⁷ praksa Europskog suda ljudskih prava,¹⁹⁸ Interameričke komisije za ljudska prava¹⁹⁹ i Doma za ljudska prava u Bosni i Hercegovini²⁰⁰ podupire zahtjeve za naknadom. Svjetska banka takodjer predvidja naknadu za gubitke, uz punu nadoknadu troskova za osobe raseljene nedobrovoljno kao rezultat razvojnih projekata.²⁰¹

Hrvatski ustav predvidja da ogranicavanje ili uskracivanje prava vlasnistva moze biti dozvoljeno, ali samo uz naknadu trzisne vrijednosti.²⁰² Iako ogranicavanje vlasnistva datira iz sredine devedesetih godine proslg stoljeca, tek je 2000. godine Sabor usvojio zakon koji je predvidio naknadu. Izmjene i dopune Zakona o podrucjima posebne drzavne skrbi usvojene 2000. godine utvrdile su obvezu Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo na zakljucivanje, na temelju vlasnikovog zahtjeva, ugovora o najmu s vlasnicima koji se prijave za povrat imovine ali nakon sest mjeseci ne ostvare povrat imovine zbog neuspjeha Ministarstva da pribavi alternativni smjestaj za privremenog korisnika.²⁰³ Prema takvim ugovorima o najmu, drzava bi platila vlasnicima naknadu za koristenje imovine. Ova odredba se odnosila samo na imovinu u privatnom vlasnistvu, koja je bila dodijeljena privremenim vlasnicima na temelju Zakona o podrucjima posebne drzavne skrbi iz 1996.; medjutim, vecina imovine je bila dodijeljena na temelju Zakona o privremenom preuzimanju iz 1995. Tijekom istrazivanja na terenu u kolovozu/rujnu 2001. i lipnju 2002., Human Rights Watch nije naisao ni na jedan slucaj u kojem je vlasnik primio isplacene stanarine od drzave za koristenje imovine.

Izmjene i dopune Zakona o podrucjima posebne drzavne skrbi iz srpnja 2002. obvezuju Vladu da plati naknadu vlasnicima koji su se prijavili za povrat prije 1. kolovoza 2002. godine, ali nisu fizicki ostvarili povrat

¹⁹⁶ Koalicija za pravne usluge, Conclusions from a roundtable discussion on Solution of the Problem of the Terminated Tenancy Rights, held in Osijek on December 7, 2000 (Zaključci sa diskucije okruglog stola o rješavanju problema ukinutih stanarskih prava, održane u Osijeku 7. prosinca 2000) (na engleskom). (Human Rights Watch posjeduje kopiju dokumenta).

¹⁹⁷ Vidi gore, tekst uz biljeske 20 i 21.

¹⁹⁸ Vidi Loizidou protiv Turske, 23 EHRR 513 (1996) (presuda o meritumu), i Loizidou protiv Turske (Clanak 50.), 1998-IV (presuda o pravednoj nadoknadi).

¹⁹⁹ Izvjestaj o stanju ljudskih prava segmenta nikaragvanskog stanovnistva Miskito podrijetla, OEA/Ser.L/V/II.62, doc. 10, rev. 3, 29. studeni 1983. U slucaju Miskita, Interamerička komisija o ljudskim pravima predlozila je placanje pravedne naknade za vracanje interno raseljenih osoba zbog gubitka njihove imovine, ukljucujuci domove, usjeve, stoku i druge stvari.

²⁰⁰ Medan et al. protiv drzave i Federacije BIH, Odluka od 7. studenog 1997., CH/96/3; Kalincevic protiv drzave i Federacije BIH, Odluka od 11. travnja 1998., CH/96/23; Kevesevic protiv Federacije BIH, Odluka od 10. rujna 1998., CH/97/46; Erakovic protiv Federacije BIH, Odluka od 15. siječnja 1999., CH/97/42; Gogic protiv Republike Srpske, Odluka od 11. lipnja 1999., CH/98/800; Pletilic et. al ("20 slucajeva iz Gradiske ") protiv Republike Srpske, Odluka od 8. srpnja 1999.

²⁰¹ Svjetska banka, Nedobrovoljno preseljavanje, Operativna direktiva 4.30 (1990); vidi takodjer Svjetska banka, Nedobrovoljno preseljavanje, Nacrt operativne politike 4.12 (1999.), dostupno na <http://www.worldbank.org/html/extdr/projects.html>.

²⁰² Ustav Republike Hrvatske, clanak 50.

²⁰³ Izmjene i dopune Zakona o podrucjima posebne drzavne skrbi, *Narodne novine*, br. 73/2000, 19. srpanj 2000., clanak 14. stavak 5.

imovine do 31. listopada 2002., ili koji su se prijavili nakon 1. kolovoza 2002. bez da su imovinu dobili natrag do kraja 2002.²⁰⁴ Ova odredba se odnosi na imovinu dodijeljenu na temelju Zakona o privremenom preuzimanju iz 1995. No međutim, do sredine 2003. godine, podnosioci zahtjeva su se samo neznatno pomakli prema dobivanju naknade. Tek u svibnju 2003. je Vlada počela slati nagodbe o naknadi vlasnicima, nudeći im mjesečno sedam hrvatskih kuna po kvadratnom metru stambenog prostora imovine, uz uvjet da se vlasnik odrekne akumuliranih kamata od kad je zakon počeo obvezivati Vladu da placa naknadu.²⁰⁵ Vecina vlasnika nije sklona prihvatiti takvu odredbu, i u lipnju 2003. plaćanje naknada još nije stvarno počelo.²⁰⁶

Shema naknada predviđena izmjenama i dopunama iz srpnja 2002. nadoknadila bi podnosiocima zahtjeva sadašnji gubitak uzivanja njihove imovine. Obveza Hrvatske da izvrši odštetu vlasnicima imovine također bi trebala obuhvatiti prošlo razdoblje u kojem se Vlada mjesala pojedincu u korištenje njegove imovine. Misija OEES-a u Hrvatskoj je prihvatila takav stav.²⁰⁷ Pravna praksa Europskog suda za ljudska prava također podupire zahtjeve za naknadu, čak i ako je sud do sad još nije bavio u cijelosti analognom situacijom.²⁰⁸ U presudi o meritumu u slučaju *Loizidou protiv Turske*, Sud je smatrao da Turska duguje naknadu grčkoj Cipranki kojoj je od 1974. bio onemogućen pristup na njezin zemljišni posjed u dijelu Cipra pod turskom kontrolom, zbog čega je efektivno izgubila sve mogućnosti za korištenje i uzivanje svoje imovine. Prema mišljenju suda, uskracivanje pristupa izjednačilo se s mijesanjem u mirno uzivanje imovine, prema Protokolu br. 1. Europske konvencije o ljudskim pravima. Sud je objasnio:

Jos nije ... objasnjeno kako je potreba za udomljavanjem raseljene turske Cipranke-izbjeglice u godinama nakon turske intervencije na otoku 1974. godine mogla opravdati potpuno negiranje imovinskih prava podnositelja zahtjeva u obliku potpunog i trajnog uskracivanja pristupa.²⁰⁹

U idućoj presudi u ovom slučaju, o pravednoj nadoknadi, sud je dodijelio podnositeljici zahtjeva naknadu kako novčane tako i nenovčane štete, ovu drugu "u odnosu na tjeskobu i osjećaje bespomoćnosti i frustracije koje je podnositeljica zahtjeva morala osjećati tijekom godina u kojima nije mogla koristiti svoju imovinu kako je to ona smatrala potrebnim."²¹⁰

Slično tome, potreba da se udomi Hrvate iz Bosne ili drugih dijelova Hrvatske u srpskoj imovini ne opravdava potpuno i trajno onemogućavanje vlasnikovog pristupa imovini, počevši od trenutka u kojem je vlasnik zatražio povrat. Isto tako, šteta prouzročena vlasniku ima i novčane i nenovčane aspekte.

Slična logika trebala bi se u nacelu primjeniti i na pitanje uskracivanja stanarskih prava. Razumno tumačenje Protokola br. 1. Europske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama vodi do zaključka da stanarsko pravo, iako nije identično s vlasnistvom, predstavlja imovinski interes ("posjed") zaštićen međunarodnim

²⁰⁴ Zakon o područjima posebne državne skrbi (prociscena verzija), *Narodne novine*, br. 26/2003, 28. siječanj 2003., članak 27. stavak 4.

²⁰⁵ Human Rights Watch je pregledao određeni broj prijedloga o nagodbi u vezi naknade koje je izdala država.

²⁰⁶ Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Misija u Hrvatskoj, Status Report No. 12 (Izvjescje o statusu br. 12), 3. srpanj 2003., str. 4. U Sibensko-Kninskoj zupaniji i Zadarskoj zupaniji, na primjer, nije bilo niti jednog slučaja da je vlasnik imovine primio naknadu. Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom područnog urda OEES-a u Kninu, Knin, 9. lipanj 2003.

²⁰⁷ "Misija podsjeća da pravo na naknadu za trenutno korištenje ne eliminira pravna potraživanja za naknadom za prijašnje državno korištenje privatne imovine u svrhu privremenog smještaja." Misija OEES-a u Hrvatskoj, "OSCE welcomes Croatia's refugee project, recalls compensation deadline for non-returned properties" (OEES prihvaca hrvatski projekt za izbjeglice, podsjeća na rok za naknade za nevracenu imovinu), priopćenje za medije, 31. listopad 2002. [internet izdanje], http://www.osce.org/news/generate.php3?news_id=2851 (konzultirano 20. lipnja 2003.).

²⁰⁸ Hrvatska je pristupila Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda 5. studenog 1997.

²⁰⁹ *Loizidou protiv Turske*, 23 EHRR 513 (1996), para. 64.

²¹⁰ *Loizidou protiv Turske*, (Članak 50), 1998-IV (1998), para. 39. Sud je naglasio da se slučaj ticao individualne pritužbe u odnosu na osobne okolnosti podnositeljice zahtjeva, a ne općenitu situaciju imovinskih prava grčkih Ciprana u sjevernom Cipru.

normama o ljudskim pravima.²¹¹ U skladu s time, nositelji stanarskog prava imali bi pravo na mirno uzivanje stanarskog prava i zastitu od lisavanja istoga.²¹²

Vecina stanarskih prava je bila ukinuta prije nego je Hrvatska potpisala Europsku konvenciju za zastitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u studenom 1997. godine. Uskracenost u uzivanju stanarskog prava bez kompenzacije moze medjutim ciniti kontinuirano krsenje, sto bi cinilo Europsku konvenciju o ljudskim pravima i Protokol I Konvencije primjenjivim na ove slucajeve, od datuma kad je Konvencija stupila na snagu u Hrvatskoj.²¹³ Europski sud za ljudska prava je smatrao da je postojalo trajno mijesanje u imovinska prava u slucaju u kojem je grcka drzava *de facto* prisvojila zemljiste podnositelja zahtjeva tijekom dvadeset i sest godina, prije nego je slucaj podnesen na sud.²¹⁴ Slicno tome, Doma za ljudska prava u Bosni i Hercegovini smatrao je kontinuiranim krsenjem prava na postivanja doma i prava na mirno uzivanje imovine slucaj u kojem vlasti nisu na vrijeme odlucile o zahtjevu podnositelja za povratom stana koji je cetiri godine ranije proglasen napustenim, cime je podnositelju bio spriječen povratak u stan.²¹⁵ Odsustvo bilo kakvog pravnog puta kojim bi osoba mogla ostvariti povrat stana u Hrvatskoj cini, ako ista, samo korak dalje u krsenju imovinskih prava.

U velikoj vecini slucajeva, stanarska prava u Hrvatskoj su bila ukinuta uz krsenje medjunarodnih normi o ljudskim pravima. Hrvatska vlada ne bi trebala samo uciniti najvise sto moze po pitanju ispravljanja tog krsenja u buducnosti: trebala bi takodjer platiti pravednu naknadu za krsenje u proslosti, pokrivajuci razdoblje koje je zapocelo pokusajem bivseg nositelja stanarskih prava da vrati stan.

OBNOVA

Precizni broj imovinskih objekata u vlasnistvu Srba koji su unisteni ili osteceni u ratu nije poznat. Prema stanju u prosincu 2001., kad je istekao rok za podnosenje prijave za drzavno financiranje obnove, hrvatski Srbi su podnijeli 42 000 prijava.²¹⁶ Medjutim, neki vlasnici su se prijavili vise puta za istu imovinu, i u lipnju 2003. godine je hrvatsko Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo baratalo s brojkom od 26 000 predanih prijava za obnovu.²¹⁷ Prema Srpskom demokratskom forumu, vodecem udruzenju hrvatskih Srba koje djeluje kao provedbeni partner za Visokog povjerenika za izbjeglice Ujedinjenih naroda i kao veza izmedju Ministarstva za javne radove i Srba koji su podnijeli prijave, velika vecina zahtjeva odnosi se na imovinske objekte u vlasnistvu Srba.²¹⁸

²¹¹ U susjednoj Bosni i Hercegovini, gdje je predratni sustav stanarskog prava bio identican onome u Hrvatskoj, Dom za ljudska prava je ustvrdio da stanarska prava sacinjavaju "posjed", zasticen kao takav Europskom konvencijom za zastitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Vidi Ivica Kevesevic protiv Federacije Bosne i Hercegovine, Odluka od 10. rujna 1998., slucaj br. CH/97/46.

²¹² Relevantni dio Protokola 1., clanak 1 predvidja: "Svaka fizicka ili pravna osoba ima pravo na mirno uzivanje svojeg posjeda. Nikome ne moze biti uskracen njegov posjed osim zbog javnih interesa i pod uvjetima predvidjenim zakonom i opcim nacelima medjunarodnog prava."

²¹³ Europski sud za ljudska prava je drzao da ne moze preuzeti slucaj koji se odnosi na to da li su postupci za ukidanje stanarskih prava krsili konvenciju, jer su oni "bili dovršeni prije stupanja na snagu Konvencije kad je Hrvatska u pitanju, i . . . stoga, zahtjev za ponovnim otvaranje tih postupaka ne moze ukljuciti nadleznost Suda *rationae temporis*." Europski sud za ljudska prava, Rudan protiv Hrvatske, Zahtjev br. 45943/99, Odluka o dopustivosti tuzbe, 13. rujna 2001. U ovom slucaju medjutim, sud se nije bavio time da li je uskracavanje cinilo kontinuiranu povredu prava.

²¹⁴ Papamichalopoulos i dr. protiv Grcke (1993.), 16 EHRR 440, para. 46. U slucaju Papamichalopoulos, Grcka je prenijela parcele privatnog zemljista u Grcki mornaricki fond 1967. godine, a vlasnici zemlje su izgubili mogucnost koristenja ili raspolaganja doticnom zemljom.

²¹⁵ Erakovic protiv Federacije BIH, Odluka od 15. siječnja 1999., paras. 52. i 60. U ozujku 1995., općinski ured za stambena pitanja u Sarajevu je Erakovicev stan, nad kojim je on uzivao stanarsko pravo, proglasio napustenim, a u travnju 1995. je dodijelilo stan drugoj osobi.

²¹⁶ International Crisis Group, *A Half Hearted Welcome: Refugee Returns to Croatia* (Mlaka dobrodoslica: povratak izbjeglica u Hrvatsku), 13. prosinac 2002., str. 8 (informacije od Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo).

²¹⁷ Telefonski intervju Human Rights Watcha s Markom Brajkom, pomocnikom ministra za javne radove, obnovu i graditeljstvo, 24. lipanj 2003.

²¹⁸ Telefonski intervju Human Rights Watcha s Miroslavom Grozdanicem, podrucni ured za Zapadnu Slavoniju Srpskog demokratskog foruma, 24. lipanj 2003.

Prema stanju u veljaci 2003. Vlada je tvrdila da je obnovljeno 118 580 stambenih jedinica u Hrvatskoj od završetka rata.²¹⁹ Statistički podaci o etničkom sastavu uzivatelja nisu dostupni jer Vlada tvrdi da ne radi razliku između hrvatskih građana na temelju njihove etnicke pripadnosti.²²⁰ Ova plemenita retorika prikriva mali broj kuća Srba koje je stvarno obnovila Vlada. Na primjer, prema informaciji Srpskog demokratskog foruma, do kolovoza 2001. godine Vlada je obnovila 140 kuća Srba u dvadeset i četiri općine u Zapadnoj Slavoniji, od 4 041 zahtjeva.²²¹ U Donjem Lapcu, općini samo sa srpskim stanovništvom prije rata, od 645 unistened kuća, Vlada je obnovila samo trinaest prema stanju u travnju 2002.²²² U Vukovaru je Vlada obnovila nekih 4 000 kuća do kraja 2001. godine, nijedna od njih nije bila srpska.²²³ U Gracacu, prema stanju u kolovozu 2001., Vlada nije bila obnovila niti jednu srpsku kuću, iako je bilo predano 1 000 prijava.²²⁴ Prema stanju u kolovozu 2001., Vlada nije bila obnovila niti jednu srpsku kuću u dijelu regije Korduna koja se proteže između gradova Karlovca i Slunja, što obuhvaća nekoliko općina.²²⁵

Sve donedavno, međunarodna zajednica je bila gotovo jedina koja je financirala obnovu kuća Srba, pri čemu se još puno trebalo napraviti. U Zapadnoj Slavoniji, prema stanju u kolovozu 2001., strani donatori su financirali obnovu 826 kuća Srba, dok je Vlada ponovno izgradila 140.²²⁶ U Zadru i okolnom području, međunarodni donatori su financirali obnovu nekih 200 do 250 kuća Srba, prema stanju u srpnju 2001., dok područni ured OEES-a na tom području nije “nikad vidio niti jednu takvu kuću koju je izgradio [zupanijski] ured [za obnovu].”²²⁷ Stovise, kako bi smanjili troškove i obveze, međunarodne agencije su prvenstveno obnavljale one kuće koje nisu bile unistene ili ozbiljno oštećene. Srpski vlasnici kuća koje su bile ozbiljno oštećene dobili su malo pomoći bilo od domaćih bilo od međunarodnih izvora.

Situacija se počela mijenjati u drugoj polovici 2002. godine, kad se skoro dovršenje obnove u korist hrvatskih vlasnika vremenski podudarilo s početkom obnove kuća Srba državnim sredstvima. Zupanijski uredi za obnovu po prvi su put potpisali ugovore o obnovi sa većim brojem Srba uzivatelja, a u većini područja je također započela i obnova. U lipnju 2003. godine, broj tesko oštećenih ili unistened srpskih imovinskih objekata u okviru državno sponzorirane obnove bio je nekoliko puta veći od onog tijekom sedam posljednjih godina. Na primjer, država je obnavljala 840 kuća Srba u pet godina u pet županija u Zapadnoj Slavoniji,²²⁸ 280 kuća u Sibensko-

²¹⁹ “Ove godine još 24.000 osoba u obnovljenim kućama i stanovima”, internet stranica Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo, 27. veljače 2003., http://www.mjr.hr/stranica.asp?id_stranice=269&trazi=obnova (konzultirano 24. lipnja 2003.).

²²⁰ Ljubomir Herceg, voditelj Uprave za obnovu u Ministarstvu, dao je takvu izjavu u novinskom intervjuu u proljeće 2002. godine. Milan Jelovac, “Iduće godine obnova 4 000 kuća vlasnika srpske nacionalnosti”, *Vjesnik* (Zagreb), 8. travanj 2002. [internet izdanje], <http://www.vjesnik.com/html/2002/04/08/Clanak.asp?r=unu&c=12> (konzultirano 20. lipnja 2003.) (intervju s Ljubomirom Hercegom).

²²¹ Srpski demokratski forum, područni ured za Zapadnu Slavoniju, Podaci o obnovi, kolovoz 2001.; Human Rights Watch posjeduje kopiju dokumenta.

²²² Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom područnog ureda OEES-a u Korenici, Korenica, 13. lipanj 2001.

²²³ Intervju Human Rights Watcha s Milosom Vojnovicom, tadašnjim savjetnikom u Zajedničkom vijeću općina, Vukovar, 4. rujan 2001.; Ljiljana Pečić, “Jednaki i jednakiji građani”, *Dnevnik* (Novi Sad, Srbija i Crna Gora), 28. travanj 2002.; telefonski intervju Human Rights Watcha sa Sasom Lalicem, ured Hrvatskog helsinskog odbora u Vukovaru, 14. siječanj 2003.

²²⁴ Intervju Human Rights Watcha s Radmilom Andrić, voditeljicom ureda u Gracacu Dalmatinskog odbora solidarnosti (DOS), Gracac, 28. kolovoz 2001. Do prosinca 2001., roka za podnošenje prijave za pomoć pri obnovi, DOS je prikupljao prijave za obnovu i predao ih zupanijskom uredu za obnovu u Zadru.

²²⁵ Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom područnog ureda OEES-a u Karlovcu, Karlovac, 29. kolovoz 2001.; Intervju Human Rights Watcha s Djurom Milosevicem, Odbor za ljudska prava, Karlovac, 3. rujan, 2001.

²²⁶ Srpski demokratski forum, Ured u Pakracu, Podaci o obnovi, kolovoz 2001. (Human Rights Watch posjeduje kopiju dokumenta).

²²⁷ Područni ured OEES-a u Zadru, *Return and Integration in Zadar, The Balance as Per 19 July 2001* (Povratak i integracija u Zadru, Bilanca na dan 19. srpnja 2001.), str. 14. (srpanj 2001.). Izvještaj dodaje da se obnovljene kuće koje pripadaju pripadnicima manjine “navodno nalaze u Zemunik”, selu blizu Zadra.

²²⁸ Telefonski intervju Human Rights Watcha s Miroslavom Grozdanicom, područni ured u Zapadnoj Slavoniji Srpskog demokratskog foruma, 24. lipanj 2003.

kninskoj zupaniji,²²⁹ 280 u Zadarskoj zupaniji,²³⁰ i 60 u opcinama Korenica i Udbina.²³¹ Zamjenik premijera Goran Granic je sredinom lipnja izjavio da su Srbi vlasnici 75 posto kuca koje ce se obnoviti tijekom 2003.²³² Ovi najnoviji događaji predstavljaju dobrodoslo poboljšanje u Vladinom pristupu obnovi, sto je prije bilo spriječeno diskriminacijskim zakonima o pomoci i preprekama za korištenje pravnog lječka, kako je opisano ispod.

Diskriminacijski zakoni o pomoci u obnovi

Spori ritam obnove kuca Srba bio je u velikoj mjeri rezultat diskriminacijskih zakona. Prema Zakonu o obnovi iz 1996. godine, samo podrucja koja su bila napadana od strane srpskih i crnogorskih snaga imala su pravo na pomoc pri obnovi,²³³ a samo hrvatski drzavljanini su imali pravo na takvu obnovu.²³⁴ Ovo je znacilo da ostecene ili unistene (srpske) kuce na podrucjima koja su bila pod upravom Vlade tijekom rata ali nisu bila napadana od srpskih i crnogorskih snaga ne mogu biti obnovljene, a nedrzavljanini ili oni koji nisu mogli dokazati drzavljanstvo (vecina od njih Srbi), nisu mogli dobiti pomoc pri obnovi.

Daljnja osnova za diskriminaciju protiv Srba u pomoci pri obnovi nalazila se u Zakonu o obnovi iz 1996. u kojem je davanje pomoci u popravljivanju steta ograniceno samo na one stete koje su bile prouzrocene "u ratu."²³⁵ Kroz pozivanje na Zakon o utvrdjivanju ratnih steta, Zakon o obnovi je priznavao kao ratnu stetu koja je podobna za drzavnu pomoc pri obnovi samo stetu koja je prouzrocena od jedne od zaracenih strana - "ilegalnih neprijateljskih skupina, pravnih tijela Republike Hrvatske, kao i saveznika navedenih skupina i tijela."²³⁶ Zupanijski uredi za obnovu drzali su da su domovi u podrucjima pod kontrolom Vlade bili unisteni u "teroristickim aktima"²³⁷ ciji pocinitelji su bili nepoznati i ne mogu se smatrati "zaracenom stranom" prema znacanju pojma u Zakonu o utvrdjivanju ratne stete. U praksi je ovakvo tumacenje Zakona imalo diskriminacijski ucinak te je disproporcionalno prijecilo pomoc pri obnovi imovine u srpskom vlasnistvu.

Nova, post-tudjmanovska Vlada promijenila je Zakon o obnovi u lipnju 2000. godine. Izmjene i dopune su predvidjele pomoc pri obnovi u svim podrucjima izlozenim destruktivnim djelatnostima tijekom rata, bez obzira o tome tko ih je izvrsio.²³⁸ Izmjene i dopune su takodjer jamcile pravo na pomoc pri obnovi svima onima koji su imali prebivaliste 1991., a ne samo drzavljanima.²³⁹ Nadalje, izmijenjeni zakon je imao za cilj prosiriti djelokrug pomoci pri obnovi na svu imovinu ostecenu u Hrvatskoj od 1990. do 1998. godine, neovisno o uzroku stete (ratne aktivnosti ili "teroristicki akti"). Izmjena je precizirala: "Ovim se Zakonom uređuje obnova unistenih ili ostecenih materijalnih dobara u Republici Hrvatskoj koja su bila izlozena razornim djelovanjima i posljedicama tih djelovanja od pocetka velikosrpske agresije, pa tijekom Domovinskog rata, do zavrsetka mirne reintegracije [sijecnja 1998.]."²⁴⁰

²²⁹ Intervju Human Rights Watcha s Jovom Tismom, voditeljem kninskog ureda Srpskog demokratskog foruma, 9. lipanj 2003.

²³⁰ *Isto.*

²³¹ Intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, voditeljem ureda u Korenici Srpskog demokratskog foruma, 9. lipanj 2003. Prethodne (2002.) godine, samo tri kuce su bile obnovljene, a u 2001. godini samo jedna. *Isto.*

²³² Olga Ramljak, "Racan: Srbi, vratite se u svoju domovinu!", *Slobodna Dalmacija* (Split), 13. lipanj 2003. [internet izdanje], <http://www.slobodnadalmacija.com/20030613/novosti03.asp> (konzultirano 20. lipnja 2003.).

²³³ Zakon o obnovi, *Narodne novine*, br. 24/1996, 26. ozujak 1996., clanak 1.

²³⁴ *Isto.*, clanak 4. stavak 1.

²³⁵ *Isto.*

²³⁶ Zakon o obnovi navodi da "ratna unistenja ili ostecenja materijalnih dobara u smislu ovoga Zakona priznaju se prema Zakonu o utvrdjivanju ratne stete..." (clanak 9. stavak 1.). Zakon o utvrdjivanju ratne stete definira ratnu stetu samo stetu prouzrocenu od strane "neprijatelja, ilegalnih skupina, legalnih tijela Republike Hrvatske, kao i saveznika navedenih skupina i tijela, ukoliko je posredno ili neposredno nastala [u periodu izmedju 15. kolovoza 1990. i prestanka ratnih operacija]." Zakon o utvrdjivanju ratne stete, *Narodne novine*, br. 61/1991, 19. studeni 2001., clanak 2 stavak 2).

²³⁷ Pojam se ne spominje niti u Zakonu o utvrdjivanju ratne stete niti u Zakonu o obnovi, ali zupanijski uredi ga redovito koriste.

²³⁸ Zakon o obnovi, *Narodne novine*, br. 57/2000, 9. lipanj 2000., clanak 1. (izmjena clanka 1.).

²³⁹ *Isto.*, clanak 3. (izmjena clanka 4.).

²⁴⁰ *Isto.*, clanak 1 (amending clanak 1).

Izmijenjeni zakon nastavio se međutim, pozivati na Zakon o utvrđivanju ratne stete kao smjerokaz u tumacenju ratne stete.²⁴¹ Taj zakon, kao sto je objasnjeno gore, mogao se koristiti za argumentaciju da palez ili miniranje srpske kuće jest “teroristički akt” i stoga njegov vlasnik nije prikladan za pomoc, cak i prema izmijenjenom Zakonu o obnovi. Neki zupanijski uredi drzali su se te dvosmislenosti i nastavili odbijati zahtjeve Srba za obnovom.²⁴² Tvrdili su da Zakon o utvrđivanju ratne stete, na koji se poziva Zakon o obnovi, isključuje odgovorne zupanijske komisije od utvrđivanja stete koju nisu prouzrociile zaracene strane. Kao posljedica toga, potencijalni podnositelji zahtjeva nisu mogli dobiti sluzbenu zupanijsku procjenu razine stete, sto je bilo potrebno za podnosenje zahtjeva za obnovu.²⁴³

Suoceni sa stalnom opstrukcijom niza zupanijskih komisija, u svibnju 2001. godine je ministar za javne radove poslao pismene upute zupanijskim uredima zahtijevajuci od njih da odobre zahtjeve za pomoc pri obnovi, cak i ako je kuća bila unistena ili ostecena u “teroristickom aktu.”²⁴⁴ Ministarstvo sada smatra da svi uredi suradjuju, utoliko sto svi odobravaju zahtjeve za obnovom, kod steta prouzrocielih teroristickim aktima.²⁴⁵

Prepreke potrazivanjima za ostecenu ili unistenu imovinu

Prije sijecnja 1996., srpski vlasnici unistenih ili ostecenih kuća mogli su podnijeti civilno potrazivanje protiv drzave. Clanak 180. Zakona o obveznim odnosima dozvoljavao je naknade od drzave kad je ostecenje ili unistenje imovine bilo rezultat djela nasilja ili terora kojeg je drzava bila duzna sprijeciti.²⁴⁶ Ova odredba u zakonu mogla je biti od posebne pomoci Srbima cija imovina nije zadovoljavala uvjete za obnovu prema Zakonu o obnovi iz 1996. jer je bila unistena ili ostecena u “teroristickim aktima.” U sijecnju 1996. godine, Hrvatski je sabor ukinuo clanak 180. i zaustavio sve postupke za naknadu stete do usvajanja novih propisa.²⁴⁷ Zakon o obnovi, usvojen dva mjeseca kasnije, u ozujku 1996., ucinio je da je Srbima bilo prakticki nemoguće ostvariti obnovu uz drzavnu pomoc.

Odvojene izmjene usvojene u listopadu 1999. godine obustavile su sve nerijesene slucajeve za naknadu stete koju su prouzrociili pripadnici Hrvatske vojske.²⁴⁸ Izmjene su takodjer zahtijevale da Vlada do svibnja 2000. Saboru podnese novi nacrt zakona koji regulira to pitanje.²⁴⁹

Trebalo je punih sedam i pol godina prije nego je Sabor konacno usvojio relevantnu legislativu koja zamjenjuje ukinuti clanak 180.²⁵⁰ te tri i pol godine prije nego je Sabor usvojio novu legislativu o steti koju su

²⁴¹ Zakon o obnovi, clanak 9. stavak 1.

²⁴² Intervju Human Rights Watcha s Axelom Jaenickeom, voditeljem Jedinice za povratak i integraciju, Misija OESS-a u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 22. kolovoz 2001.

²⁴³ *Isto*. Clanak 16. stavak 2. i clanak 34. stavak 2. Zakona o obnovi predvidjaju da podnositelj prijave za obnovu mora predociti atest zupanijskog ureda za utvrđivanje ratne stete o razini ostecenosti.

²⁴⁴ Intervju Human Rights Watcha s Axelom Jaenicke, voditeljem Jedinice za povratak i integraciju, Misija OESS-a u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 22. kolovoz 2001.

²⁴⁵ Telefonski intervju Human Rights Watcha s Markom Brajkom, pomocnikom ministra za javne radove, obnovu i graditeljstvo, 24. lipanj 2003.

²⁴⁶ Clanak 180. Zakona o obveznim odnosima predvidjao je: “Odgovornost za stete prouzrocene smrću ili tjelesnom ozljedom ili ostecivanjem ili unistavanjem tudje imovine, kad su one rezultat nasilnih djela ili terora ili javnih demonstracija ili manifestacija, lezi na vlasti ciji sluzbenici, prema zakonu na snazi, su bili duzni sprijeciti takve stete.”

²⁴⁷ Zakon o izmjeni Zakona o obveznim odnosima, *Narodne novine*, br. 7/1996, 26. sijecanj 1996., clanak 1.: “Postupci za naknadu stete pokrenuti po odredbama clanka 180. Zakona o obveznim odnosima, prekidaju se. Postupci iz stavka 1. ovog clanka nastaviti ce se nakon sto se donese poseban propis kojim ce se urediti odgovornost za stetu nastalu uslijed teroristickih akata.” *Isto*, clanak 2. (nesluzbeni prijevod Human Rights Watcha)

²⁴⁸ Zakon o dopunama Zakona o obveznim odnosima, *Narodne novine*, br. 112/1999, 29. listopad 1999., clanak 1. (uvodeci clanke 184.a i 184.b). Sabor je usvojio dopune buduci da su se izmjene iz sijecnja 1996. odnosile samo na stetu koju su prouzrociili nepoznati pocinitelji; ako je vlasnik znao tko je pocinitelj, a pocinitelj je bio pripadnik Hrvatske vojske, vlasnik je mogao tuziti drzavu, i barem u teoriji, dobiti odstetu.

²⁴⁹ *Isto*.

²⁵⁰ Zakon o odgovornosti za stetu nastalu uslijed teroristickih akata i javnih demonstracija, *Narodne novine*, br. 117/2003, 23. srpanj 2003.

prouzročili pripadnici Hrvatske vlade.²⁵¹ Cini se da su ova odgadjanja bila usmjerena da se Srbe lisi bilo kakvog pravnog lijeka za unistavanje njihovih domova i sprijeci njihov povratak. Vlada je obrazlagala da nije bilo proracunskih sredstava za naknadjivanje onima cija imovina je bila unistena ili osecena.²⁵²

U presudi u slucaju *Kutic protiv Hrvatske*, donijetoj 1. ozujka 2002., Europski sud za ljudska prava je smatrao da je Hrvatska prekrasila Europsku konvenciju o ljudskim pravima u odnosu na pravo podnositelja zahtjeva da pristupi sudu, time sto je suspendirala postupaka za dobivanje naknade prema bivsem clanku 180. Sud je nalozio Hrvatskoj da plati podnositeljima zahtjeva 10 000 eura zajedno kao naknadu za nematerijalnu stetu.²⁵³ Kuca podnositelja je bila unistena nakon eksplozije u prosincu 1991., a njihova garaza i susjedno spremiste su bili unisteni u rujnu 1994., takodjer u eksploziji.²⁵⁴

Legislativa usvojena u srpnju 2003. godine ne dotice se potrazivanja za monetarnom naknadom za imovinu osecenu u teroristickim aktima. Zakon o odgovornosti za stetu koja rezultira iz takvih akata ogranicava potrazivanja na slucajeve tjelesnih ozljeda i smrti, i predvidja da drzava treba izvršiti naknadu za unistavanje ili osecenje imovine samo putem obnove imovine slijedeci Zakon o obnovi.²⁵⁵ Takva restrikcija se takodjer odnosi na slucajeve za naknadu stete zapocete prije sijecnja 1996., kad je Hrvatska stopirala postupke.²⁵⁶ Legislativa iz srpnja 2003. godine na taj nacin eliminira tuzbe za naknadu koje su podnijete prije sijecnja 1996. Nadalje, zakon ne predvidja nikakvu nadoknadu za slucajeve poput onog u presudi *Katic*, odnosno za negiranje pristupa sudu u razdoblju od 1996.-2003. godine.

UHICENJA ZBOG RATNIH ZLOCINA

Odgovornost za ratne zlocine podrazumijeva kaznjavanje onih koji su pocinili zvjerstva, omogucava postovanje prema zrtvama teskih krsenja prava, i pomaze drustvima da se uhvate u kostac s prosloscu te da krenu naprijed. Human Rights Watch snazno podupire rad Medjunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i smatra obvezom vlasti na teritoriju bivše Jugoslavije da pozovu na odgovornost one koji su pocinili ratna zvjerstva. Takvi naponi za utvrđivanjem odgovornosti moraju naravno biti u skladu s medjunarodnim standardima pravednog sudjenja. Nazalost, do danas, mnoga krivicna gonjenja hrvatskih Srba, koja su preduzele hrvatske vlasti, bila su neutemeljena, odrazavajući, kako izgleda, diskriminacijsko i zloporabno vrsenjeje vlasti po pitanju krivicnog gonjenja, sto je islo naustrib povratka manjina.

Slucajevi protiv hrvatskih Srba cesto uopce ne dodju do faze sudjenja, jer drzavni odvjetnici odbace optuzbe protiv uhicениh osoba tijekom istrage. Od ukupno cetrdeset i jednog uhicenja u 1999., 2000. godini i u prvoj polovici 2001. godine, trideset i jedna osoba je pustena.²⁵⁷ Od pedeset i devet Srba uhicениh 2001. godine, samo dvadeset ih se u prosinu 2002. godine nalazilo u zatvoru, prema podacima organizacije za srpske izbjeglice Veritas.²⁵⁸ To sto se toliko optuzbi protiv Srba s vremenom odbaci, moze ukazivati da je sudstvo zadržalo

²⁵¹ Zakon o odgovornosti Republike Hrvatske za stetu uzrokovanu od pripadnika hrvatskih oruzanih i redarstvenih snaga tijekom Domovinskog rata, *Narodne novine*, 23. srpanj 2003., br. 117/2003.

²⁵² Sergej Abramov, "Za minirane kuce naknada", *Novi List* (Rijeka), 27. travanj 2002. (citirano Ingrid Anticevic Marinovic, hrvatske ministrice pravosudja); takodjer, u postupcima pred Europskim sudom za ljudska prava, Vlada je obrazložila da trazi rjesenje "kompatibilno s ... drzavnim resursima." Europski sud za ljudska prava, *Kutic protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 48778/99., presuda od 1. ozujka 2002., para. 22.

²⁵³ Europski sud za ljudska prava, *Kutic protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 48778/99, presuda od 1. ozujka 2002.

²⁵⁴ Podnosioci zahtjeva su pokrenuli dva postupka za odstetu protiv Republike Hrvatske prije stupanja na snagu izmjena iz sijecnja 1996. *Isto.*, paragrafi 9 i 15

²⁵⁵ Zakon o odgovornosti za stetu nastalu uslijed teroristickih akata i javnih demonstracija, *Narodne novine*, br. 117/2003., 23. srpanj 2003., clanci 7. i 8.

²⁵⁶ *Isto.*, clanak 10.

²⁵⁷ Intervju Human Rights Watcha s Mathijs le Rutte, Misija UNHCR-a u FR Jugoslaviji, Beograd, 20. kolovoz 2001.

²⁵⁸ Telefonski intervju Human Rights Watcha sa Savom Strbcem, direktorom Veritasa, 13. prosinac 2002. Veritas je dokumentacijski centar srpskih izbjeglica u Hrvatskoj. Organizacija ima dobro uspostavljenu suradnju s Uredom tuzitelja Medjunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY), u pribavljanju svjedoka i dokaza ratnih zlocina, no neki hrvatski mediji je smatraju pristranom. Podaci Veritasa o uhicenjima za ratne zlocine cine se vjerodostojnima; na primjer, Misija

odredjeni integritet. Pa ipak, čini se da se radi i o zloporabi tuziteljske diskrecije od strane hrvatskih vlasti, što je stvorila među Srbima izbjeglicama percepciju da se barem neka od uhicenja i sudjenja provode samo kako bi ih se odvratio od povratka. Nadalje, objavljuju se samo uhicenja, (a ne i naknadna oslobadjanja), kako u Hrvatskoj, tako i u Srbiji i Crnoj Gori. Pomisao na mogućnost arbitrarnog lisavanja slobode obeshrabruje mnoge Srbe od povratka.

Broj uhicenja zbog ratnih zlocina u Hrvatskoj je znatno porastao u godinama 2000. i 2001., što je postavilo zapreku povratku srpskih muskih izbjeglica, od kojih se vecina u nekoj fazi rata borila protiv vladinih snaga. Rijecima hrvatskog Srbina koji je bio uhicen zbog optuzbi da je pocinio ratni zlocin, a koje su bile naknadno odbacene, "Nakon mog uhicenja i mjeseci koje sam proveo u zatvoru, moji prijatelji su rekli da ne zele riskirati i vratiti se. Ja sam bio razmisljao o povratku, ali ne vise."²⁵⁹

Mnoga uhicenja se temelje na starim optuznicama, nakon godina neaktivnosti. Otprilike 2 000 optuznica za ratne zlocine je bilo na snazi u drugoj polovici 2001. godine.²⁶⁰ Optuznice su mirovale u vrijeme vlasti Franje Tudjmana, ali je nova vlast pocela djelovati po njima u drugoj polovici 2000. godine. Dok je s jedne strane 1999. godine – u zadnjoj godini Tudjmanove vlasti – bilo samo pet uhicenja zbog ratnih zlocina u Hrvatskoj,²⁶¹ u 2000. godini se taj broj povecao na oko dvadeset,²⁶² a u 2001. godini, prema Veritasu, bilo je pedeset i devet uhicenja, od kojih se nekoliko dogodilo u inozemstvu, na temelju Interpolovih potjernica. U 2002. godini broj uhicenja se smanjio: prema stanju u studenom, prema Veritasu, dvadeset i sedam hrvatskih Srba je bilo uhiceno na temelju optuzbi da su pocinili ratne zlocine u Hrvatskoj, od cega se u devetnaest slucajeva radilo o povratnicima;²⁶³ Misija OESS-a u Hrvatskoj je identificirala dvadeset i osam uhicenja u 2002. godini, ukljucujuci uhicenja petnaest povratnika.²⁶⁴

Najznacaniji problem s uhicenjima za ratne zlocine u prosle tri godine je bilo općenito nedostajanje vjerodostojnih dokaza protiv optuzenika. Kao sto je medjunarodni sluzbenik u Kninu primijetio: "Gotovo svaki Srbin, koji je u vrijeme rata imao izmedju osamnaest i sezdeset godina, nosio je uniformu u nekoj fazi rata. Vec to ih čini [u ocima Hrvata] 'krivima' na neki nacin i stvara pritisak. A onda, ako cuje da je netko bio uhicen za kojeg svi vjeruju da ne bi mogao pociniti zlocin, ili da je neka druga osoba bila uhicena prilikom svog sedmog puta natrag u Hrvatsku, to ce definitivno imati utjecaja na voljnost te osobe da se vrati."²⁶⁵

Do plime uhicenja doslo je krajem 2000. godine, nakon odluke glavnog drzavnog odvjetnika da zaduzi sve zupanijske odvjetnike da ponovno razmotre sve slucajeve ratnih zlocina koji ukljucuju uhidbene naloge po kojima se nije djelovalo, iako su optuzeni zivjeli u Hrvatskoj.²⁶⁶ Dok su neke optuzbe bile odbacene tijekom revizije,²⁶⁷

OESS-a u Hrvatskoj je registrirala dvadeset i osam uhicenja Srba po optuzbama za ratne zlocine u 2002. godini, dok je Veritas nezavisno registrirao dvadeset i sedam slucajeva prema stanju u studenom te godine. Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom Misije OESS-a u Hrvatskoj, Zagreb, 12. lipanj 2003; telefonski intervju Human Rights Watcha sa Savom Strbceom, 13. prosinac 2002.

²⁵⁹ Intervju Human Rights Watcha s Momcilom Dracom, Beograd, 19. prosinac 2002.

²⁶⁰ Intervju Human Rights Watcha s Robom Robinsonom, tadašnjim voditeljem Misije UNHCR-a u Hrvatskoj, Zagreb, 23. kolovoz 2001. (brojka je dosla iz Hrvatske vlade).

²⁶¹ Misija OESS-a u Republici Hrvatskoj, *Report on Croatia's Progress in Meeting International Commitments Since September 1999* (Izvjestaj o napretku Hrvatske u izvrsavanju medjunarodno preuzetih obveza od rujna 1999.), 3. srpanj 2000., bilj. 19.

²⁶² Alun Roberts, glasnogovornik Misije Ujedinjenih naroda u Bosni i Hercegovini, izjavio je u veljaci 2001. da je dvadeset i dvoje Srba uhiceno zbog optuzbi za ratne zlocine 2001. godine u Hrvatskoj. Vidi "Otpusti u policijskim stanicama," *Glas srpski* (Banja Luka, Bosna i Hercegovina), 21. veljace 2001. Interni dokument medjunarodne organizacije u Hrvatskoj, ucinjjen dostupnim organizaciji Human Rights Watch u kolovozu 2001., koristio je brojku petnaest.

²⁶³ Telefonski intervju Human Rights Watcha sa Savom Strbceom, direktorom Veritasa, 13. prosinac 2002.

²⁶⁴ Intervju Human Rights Watcha s predstavnikom Misije OESS-a u Hrvatskoj, Zagreb, 12. lipanj 2003.

²⁶⁵ Intervju Human Rights Watcha, Knin, 12. lipanj 2002.

²⁶⁶ Drzavni odvjetnik je obrazložio da je vecina prijava zbog ratnih zlocina podnijeta tijekom rata, kad podaci koji se odnose na pocinitelje i potencijalne svjedoke cesto nisu bili dostupni; za razliku od toga, do 2000. godine je postalo "moguće... sastaviti dodatne podatke u vezi [s tim pitanjima]." Pismo zamjenika drzavnog odvjetnika Republike Hrvatske gosp. Slavka Zadnika uredima zupanijskih odvjetnika, 10. listopad 2000., br. 0-16/00, Human Rights Watch posjeduje kopiju dokumenta.

vecina uhidbenih naloga je potvrđena.²⁶⁸ Nakon toga, policija je uhitila desetke povratnika bez dovoljno dokaza za podizanje optuznice.

Krivnja zbog povezanosti

Veliki problem sa slucajevima ratnih zlocina u Hrvatskoj je bilo korištenje skupnih optuznica koje nisu specificirale individualnu ulogu optuzenika u pocinjenju navodnog zlocina.²⁶⁹ Odredjeni broj Srba je bio optuzen kao clan odgovorne jedinice, ili samo zato jer su bili na lokaciji gdje je ratni zlocin bio pocinjen. Cesto se u takvim slucajevima, kad je optuzenik uhicen i ispitan, ustanovi da tuziteljstvu nedostaje dokaza koji tu osobu direktno povezuju sa zlocinom i optuzbe se odbacuju. Ono sto medjutim preostaje, jest negativni ucinak uhicenja na druge muske izbjeglice koji su se borili u srpskim formacijama tijekom rata.

Human Rights Watch primio je niz izvjestaja ocito neosnovanih optuznica protiv vecih skupina srpskih muskaraca. U kolovozu 2001., Human Rights Watch je intervjuirao dva muskarca iz skupine od dvadeset i jednog pojedinca koji su optuzeni za ratne zlocine iz 1993. godine u sisackom podrucju. Optuzenici su bili optuzeni za pocinjenje zlocina u ulozi zatvorskih cuvara u gradu Glini tijekom rata. Oba covjeka koje je intervjuirao Human Rights Watch bili su povratnici. Rade Vekic (41) i Branko Ljiljak (35) bili su uhiceni s 1. na 2. ozujka 2001. godine, a sudilo im se izmedju travnja i srpnja te godine. Vekic i Ljiljak su oboje radili u centru za maloljetnike koji je bio korišten kao centar za pritvor tijekom rata, ali u vrijeme zlostavljanja niti jedan on njih nije radio u centru. Od deset svjedoka tuzitelja, niti jedan ih nije prepoznao kao osobe koje su bile prisutne u zatvoru.²⁷⁰ Sud je oslobodio obojicu optuzenika 17. srpnja 2001. godine.²⁷¹

U drugom slucaju je madjarska policija uhitila Momcila Dracu (35) 31. svibnja 2001. godine na granicnom prijelazu izmedju Srbije i Crne Gore i Madjarske. On je bio jedan od dvadeset i sedmero osoba osumnjiceni za ubojstva hrvatskih civila 1991. godine u selu Skabrnja.²⁷² Madjarska je izrucila Dracu Hrvatskoj u listopadu 2001. godine. U prosincu 2001., Draca je pusten iz pritvora nakon sto je zupanijski tuzitelj odbacio optuzbe za ratne zlocine.²⁷³ U kolovozu 2001. godine, njemacka policija u gradu Broemerworde je uhitila Milu Grbica (42), na temelju potjernice koju je izdala Hrvatska i prosljedila je preko Interpola. Njemacke vlasti pustile su Grbica sredinom siječnja 2002.²⁷⁴ Cetvrtog ozujka 2002., zupanijski sud u Gospicu je povukao optuzbe protiv Grbica i pedeset i sedam drugih osoba iz zajednicke optuznice.²⁷⁵ Cetvrtog lipnja 2001., hrvatska policija je uhitila Djuru Djurica (47) na granicnom prijelazu izmedju Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Zajedno sa trideset i cetiri druga Srbina, Djuric je bio osumnjicen za sudjelovanje u ubojstvima civila u dva sela blizu Dvora na Uni.²⁷⁶ Djuric je pusten 17. kolovoza 2001. godine.²⁷⁷

²⁶⁷ Intervju Human Rights Watcha s Robertom Beckerom, zamjenikom voditelja Misije OESS-a u Hrvatskoj, Zagreb, 22. kolovoz 2001.

²⁶⁸ Prema stanju u prosincu 2000., otprilike je 1 000 uhidbenih naloga bilo potvrđeno. Misija OESS-a u Republici Hrvatskoj, *Report on Croatia's Progress in Meeting International Commitments Since 18 April 1996* (Izvjestaj o napretku Hrvatske u ispunjavanju medjunarodno preuzetih obveza od 18. travnja 1996.), 24. svibanj 2001., para. 35.

²⁶⁹ Intervju Human Rights Watcha s Brankom Sesto, tadasnjom suradnicom za ljudska prava u Uredu Visokog povjerenika za ljudska prava Ujedinjenih naroda, Zagreb, 23. kolovoz 2001.

²⁷⁰ Intervju Human Rights Watcha s Radom Vekicem i Brankom Ljiljkom, Glina, 28. kolovoz 2001.

²⁷¹ Presuda Zupanijskog suda u Sisku, br. K-16/01, 17. srpanj 2001.

²⁷² Lada Kalmeta, "Za masakr u Skabrnji Momcilo Draci prijeti 20 godina zatvora," *Slobodna Dalmacija* (Split), 2. lipanj 2001.

²⁷³ "Pusten iz pritvora Momcilo Draca", *Hina*, 20. prosinac 2001.

²⁷⁴ "Pusten Mile Grbic", *Bilten Veritasa*, siječanj 2002.

²⁷⁵ "Amnestija", *Bilten Veritasa* (Beograd, FR Jugoslavija), ozujak 2002.; telefonski intervju Human Rights Watcha s Savom Strbcem, direktorom Veritasa, 13. prosinac 2002.

²⁷⁶ "Uhicen srpski pobunjenik, osumnjicen za ratni zlocin", *Vecernji list* (Zagreb), 5. lipanj 2001., i "Hrvatska policija uhapsila Srbina na granici sa BiH", *Danas* (Beograd, Srbija i Crna Gora), 6. lipanj 2001.

²⁷⁷ Telefonski intervju Human Rights Watcha sa Savom Strbcem, direktorom Veritasa, 13. prosinac 2002.

Ceste oslobadajuće presude i odbacene optužnice

Prema Komisiji za ljudska prava Ujedinjenih naroda, u 554 pravomoćne presude za ratne zločine i genocid koje su donijeli hrvatski sudovi između 1991. i 1999. godine, 470 pojedinaca bilo je optuženo *in absentia*.²⁷⁸ Neki Srbi koji su bili osuđeni *in absentia* vratili su se u Hrvatsku te su bili uhiceni i ponovno im se sudilo. U većini slučajeva, optuženici su bili oslobođeni nakon ponovljenog sudjenja.

1996. godine, hrvatski sud je osudio hrvatskog Srbina Savu Grulovica *in absentia* na odsluženje pet godina u zatvoru zbog navodnih ratnih zločina. Nakon povratka na kninsko područje 2000. godine, Grulović (tada 65 godina star) je tada bio uhicen, ponovno mu se sudilo te je bio oslobođen.²⁷⁹ Dragan Jakovović (41), osuđen *in absentia* na dvadeset godina zatvora i uhicen u veljaci 2001. godine,²⁸⁰ bio je pušten u travnju 2001. godine, nakon što je državni odvjetnik izmijenio optužbe na oružanu pobunu, na koju se primjenjuje amnestija. Nataša Janković je bila osuđena *in absentia* na šest godina zatvora u siječnju 2001. i puštena nakon ponovnog sudjenja u lipnju 2001. godine.²⁸¹ Zeljko Bjedov, uhicen u prosincu 2000., iskusio je ponovno sudjenje u lipnju 2001. godine, tijekom kojeg je pravomoćna presuda donijeta *in absentia* 1992. godine bila oborena zbog nedostatka dokaza.

Prema stanju u srpnju 2001. godine, bila su samo tri slučaja u kojima su povratnici bili proglašeni krivima u ponovljenim sudjenjima koji su slijedili iza prvotne osude *in absentia*. Dragoljub Vasiljević, osuđen 1997. godine na dvije i pol godine zatvora, uhicen u listopadu 2000. godine, osuđen je na godinu dana zatvora na ponovnom sudjenju u svibnju 2001. godine; Slavko Drobnjak (30), uhicen u srpnju 2001. godine, kojemu je ponovno sudjeno u studenom iste godine, bio je osuđen na dvadeset godina zatvora; a Nebojša Jelić (40), uhicenom u travnju 2000. godine, ponovno je sudjeno u studenom 2000. godine te je osuđen na pet godina zatvora.²⁸²

Visi broj oslobađanja od osuda u ponovnim sudjenjima ne iznenađuje, jer osoba se vjerojatno ne bi vratila u Hrvatsku ako je uistinu počinila zločin. Prije nego što dokazuju odgovornost optuženika, ranije osude za ratne zločine donesene *in absentia* u Hrvatskoj obično govore malo o količini i kvaliteti dokaza protiv njega. Pravnici koji se bave ljudskim pravima u Hrvatskoj su svejedno nevoljni predložiti onima koji su osuđeni i vjeruju da su nevinu da se vrte na ponovno sudjenje. Hrvatsko pravosuđe nije oslobođeno političkih predrasuda, utoliko više što suci koji su imenovani nakon čistki koje je sprovela Tuđmanova vlast još drže svoja mjesta. U jednom slučaju, u svibnju 1999. godine, nekoliko Srba iz takozvane Sodalovačke skupine dobrovoljno se pojavila pred Zupanijskim sudom u Osijeku za ponovno sudjenje, a da bi na kraju bili ponovno osuđeni. U studenom 1999. godine, Vrhovni sud je poništio tu presudu.²⁸³

Human Rights Watch intervjuirao je Jovanku Nenadović, ženu iz Pakraca, koja je bila uhicena u listopadu 2000. godine i provela je tri mjeseca u pritvoru prije nego je državni odvjetnik odbacio optužbe za ratne zločine protiv nje. Nenadović je bila optužena za ubojstvo sedam hrvatskih vojnika 1991. godine. Njezina dob i fizičko stanje trebali su biti znak dobronamjernom državnom odvjetniku da su optužbe sumnjive – imala je 58 godina u vrijeme navodnog zločina, a imala je i poteškoće s kretanjem zbog rana od bajonete koje su joj zadali hrvatski ustase (pro-nacistički fasisti) u Drugom svjetskom ratu. Prema optužnici, “svjedok je tijekom istrage izjavio da je

²⁷⁸ Ivica Dikić & Boris Raseta, “Pravosudni sadizam,” *Feral Tribune* (Split, Hrvatska), 13. siječanj 2001. [internet izdanje], <http://www.cdsp.neu.edu/info/students/marko/feral/feral153.html> (konzultirano 20. lipnja 2003.).

²⁷⁹ Vidi “Tko je u vrhu vlasti sprijecio pritvaranje ratnog zločinca”, *Slobodna Dalmacija* (Split), 28. studeni 2000.; “Zadarski zupanijski sud oslobodio optužbe srpskog povratnika”, *HRT* (Hrvatska Radio Televizija) internet stranica, 2. veljace 2001. [internet izdanje], <http://www.hrt.hr/vijesti/arhiv/2001/02/02/KRV.html> (konzultirano 15. lipnja 2003.).

²⁸⁰ “Hrvatska policija uhitila još dvoje Srba,” *Glas javnosti* (Beograd, Srbija i Crna Gora), 8. veljace 2001.

²⁸¹ Telefonski intervju Human Rights Watcha sa Savom Strbcem, 13. prosinac 2002.

²⁸² Telefonski intervju Human Rights Watcha sa Savom Strbcem, 13. prosinac 2002.

²⁸³ Intervju Human Rights Watcha s Biserkom Milosević, odvjetnicom i direktorom programa u Centru za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, 4. rujan 2001.; telefonski intervju Human Rights Watcha sa Savom Strbcem, 13. prosinac 2002.

cuo da je Jovanka Nenadovic sudjelovala u mucenju zatvorenika.²⁸⁴ Takve price «cula-kazala» bile su dovoljne da se postariju zenu drzi tri mjeseca u zatvoru.

Vaso Gavrilovic, iz Dalja, bio je uhicen u siječnju 1999. godine. Specijalni izvjestitelj Komisije za ljudska prava o stanju u Federativnoj Republici Jugoslaviji (Srbiji i Crnoj Gori), Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini posjetio ga je mjesec dana kasnije.²⁸⁵ U iducim mjesecima, nije bila održana niti zakazana niti jedna glavna rasprava, niti je Gavrilovic vidio suca ili drzavnog odvjetnika. Godinu dana nakon uhicenja, jednostavno mu je bilo receno da je slobodan, bez daljnjih objasnjenja.²⁸⁶ Gavrilovic je imao 70 godina u vrijeme uhicenja; odbio je pobjeci iz podrucja u kojem je zivio iako je njegovo ime bilo na plakatima anonimno objesenim u Dalju, koji su sadrzavali imena dvadeset i sedmoro navodnih ratnih zlocinaca iz općine.²⁸⁷

Iako je vecina neosnovanih slucajeva završila oslobadjanjima ili odbacenim optuzbama, prijetnja od uhicenja i produljenog pritvora dovoljna je da odvraća izbjeglice od namjere da se vrate.

Diskriminacijsko krivicno gonjenje

Percepcija da se tuzbama za ratne zlocine manipulira kako bi se sprijecilo nevine Srbe od vraćanja ojacana je ocitim diskriminacijskim pristupom vlasti prema odgovornosti za ratne zlocine. Trenutno je 1 467 nedovrsenih slucajeva za ratne zlocine, od cega 99 posto ukljucuje nehrvatske osumnjicenike.²⁸⁸ Od 2001. godine, vlada je pocela krivicno goniti i Hrvate, a ne samo Srbe, zbog ratnih zlocina. Ipak, 2002. godine, osamnaest Srba i samo tri Hrvata bili su osudjeni po optuzbama za ratne zlocine, dok su tri Srbina i cetnaest Hrvata bili oslobodjeni.²⁸⁹ Uz samo jednu iznimku,²⁹⁰ hrvatske pravosudne vlasti se jos nisu pozabavile na vjerodostojan nacin sa slucajevima u kojima su Hrvati bili odgovorni za ubijanje desetina Srba, kao u slucajevima Pakracke Poljane,²⁹¹ Siska,²⁹² ili mosta na Korani.²⁹³ Postupci protiv Hrvata dosad su se u pravilu odnosili na zlocine koji su rezultirali

²⁸⁴ Ivica Dikic & Boris Raseta, "Judicial Sadism" (Pravosudni sadizam), *Feral Tribune* (Split, Hrvatska), 13. siječanj 2001. [internet verzija, na engleskom], <http://www.cdsp.neu.edu/info/students/marko/feral/feral153.html> (konzultirano 20. lipnja 2003.).

²⁸⁵ Situation of Human Rights in Bosnia and Herzegovina, the Republic of Croatia and the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro) Stanje ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, Republici Hrvatskoj i Federativnoj Republici Jugoslaviji (Srbiji i Crnoj Gori), Nota Generalnog tajnika, Adendum, A/54/396/Add.1, S/1999/1000/Add.1, 3. studeni 1999., para. 17.

²⁸⁶ Ivica Dikic & Boris Raseta, "Judicial Sadism" (Pravosudni sadizam) *Feral Tribune* (Split, Hrvatska), 13. siječanj 2001. [internet verzija, na engleskom], <http://www.cdsp.neu.edu/info/students/marko/feral/feral153.html> (konzultirano 20. lipnja 2003.).

²⁸⁷ Intervju Human Rights Watcha s Brankom Sesto, tadasnjom suradnicom za ljudska prava u Uredu Visokog povjerenika za ljudska prava Ujedinjenih naroda, Zagreb, 23. kolovoz 2001.

²⁸⁸ Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Misija u Hrvatskoj, Status Report No. 12, 3. srpanj 2003., str. 14.

²⁸⁹ *Isto*, str. 15.

²⁹⁰ 24. ozujka 2003., Zupanijski sud u Rijeci je osudio tri casnika Hrvatske vojske na petnaest, dvanaest i deset godina zatvora za ubojstvo pedeset civila, vecine etnickih Srba, blizu Gospica u listopadu 1991. godine. Damir Herceg, "Oreskovicu 15, Norcu 12, Grandicu 10 godina zatvora", *Vjesnik* (Zagreb), 25. ozujak 2003. [internet izdanje], <http://www.vjesnik.com/html/2003/03/25/Clanak.asp?r=unu&c=1> (konzultirano 20. lipnja 2003.).

²⁹¹ Izmedju listopada 1991. i ozujka 1992., Hrvatska specijalna policija je navodno ubila desetine mozda i stotine Srba u pritvornim kampovima Marino Selo i Pakracka Poljana u Zapadnoj Slavoniji. Ljiljana Maric, "Haagu popis s Vekicem, Seksom i Mercepom zbog 300 nestalih", *Vecernji list* (Zagreb), 22. listopada 2000.; vidi takodjer Viktor Ivancic, "Dosje: Pakracka Poljana, Dio 1.," *Feral Tribune* (Split, Hrvatska), 21. kolovoz 1995. [internet izdanje], <http://www.cdsp.neu.edu/info/students/marko/feral/feral13.html> (konzultirano 20. lipnja 2003.).

²⁹² Nevladine udruge u Sisku tvrde da su 1991. hrvatski ekstremisti ubili vise od 90 srpskih civila u gradu. Zupanijski tuzitelj u Sisku je istraživao dvadeset i jedno ubojstvo. Vidi B. Pavelic, "Krim-obrađa pri kraju, pocene i istrage?", *Novi List* (Rijeka), 12. studenog 2002. Policija je 23. lipnja 2003. uhitila dva pojedinca u vezi sa zlocinima u Sisku. "Uhapsene ubojice srpskog civila", B92 internet stranica (Beograd, Srbija i Crna Gora), <http://www.b92.net/news/indexs.php?start=40&order=priority&dd=23&mm=6&yyyy=2003> (konzultirano 23. lipnja 2003.).

²⁹³ Pripadnici Hrvatske specijalne policije navodno su 21. rujna 1991. smaknuli trinaest rezervista bivše Jugoslavenske narodne armije nakon sto su ih razoruzali na ulazu u Karlovac. Zeljka Pulez, "Nuzna odbrana iskljucuje krivnju", *Novi List* (Rijeka), 19. rujna 2002.

znatnim gubicima zivota.²⁹⁴ Za razliku od toga, hrvatske vlasti su u nekim slucajevima optuzili Srbe za relativno manje oblike kršenja ratnog prava, kao sto je kradja brasna iz kuće (pljacka) ili izbijanje zuba (nehumano djelo).²⁹⁵ Ovisno o okolnostima slucaja, takve akcije mogle bi predstavljati ratni zlocin. Medjutim, Human Rights Watch nije saznao za niti jedan takav slucaj u kojem je etnicki Hrvat bio gonjen zbog optuzbi za ratne zlocine za zlostavljanje ovog tipa. Sve zajedno gledano, ovakva praksa tuzilastava ima obilježja diskriminacijske provedbe zakona.

Alternativa: privremeno pustanje u ocekivanju sudjenja

U prosle dvije godine, najvise uhicenja i sudjenja za ratne zlocine Srba rezultirali su odbacivanjem optuzbi ili oslobadjanjima. Taj podatak trazi okretanje privremenom pustanju optuzenika tijekom prethodnog postupka. Takva politika bi smanjila mogucnost da se stvara utisak o lovu na ljude medju srpskim muskim povratnicima, koji je pojacan opsirnim medijskim pokrivanjem svakog uhicenja. Rizik da ce osumnjicenik pobjeci pravdi, osim ako ga se odmah ne uhiti, cini se ogranicenim, buduci da sama cinjenica njegovog povratka u Hrvatsku svjedoci bilo o njegovoj nevinosti bilo, u najmanju ruku, o voljnosti da se krivnja ili nevinost utvrdi u sudskom postupku.

UZIVANJE SOCIJALNIH I EKONOMSKIH PRAVA

Diskriminacija sa kojom se suocavaju hrvatski Srbi pri trazanju posla i ostvarivanju mirovinskih prava dodatno ih obeshrabruje pri odlucivanju o tome da li da se vrata u Hrvatsku. Kao sto je detaljno prikazano u raspravi dolje, vlasti su u mnogima slucajevima bile odgovorne za diskriminacijski tretman hrvatskih Srba i oopenito nisu mu se sutprostavile.

Diskriminacija prilikom zaposljavanja

Jedna od glavnih prepreka povratku lezi u slaboj ekonomskoj situaciji u zemlji. Stopa nezaposlenosti iznosi oko 20 posto. Ratom unisteno gospodarstvo i poslijeratni kapitalizam u kojem veze i poznanstva imaju veliku ulogu, uciniili su Hrvatsku zemljom u kojoj su "preduvjeti za transformaciju ekonomije u vitalnu, bili bolji 1990. nego 2000. godine."²⁹⁶

Ono sto dodatno komplicira održivost povratka je cinjenica da su mnogi Srbi zivjeli prije rata u podrucjima koji imaju losije ekonomske uvjete za razvoj, ili su u udaljenim podrucjima u kojima su bivse komunisticke vlasti gradile tvornice na temelju politickih, a ne ekonomskih razmatranja.²⁹⁷ Cak i tamo gdje je prijeratna zaposlenost bila visoka i gospodarstvo je funkcioniralo, nezaposlenost je jako porasla u poslijeratnom razdoblju. U Kninu primjerice, od 30 000 trenutnih stanovnika samo 3 000 je imalo placeno radno mjesto 2001. godine.²⁹⁸ U obližnjem Kistanju, gdje je otprilike 700 ljudi radilo prije rata, 2001. godine bilo je otprilike cetrdeset zaposlenih pojedinaca, uglavnom upravnog osoblja u općini.²⁹⁹ U Gracacu, 90 posto radno sposobnih ljudi bilo je registrirano kao nezaposleno na pocetku 2001. godine.³⁰⁰ Brz ekonomski oporavak u tim podrucjima nije vrlo vjerojatan, a mogucnosti zaposljavanja za potencijalne mlade povratnike su vrlo rijetke, osim ako se osoba namjerava baviti poljoprivredom ili uzgojem stoke, ili ako govori strani jezik i nadje zaposlenje u medjunarodnoj organizaciji koja radi na povratku u ta podrucja.

²⁹⁴ U Gospickom slucaju, optuzenici su optuzeni za ubojstvo najmanje 42 srpska civila; u Sibenskom slucaju, okrivljenici su optuzeni za ubojstvo sesnaest Srba civila; optuznica za Loru ukljucuje dva slucaja ubijanja zatvorenika u vojnom kampu, ali se zna da je broj ubijenih u zatvoru bio znatno veci; u Bjelovarskom slucaju, optuznica se bavila s ubojstvima sest Srba ratnih zatvorenika; a u Viroviticom slucaju, okrivljenici su optuzeni za ubojstvo jedne osobe.

²⁹⁵ Intervju Human Rights Watcha s pravnikom u podrucnom uredu OESS-a u Pakracu, Pakrac, 18. lipnja 2002.

²⁹⁶ Intervju Human Rights Watcha s Robertom Beckerom, zamjenikom voditelja Misije OESS-a u Hrvatskoj, Zagreb, 22. kolovoz 2001.

²⁹⁷ Intervju Human Rights Watcha s Robertom Beckerom.

²⁹⁸ Intervju Human Rights Watcha s Andrejom Mahecicom, tadasnjim glasnogovornikom Misije UNHCR u Hrvatskoj, Zagreb, 23. kolovoz 2001.

²⁹⁹ Intervju Human Rights Watcha s Mirkom Kardumom, nacelnikom općine Kistanje, 24. kolovoz 2001.

³⁰⁰ Dokument podrucnog ureda OESS-a spominje ovu procjenu Zavoda za zaposljavanje u Gracacu. [Podrucni ured OESS-a u Gracacu,] "Gracac Municipality: Overview" (Općina Gracac: Pregled), veljaca 2001., str. 4.

Bosko Raskovic, covjek u srednjim tridesetim godinama, cija obitelj se vratila u selo Raskovici, blizu Knina u kolovozu 2001., rekao je Human Rights Watch-u u to vrijeme da je losa perspektiva u vezi zaposlenja njegova glavna briga. Morao je odrzavati obitelj i financirati obrazovanje svojih dviju kceri, a potrosio je zadnje novce na dobivanje razlicitih vrsta hrvatskih licnih dokumenata.³⁰¹ Kad je Human Rights Watch ponovno posjetio selo u lipnju 2002., Bosko Raskovic i njegova obitelj vratili su se u Srbiju.

Diskriminaciju kod zaposljanja na osnovu etnicke pripadnosti tesko je dokazati buduci da je i nezaposlenost medju Hrvatima vrlo visoka. Odredjeni broj povratnika rekao je Human Rights Watch-u medjutim, da im je bilo izricito receno da ne mogu dobiti posao zbog svoje etnicke pripadnosti.

Boja Gajica (53), srpska povratnica u Knin, prijavila se osam puta izmedju 1996. i 2000. godine za mjesto djece njegovateljice, za sto ima visu strucnu spremu.³⁰² Svaki put bio je odabran hrvatski kandidat, s nizom ili razlicitom kvalifikacijom.³⁰³ Jednom prilikom, upravitelj dječjeg vrtica je navodno rekao gdji Gajica da bi bio u strahu od lokalnih vojnika i policajaca, ako bi zaposlio Srbina.³⁰⁴

Ljupce Mandic (55), iz Kistanja pored Knina, je magistar elektrotehnike i radio je u kninskoj elektrani prije rata. Kad se raspitivao o povratku na svoj bivsi posao, receno mu je "tvoja strana je izgubila rat i ne mozes se vratiti." Mandic nastavlja raditi u Srbiji, dok njegova zena dijeli svoje vrijeme izmedju Kistanja i Beograda.³⁰⁵

U nekim slucajevima je jasno da je etnicka pripadnost odlucujuci faktor u odlucivanju o zaposljanju. U Sibenskoj zupaniji, kojoj pripada Knin, zupanijski upravitelj za obrazovanje je navodno javno izjavio da srpski ucitelji nece dobiti posao (kojeg dodjeljuje zupanijsko vijece).³⁰⁶ Nezaposleni Srbin koji je diplomirao ekonomiju i prijavio se na petnaest natjecaja za prazna radna mjesta u Zapadnoj Slavoniji od 1995.-1997., rekao je Human Rights Watch-u da su ga na razgovorima za posao cesto pitali da li je sudjelovao u Domovinskom ratu kao branitelj.³⁰⁷ S obzirom da su se vecinom Hrvati, a ne Srbi borili u Hrvatskoj vojsci protiv srpskih pobunjenika, davanje prednosti braniteljima jasno diskriminira srpske kandidate.

Human Rights Watch je takodjer intervjuirao povratnike koji su se neuspjesno prijavili za posao cak i kad su bili najkvalificiraniji ili cak jedini kvalificirani kandidat, mjereno zahtjevima iz objavljenih oglasa. Poslodavci su u ovim slucajevima odlucili ponistiti natjecaje radije nego zaposliti sposobne srpske kandidate. U siječnju 2003. godine, Dusan Karanovic, inzenjer sigurnosti na radu s petnaest godina iskustva, prijavio se za poziciju sefa gradske vatrogasne brigade u obliznjem Kninu. Prema izjavi Karanovica, osoblje u kninskom zavodu za zaposljanje ga je informiralo da je jedini kandidat koji je položio državni ispit, kako je bilo zahtijevano u natjecaju za posao. Medjutim, u ozujku je Poglavarstvo grada Knina obavijestio Karanovica da je natjecaj za posao ponisten.³⁰⁸ Seka Tica, ekonomistica sa sveucilisnom diplomom, prijavila se u lipnju 2002. za mjesto u podruznici Karlovačke banke u Korenici. Natjecaj za posao je odredjivao da kandidat mora imati diplomu ekonomskog fakulteta. U srpnju je Banka obavijestila Ticu da su odabrali drugog kandidata. Prema izjavi Tice, druga zena, hrvatske etnicke pripadnosti, rekla joj je da ima završenu samo srednju skolu. U kolovozu 2002.

³⁰¹ Intervju Human Rights Watcha s Boskom Raskovicem, Raskovici (blizu Knina), 25. kolovoz 2001.

³⁰² Boja Gajica stekla je diplomu za predškolski odgoj na uciteljskoj skoli u Splitu. Intervju Human Rights Watcha s Bojom Gajicom, Knin, 24. kolovoz 2001.

³⁰³ Intervju Human Rights Watcha s Bojom Gajicom, Knin, 24. kolovoz 2001. Iskaz Boje Gajice potvrdila je Olga Simic, tadasnja voditeljica kninskog ureda Hrvatskog helsinskog odbora, u intervjuu sa organizacijom Human Rights Watch, Knin, 24. kolovoz 2001.

³⁰⁴ Intervju Human Rights Watcha s Bojom Gajicom, Knin, 24. kolovoz 2001.

³⁰⁵ Intervju Human Rights Watcha s Ljupcem Mandicem, Kistanje, 24. kolovoz 2001.; intervju Human Rights Watcha s Mandicevim susjedima, Kistanje, 9. lipanj 2003.

³⁰⁶ Intervju Human Rights Watcha s Iris Vasiljevic, tadasnjom pravnicom u kninskoj podruznici Hrvatskog helsinskog odbora, Knin, 24. kolovoz 2001. Suprug gdje Vasiljevic, ucitelj tjelesnog odgoja, nije uspio dobiti posao od 1996. godine.

³⁰⁷ Intervju Human Rights Watcha s Predragom Miscevicem, Pakrac, 3. rujna 2001.

³⁰⁸ Intervju Human Rights Watcha s Dusanom Karanovicem, Knin, 9. lipnja 2003. Karanovic se vratio u Hrvatsku 1996. godine i usprkos fakultetskoj diplomi jedini posao koji je mogao dobiti bio je sezonski posao kao cuvar na smetlistu, tijekom dva mjeseca u 2002. godini. Za razliku od toga, kad je Karanovic boravio u Srbiji kao izbjeglica 1995. godine, odmah je dobio izvrsnu poziciju u poduzecu u drzavnom vlasnistvu. *Isto.*

Karlovacka banka je odgovorila na Ticinu sluzbenu zalbu i obavijestila je da je Banka ponistila natjecaj za posao, s nejasnim objasnjenjem da je oglas za posao bio "nepotpun."³⁰⁹ U travnju 2003. godine, prema izvaji Tice, tijekom sudjenja u slucaju kojeg je ona pokrenula protiv Karlovacke banke, Banka je pokazala dokument kojim oglasava natjecaj za isto radno mjesto. Ovog puta, medjutim, oglas je navodio da ce Banka prihvatiti kandidate sa spremom nizom od završenog fakulteta.³¹⁰

Prema OESS-u, na nekim lokalitetima u Hrvatskoj – ukljucujuci Dvor, Grozd, Vojnic i Hrvatsku Kostajnicu – Srbi su bili jedini kandidati od studenog 2002. za prazna mjesta u pravosudju, ali su ta prazna radna mjesta ostala nepopunjena.³¹¹ Daljnje postojanje tih praznih mjesta, mogao bi ciniti daljnji dokaz diskriminacije.

Jedna od mjera diskriminacije jest stupanj u kojem drzavne, općinske ili gradske sluzbe i institucije zaposljavaju Srbe povratnike. U vecini podrucja povratka, prakticki nema Srba zaposlenih u zdravstvenim centrima, skolama, dječjim vrticima, postama, sudovima, policiji, elektranama, carini ili lokalnoj upravi. Takav je na primjer, slucaj u Korenici, ukljucujuci obližnji nacionalni park Plitvicka jezera, kojeg posjecuju tisuće stranih turista i koji zaposljava stotine ljudi.³¹² Otprilike 2 000 Srba se vratilo, a samo nekolicina ima posao.³¹³ U Gracacu, gdje se vratilo 1 500-2 000 Srba, prema podacima iz kolovoza 2001. samo je jedan bio zaposlen u općinskim ustanovama ili poduzecima.³¹⁴ Prema stanju u lipnju 2003. godine, nije bilo Srba zaposlenih u policiji i na sudu u Vojnicu, iako je bilo više Srba povratnika od lokalnih Hrvata i hrvatskih doseljenika, odnos je 3 500 prema 2 500.³¹⁵ U sesnaest općina u Zapadnoj Slavoniji, u kolovozu 2001. godine, bila je samo jedna osoba – medicinska sestra u bolnici u Pakracu – koja je radila u drzavnoj ustanovi.³¹⁶

Prema Ustavnom zakonu o nacionalnim manjinama, usvojenom u prosincu 2002. godine, drzava mora osigurati proporcionalnu zastupljenost manjina u upravi i pravosudju na razini drzave, zupanije i općine.³¹⁷ Obveza da se osigura proporcionalna zastupljenost ne odnosi se na javne ustanove, kao sto su skole, sveucilista i bolnice, ili policija. Nedostajanje pravne obveze za ostvarivanjem adekvatne zastupljenosti manjina u javnim ustanovama i poduzecima ne sluti na dobro po pitanju znacajnog povećanja zaposlenosti Srba povratnika.

Mirovine

Vlada je podigla brojne prepreke raseljenim Srbima za uzivanje mirovinskih prava. Takva opstrukcija je cinila znacajnu prepreku onim povratnicima koji, liseni mirovina djelomicno ili u cijelosti, nemaju dovoljno sredstava za uzdrzavanje nakon povratka. Izmedju 1995. i 2002. godine, zivotni troskovi su bili znatno nizi u Srbiji i Crnoj Gori nego u Hrvatskoj pa je bilo vrlo prirodno da takve osobe ostanu u Srbiji i Crnoj Gori.

³⁰⁹ Intervju Human Rights Watcha sa Sekom Ticom, Korenica, 10. lipanj 2003. Human Rights Watch istrazio je i potvrdio sadrzaje dokumenata pomenutih u opisu slucaja.

³¹⁰ Intervju Human Rights Watcha sa Sekom Ticom, Korenica, 10. lipanj 2003.

³¹¹ Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Misija u Hrvatskoj, Status Report No. 12 (Izvjestaj o statusu br. 12), 3. srpanj 2003., str. 11.

³¹² Intervju Human Rights Watcha s Nenom Zigic, voditeljicom korenickog ureda za ljudska prava organizacije "Homo," Korenica, 27. kolovoz 2001.; intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, clanom korenicke stambene komisije i predsjednikom lokalnog ogranka Srpskog demokratskog foruma, Korenica, 16. lipanj 2002.

³¹³ Intervju Human Rights Watcha s Nkolom Lalicem, predsjednikom lokalnog ogranka Srpskog demokratskog foruma, Korenica, 10. lipanj 2003.

³¹⁴ Intervju Human Rights Watcha s Radmilom Andric, voditeljicom ureda u Gracacu Dalmatinskog odbora solidarnosti, 28. kolovoz 2001. Jedina zaposlena osoba bio je Nedeljko Vojvodic, inženjer sumarstva u Javnom komunalnom poduzecu, Gracac.

³¹⁵ Intervju Human Rights Watcha s Milom Djuricem, generalnim tajnikom u uredu Srpskog demokratskog foruma u Vojnicu, Vojnic, 11. lipanj 2003.

³¹⁶ Intervju Human Rights Watcha s Obradom Ivanovicem, voditeljem ureda Srpskog demokratskog foruma u Pakracu, Pakrac, 3. rujan 2001.

³¹⁷ Ustavni zakon o nacionalnim manjinama, *Narodne novine*, br. 155/2002, 23. prosinac 2003., clanak 22. Vidi Misija OESS-a u Hrvatskoj, "Implementation of the Constitutional Law on the Rights of National Minorities (CLNM) and Related Legislation" (Provedba Ustavnog zakona o nacionalnim manjinama i povezana legislativa), 12. svibanj 2003., str. 9-11.

Odbijanje vlasti da konvalidiraju radni staz u razdoblju između 1991. i 1995. godine

Jedna značajna prepreka povratku bila je Vladina nevoljkost da prizna niz godina radnog iskustva u dijelovima Hrvatske pod kontrolom srpskih pobunjenika (takozvana Republika Srpska Krajina - RSK) u razdoblju od 1991. do 1995.³¹⁸ Vlada je odbacila većinu zahtjeva za priznanjem, tvrdeći da su dokumenti RSK mirovinskog fonda, koji dokazuju status zaposlenja, bili izgubljeni ili unisteni, ili da su podnositelji prijave propustili rok za podnošenje dokumenata i drugih dokaza.

Osobe koje su ostecene ovom politikom su one koje nisu bile umirovljene prije rata i kojima sada nedostaje dovoljan broj godina radnog staza za umirovljenje. Ako se radi o sezdesetpetogodišnjem muskarcu ili sezdesetogodišnjoj zeni, oni umjesto toga mogu ostvariti pravo na starosnu mirovinu. Medjutim, iznos takve mirovine je manji od redovitih mirovina.

Human Rights Watch intervjuirao je niz povratnika koji su radili u RSK tijekom rata, a većini njih nisu bile priznate ratne godine u njihov staz. Voditelj organizacije za ljudska prava u Kninu, rekao je organizaciji Human Rights Watch da "nikome nije priznato razdoblje 1991.-1995., nitko ga nikad i neće priznati."³¹⁹

Mnogi pojedinci nisu čak imali niti stvarnu priliku da podnesu zahtjev za konvalidaciju. Vlast tadašnjeg predsjednika Tudjmana izdala je 10 travnja 1998. godine uredbu koja postavlja jednogodišnji rok za podnošenje zahtjeva za priznavanje radnog vremena tijekom rata.³²⁰ Zahtjeve se moglo podnijeti samo ako je osoba imala registrirano prebivaliste u Hrvatskoj.³²¹ Mnogi potencijalni podnositelji zahtjeva još su živjeli u inozemstvu u to vrijeme i nisu čak niti znali za rok.³²² Oni nisu mogli zadovoljiti rok i uvjet prebivalista. Trenutna Vlada bi trebala izdati novu uredbu s novim rokom.

Za one koji su se prijavili prije travnja 1999. godine, u mnogim slučajevima su trebale godine, prije nego je Hrvatski mirovinski fond donio odluku.³²³ U većini slučajeva, bilo je izuzetno teško dokazati status zaposlenja zbog strogih uvjeta koje je postavila Vlada. Mirovinski fond zahtijeva da podnositelj zahtjeva pokaže pismeni dokaz plaćanja za vrijeme rata u mirovinski fond RSK te da dva svjedoka potvrde da je podnositelj zahtjeva bio uistinu zaposlen. Traženje kumulativnih dokaza je suprotno Zakonu o mirovinskom osiguranju, koji izricito navodi da se izjave svjedoka može prihvatiti kao jedini dokaz statusa osigurane osobe i broja godina radnog iskustva, kad se do drugih relevantnih informacija ne može doći, "zbog okolnosti prouzročenih Domovinskim ratom."³²⁴ Nadalje, samo oni koji su konvalidirali vlastiti status zaposlenja i koji su radili u istom poduzeću kao i podnositelj zahtjeva, mogu svjedočiti.³²⁵ U mnogim slučajevima, podnositelji zahtjeva ne mogu ispuniti ove uvjete.

³¹⁸ Vidi gore, biljeska 159.

³¹⁹ Intervju Human Rights Watcha s Nevenom Zunjic, voditeljicom kninskog ureda Dalmatinskog odbora solidarnosti, Knin, 11. lipanj 2002. Od nekoliko stotina zahtjeva u Benkovcu, mirovinski fond je odobrio "samo dva ili tri." Intervju Human Rights Watcha s Mirelom Bilokapic, voditeljicom benkovackog ureda Dalmatinskog odbora solidarnosti, Benkovac, 10. lipanj 2003.

³²⁰ Uredba za provodjenje Zakona o konvalidaciji za upravno područje rada, zaposljavanje, mirovinskog i invalidskog osiguranja, doplatka za djecu, socijalne skrbi i zastite vojnih i civilnih invalida rata, *Narodne novine*, 9. travanj 1998., br. 51/1998.

³²¹ *Isto*, članak 5. stavak 4.

³²² U Gracacu, na primjer, više od 60 posto potencijalnih podnositelja zahtjeva nije podnijelo zahtjev. Intervju Human Rights Watcha s Radmilom Andric, voditeljicom ureda u Gracacu Dalmatinskog odbora solidarnosti, Gracac, 28. kolovoz 2001.

³²³ Pravnici koji se bavi ovim pitanjem rekao je organizaciji Human Rights Watch u kolovozu 2001. da nije čuo za niti jedan slučaj na svojem području u kojem je podnositelj zahtjeva primio odluku. Intervju Human Rights Watcha s Duskom Cvijetkovicem, tadašnjim pravnikom pri Srpskom demokratskom forumu u uredu u Slunju, Slunj, 28. kolovoz 2001.

³²⁴ Zakon o mirovinskom osiguranju, *Narodne novine*, br. 102/1998, 29. srpanj 1998., članak 110. stavak 4. i članak 99. stavak 2.

³²⁵ Intervju Human Rights Watcha sa Simom Kurusicem, pravnikom pri u Srpskom demokratskom forumu u Daruvaru, Pakrac, 3. rujan 2001.; intervju Human Rights Watcha s Nikolom Lalicem, članom tadašnje stambene komisije u Korenici i predsjednikom lokalnog ogranka Srpskog demokratskog foruma, Korenica, 16. lipanj 2002.; *Mirovinska prava*, sazeti izvjestaj kojeg je izradila "Homo"- Udruga za ljudska prava i gradjanske slobode (Rijeka), travanj 2001.

Zahtjev da svjedoci potvrde vlastiti zaposlenicki status te da su radili u istom poduzeću kao i podnositelj zahtjeva, navodno je sadržan u Vladinim uputama koje nisu objavljene u *Narodnim novinama*. Intervju Human Rights Watcha s Jovom

Neisplaceni obroci mirovina za razdoblje nakon 1991. godine

Kao što je gore opisno, vlasti nisu bila voljna konvalidirati radni staz i mirovinske dokumente u RSK za razdoblje 1991.-1995. godine, pri čemu bi konvalidacija isla u korist podnositelja zahtjeva kojima nedostaju godine radnog staza za umirovljenje. U isto vrijeme, vlasti prihvacaju, kao pravno relevantne, liste mirovinskih obroka iz RSK, isplacenih između 1991.-1995., pri čemu vlasti mogu koristiti te liste da odbiju isplatu mirovinskih obroka za ratno razdoblje. Neplacanje tih obroka, nepovoljno utječe na financijsko stanje povratnika, od kojih je većina u dobi umirovljenja.

Oni koji traže neisplacene mirovinske obroke nakon 1991. godine su izbjeglice i povratnici koji su ostvarili pravo na mirovinu prije rata, ali nisu živjeli na područjima pod kontrolom Vlade kad je rat počeo. Tijekom rata, većina njih je živjela u RSK. Ti pojedinci nisu mogli primati mirovine iz Hrvatskog mirovinskog fonda, jer su financijske transakcije između RSK i ostatka zemlje bile zaustavljene. Umjesto toga, mirovinski fond RSK im je isplacivao obroke, ali su oni u većini slučajeva bili jedva dostatni za nekoliko komada osnovnih dobara.

U svojoj prvotnoj odluci nakon rata, u srpnju 1996. godine, Središnja služba Hrvatskog mirovinskog fonda, uputila je regionalne urede da isplate neisplacene obroke umirovljenicima koji su živjeli u RSK.³²⁶ Na nekim područjima, oni rijetki pojedinci koji su imali hrabrosti vratiti se u svoje domove odmah po završetku rata, primili su isplate za razdoblje 1991.-1995.³²⁷ Možda iz razloga financijskih ograničenja, Mirovinski fond privremeno obustavio je provedbu upute u listopadu 1996. U rujnu 1998. godine, Fond je potpuno ukinuo pravo na isplate koje Hrvatski mirovinski fond nije isplatio između 1991. godine i godine u kojoj se osoba prijavila za nastavak isplata mirovina.³²⁸

Fond se poslužio sljedećim argumentom: “para-fond” RSK vrsio je isplate mirovina svim umirovljenicima koji su živjeli na njegovom teritoriju; Zakon o konvalidaciji iz 1997. godine, konvalidirao je odluke koje odobravaju te isplate; stoga umirovljenici ne mogu primiti nove isplate za isto razdoblje.³²⁹

Ova argumentacija ima nedostatke iz barem tri razloga. Prvo, čak i ako je osoba primala mirovinu iz para-fonda RSK, Hrvatski fond trebao je pokriti razliku između tog malog iznosa i iznosa na koji je osoba imala pravo iz Hrvatskog mirovinskog fonda. Drugo, Fond nije isplate ne samo za razdoblje 1991.-1995., već i za razdoblje nakon 1995. godine, sve do datuma kad se osoba prijavila za ponovnu isplatu mirovina – iako je para-fond RSK prestao postojati 1995. godine te se argument “duplih isplata” ne može primijeniti. Treće, Hrvatski mirovinski fond često odbija utvrditi činjenice u pojedinacnim slučajevima; kopije nekih njegovih odluka koje je dobio Human Rights Watch ne specificiraju iznos mirovine koje su tražitelji primali iz para-fonda RSK i ne identificiraju razdoblje u kojem su isplate u RSK bile vrsene.³³⁰

Propusti u verificiranju doprinosa u mirovinske fondove prije 1991. godine

Uz poteškoce oko utvrđivanja registriranog staza i povlastica za vrijeme rata, mnoge izbjeglice koje su živjele u bivsoj Republici Srpskoj Krajini imaju poteškoća s dokazivanjem da su vrsili uplate u Hrvatski

Knezevicem, pravnikom pri Dalmatinskom odboru solidarnosti, Knin, 11. lipanj 2002. Propisi objavljeni u *Narodnim novinama* – Zakon o konvalidaciji i uredba o njegovom stupanju na snagu na području zaposljavanja i mirovinskog osiguranja – ne uključuju ovaj zahtjev.

³²⁶ *Socijalna sigurnost, socijalna i zdravstvena zaštita izbjeglica i prognanika u Republici Hrvatskoj*, sažeti izvještaj kojeg je izradila “Baranja” – Udruga za mir i ljudska prava (Bilje), srpanj 2001., str. 16.

³²⁷ Ovo je na primjer, bio slučaj u Zapadnoj Slavoniji. Intervju Human Rights Watcha sa Simom Kurusicem, pravnikom pri Srpskom demokratskom forumu u Daruvaru, Pakrac, 3. rujna 2001.

³²⁸ Središnja služba poslala je interne upute u tu svrhu regionalnim uredima 10. srpnja 1996. Vidi *Socijalna sigurnost, socijalna i zdravstvena zaštita izbjeglica i povratnika u Republici Hrvatskoj*, sažeti izvještaj kojeg je izradila “Baranja” – Udruga za mir i ljudska prava (Bilje), srpanj 2001., str. 16.

³²⁹ Vidi *Socijalna sigurnost, socijalna i zdravstvena zaštita izbjeglica i povratnika u Republici Hrvatskoj*, sažeti izvještaj kojeg je izradila “Baranja” – Udruga za mir i ljudska prava (Bilje), srpanj 2001., str. 18.

³³⁰ Alternativno, odluke navode takvo razdoblje na očito arbitraran način, uzimajući kao dan pretanka vrsenja isplata onaj dan kad se osoba prijavila pri Hrvatskom mirovinskom fondu za ponovno uvođenje mirovinskih isplata.

mirovinski fond cak i u razdoblju prije rata.³³¹ Rezultat toga je da im nedostaje dovoljan broj godina za umirovljenje, ili mogu ostvariti samo starosnu mirovinu.

U ovim slucajevima, regionalni uredi nacionalnog mirovinskog fonda tvrde da su dokumenti, koji dokazuju uplate u mirovinski fond prije rata, bili unisteni ili premjesteni tijekom rata. Medjutim, kako skupine za zastitu ljudskih prava koje se bave pitanjem mirovinskih zahtjeva tvrde, bilo je nemoguće prije rata primati placu u javnim poduzecima, a da posloprimci nisu prije platili doprinose za mirovinsko i socijalno osiguranje. Stoga treba pretpostaviti da je osoba vrsila uplate. Takodjer, relevantne informacije o mirovinskim doprinosima su se prikupljale u Zagrebu pa su na taj nacin te informacije, cak i ako su dokumenti iz regionalnih ureda uistinu bili nestali, trebale biti u posjedu sredisnjeg ureda Hrvatskog mirovinskog fonda.³³² Uistinu, jedan pravnik iz Srpskog demokratskog foruma, specijaliziran za ta pitanja, uspio je iskoristiti osobne veze u sredisnjem uredu kako bi dobio informacije o “godinama koje nedostaju” za odredjenu broj zainteresiranih pojedinaca.³³³

ZAKLJUCAK

Suoceni s mnoštvom zapreka, mnogi srpski izbjeglice iz Hrvatske su odlucili ne vratiti se u zemlju. vise od tri godine nakon dolaska na vlast post-tudjmanovske Vlade, poboljsanja su bila tako spora da su mnogi izgubili svoje pocetne nade za politikom nove vlasti po pitanju povratka. U vecini krajeva, povratnici su poljoprivrednici starije dobi cije kuce nisu bile unistene ili zauzete te koji primaju mirovinu. Za razliku od toga, do povratka u urbana podrucja gotovo da i ne dolazi, prvenstveno jer izbjeglice ne mogu ostvariti povrat stanova u kojima su zivjeli prije rata ili dobiti zamjenski stambeni smjestaj. Takodjer i nedostatak mogucnosti za zaposljavanje te, kod muskaraca, strah od arbitrarnih uhicenja po optuzbama za ratne zlocine, sprecava izbjeglice mladje i srednje dobi da se vrate bilo u urbana bilo u ruralna podrucja.

Hrvatske vlasti moraju reformirati svojih zakone i politiku kako bi povratnicima osigurala mogucnost povrata njihovih domova ili kako bi dobili naknadu za izgubljenu imovinu, te jednaki pristup zaposlenju i mirovinskim povlasticama. Dok se to ne ucini, stotine tisuca hrvatskih Srba nece moci realizirati svoje pravo na povratak kuci.

³³¹ Na podrucjima koja je posjetio Human Rights Watch, pravnici i povratnici naglasili su ovaj problem u, izmedju ostalih mjesta, Korenici (intervjui Human Rights Watcha s Nenom Zigic, voditeljicom korenickog ureda udruge “Homo,” 27. kolovoz 2001., i predstavnikom podrucnog ureda OESS-a u Korenici, 27. kolovoz 2001.); Slunju (Intervju Human Rights Watcha s Duskom Cvijetkovicem, tadašnjim pravnikom pri uredu Srpskog demokratskog foruma u Slunju, 28. kolovoz 2001.); i Knin (Dusko Cvijetkovic, pravnik pri uredu Srpskog demokratskog foruma u Kninu, telefonski intervju, 16. sijećanj 2003.).

³³² *Mirovinska prava*, sazeti izvjestaj kojeg je izradila “Homo” – Udruga za ljudska prava i gradjanske slobode (Rijeka), travanj 2001.; telefonski intervju Human Rights Watcha s Duskom Cvijetkovicem, pravnikom u kninskom uredu Srpskog demokratskog foruma, 16. sijećnja 2003.

³³³ Intervju Human Rights Watcha, 8. lipanj 2003.

ZAHVALE

Ovaj izvjestaj je pisan na temelju terenskog istraživanja u Hrvatskoj u kolovozu 2001., lipnju 2002. i lipnju 2003. godine, kao i informacija prikupljenih putem kontinuiranog telefonskog komuniciranja. Intervjui su vodjeni s izbjeglicama koje su se vratile u Hrvatsku, privremenim korisnicima njihovih kuća, srpskim građanskim udrugama, predstavnicima Hrvatske vlade i lokalnih vlasti, te predstavnicima međunarodnih organizacija i hrvatskih skupina za zaštitu ljudskih prava. Ovaj izvjestaj napisao je Bogdan Ivanisević, istražitelj organizacije Human Rights Watch u bivšoj Jugoslaviji, koji je proveo istraživanje, a pregledali su ga Elizabeth Andersen, izvršna direktorica Odjela za Europu i srednju Aziju organizacije Human Rights Watch, James Ross, viši pravni savjetnik u Human Rights Watchu, te Iain Levine, programski direktor, i Alison Parker, vršitelj dužnosti direktora Odjela za izbjeglicke politike u Human Rights Watchu. Johanna Bjorken, savjetnica pri Human Rights Watchu, doprinijela je istraživanju i reviziji rukopisa. Suradnju pri izradi pružili su Leslie Smith i Dorit Radzin, suradnici Odjela za Europu i srednju Aziju; Fitzroy Hepkins, upravitelj poste za organizaciju Human Rights Watch; Andrea Holley; i Veronica Matushajt, fotografski urednik i pomoćnik direktora kreativnih službi u Human Rights Watchu.

Izrada ovog izvjestaja ne bi bila moguća bez pomoći mnogih organizacija i pojedinaca koji su podijelili svoje znanje i iskustva. Human Rights Watch htio bi zahvaliti sljedećim organizacijama i institucijama na njihovoj pomoći tijekom cijelog istraživanja: Dalmatinski odbor solidarnosti, Srpski demokratski forum, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava - Osijek, Odbor za ljudska prava - Karlovac, Hrvatski helsinski odbor za ljudska prava, Organizacija za europsku sigurnost i suradnju – Misija u Hrvatskoj, Visoko povjerenstvo za izbjeglice Ujedinjenih naroda, i Norwegian Refugee Council.

Human Rights Watch
Odjel za Europu i sredisnju Aziju

Human Rights Watch se zalaze za zastitu ljudskih prava ljudi sirom svijeta.

Mi stojimo uz zrtve i aktiviste kako bi prekrsitelje priveli pravdi, sprijecili diskriminaciju, odrzali politicku slobodu i zastitili ljude od neljudskog ponasanja tijekom rata.

Mi istrazujemo i razotkrivamo krsenja ljudskih prava te drzimo zlostavljacke odgovornima.

Mi poticemo vlade i one koji drze vlast da zavrse sa praksom krsenja prava i postuju medjunarodne norme o ljudskim pravima.

Mi pozivamo javnost i medjunarodnu zajednicu da podupiru ljudska prava sviju.

Osoblje ukljucuje sljedece osobe: Kenneth Roth, izvrsni direktor; Carroll Bogert, pomocnik direktora; Michele Alexander, direktor za razvoj; Rory Mungoven, direktor zastupanja; Barbara Guglielmo, direktor financija i uprave; Lotte Leicht, direktor ureda u Brüsselsu; Maria Pignataro Nielsen, direktor za ljudske resurse; Iain Levine, programski direktor; Wilder Tayler, direktor za pravo i politiku; i Joanna Weschler, predstavnik pri Ujedinjenih narodima. Jonathan Fanton je predsjednik upravnog odbora. Robert L. Bernstein je osnivatelj.

Odjel za Europu i sredisnju Aziju ustanovljen je 1978. godine kako bi nadzirao i promovirao postupanje na domacem i medjunarodnom nivou koje bi bilo u skladu s odredbama o ljudskim pravima iz Helsinskih sporazuma iz 1975. godine. Udruzen je sa organizacijom International Helsinki Federation for Human Rights, koja je smjestena u Becu, u Austriji. Elizabeth Andersen je izvrsni direktor; Rachel Denber je zamjenik direktora;

Veronika Leila Szente Goldston direktor zastupanja; Matilda Bogner, Julia Hall, Bogdan Ivanisevic, Diederik Lohman, Acacia Shields i Jonathan Sugden su istražitelji; Anna Neistat je direktor ureda u Moskvi; Sasha Petrov je zamjenik direktora ureda u Moskvi; Marie Struthers je savjetnik; Jane Buchanan je član; Leslie Smith, Emily Letts, Dorit Radzin, Kristina Alessi i Anna Sinelnikova su suradnici. Peter Osnos je predsjednik savjetničkog odbora, a Alice Henkin je potpredsjednik.

Adresa web stranice: <http://www.hrw.org>

Listserv address: Kako bi se prijavili za listu, pošaljite e-mail poruku na hrw-news-subscribe@igc.topica.com sa "subscribe hrw-news" u tekstu poruke (redak subject ostavite praznim).